AVESTA'DA MÜDAHALE FENOMENOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL

Kitap Dünyası

Avusta'da Müdahale Fenomenolojisi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL

Genel Yayın Yönetmeni:
Mustafa Çalışkan

KİTAP DÜNYASI YAYINLARI
Yayın No: 405

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 51889

ISBN 978-605-351-696-5

Bu eserin tüm yayın hakları saklıdır. Yayınevinin/Yazarın izni olmadan eserin herhangi bir bölümü yeniden basılamayacağı gibi, kayıt, fotokopi ve bilgi depolama da dahil elektronik ya da mekanik yöntemle yeniden çoğaltılıp dağıtılması yasaktır.

Kapak Tasarım: DİZGİMİZANPAJ.COM
Baskı Öncesi Hazırlık: **Mehmet ATEŞ**
meh_ates@hotmail.com

Baskı, Cilt:
Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.
Musalla Bağları Mh. İnciköy Sk. No: 1/A
Selçuklu/KONYA
Sertifika No: **48120**

Eylül 2023 / İstanbul

Kitap Dünyası Yayınları
Alayköşkü Cad. Küçük Sk. Civan Han No. 6/D:4
Cağaloğlu – İSTANBUL
Tel: 0212 514 93 05

www.kitapdunyasi.com.tr
bilgikitapdunyasi@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TURAL

1975 yılında Kayseri'de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kayseri'de tamamladı. 1999 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2006 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din bilimleri bölümünde, "*Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an-ı Kerim'de Suç ve Ceza Fenomeni Üzerine Dinler Tarihi Açısından Karşılaştırmalı Bir Metin İncelemesi*" isimli tez çalışmasıyla yüksek lisans, 2018 yılında da Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din bilimleri bölümünde, "*Semitik Metinlerde Müdahale Fenomenolojisi*" isimli tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2001-2005 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde vaizlik yaptı. 2005-2022 yılları arasında Milli eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretmenlik yaptı. 2022 yılından itibaren Kayseri Üniversitesi Develi İslami İlimler Fakültesi bünyesinde öğretim üyesi olarak çalışmakta olan yazar evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....5
GİRİŞ.....11

BİRİNCİ BÖLÜM
AVESTA'DA MÜDAHALENİN TİPOLOJİSİ

1. MÜDAHALEYİ YAPAN KARAKTER AÇISINDAN MÜDAHALE TİPLERİ.....16
1.1. Tanrısal Müdahaleler.....16
1.1.1. Ahura Mazda'nın Yaratması ve Angra Mainyu'nun Yaratılışı Bozmaya Çalışması....18
1.1.2. Bazı Karakterlerin Hemcinslerinden Daha Ayrıcalıklı Kılınması.....28
1.1.2.1. Zerdüşt'ün Dini Kuralların İlk Öğreticisi Olduğunun Vurgulanması.....30
1.1.2.2. Zerdüşt'ün Vara Hükümdarı Olduğunun Söylenmesi.....32
1.1.2.3. Zerdüşt'e Hitabet Yeteneği Verilmesi.....34
1.1.2.4. Çoban Yima'ya Hükümranlık Verilmesi.....37
1.1.2.5. Köpeğin Diğer Hayvanlardan Daha Değerli Bir Konuma Getirilmesi.....38

1.1.2.6. Thrita'ya Hastalıkları İyileştirme ve Ölümü Uzaklaştırma Bilgisinin Verilmesi 41
1.2. Tinsel Varlıkların Müdahaleleri 44
1.2.1. Altı Tinsel Varlığın (Amesha Spenta) Diğerlerinden Ayrıştırılması 46
1.2.2. Yazata'nın Konumuna Yönelik Müdahaleler 49
1.2.3. Asto-Vidhotu'nun Yakalayıp Bağlaması ve Vayu'nun Kişinin Canını Alması 54
1.2.4. Daevaların Müdahaleleri ve Daeva Tapıcıların Durumu 57
1.2.5. Druj ile Asha'nın (Arta) Mücadelesi 63
1.2.6. Buiti'ye Zerdüşt'ün Öldürme Görevinin Verilmesi ve Zerdüşt'ün Sınanması 65
1.2.7. Kundi'den Kurtulmak için Yapılan Ritüeller 67
1.2.8. Vîzaresha'nın Suçlu Ruhlara Saldırması 68
1.2.9. Mithra'nın Örnek Alınması 69
1.2.10. Sraosha'nın İnsanlara Yardımcı Olması 74
1.2.11. Rashnu'nun Görevleri ve Cezaları Azaltma Yetkisi 78
1.2.12. Airyaman'ın Şifa Vermesi 81
2. KENDİSİNE MÜDAHALEDE BULUNULAN KARAKTER AÇISINDAN MÜDAHALE TİPLERİ 83
2.1. Yeryüzünün Genişletilmesi 83
2.2. Küresel Felaketlere Karşı Tohumların Korunmaya alınması 85

2.3. Yeryüzünde Yaşamın Gelişmesi için Çalışmanın İstenmesi 87
2.4. Yağmurun Yağdırılması 89
2.5. Mekânın veya Objenin Kutsallaştırılması 90
2.6. İmal Edildikleri Malzeme Açısından Eşyaların Kirlilik Durumları 98
2.7. Avesta'da Zairimyangura (Kaplumbağa/Köstebek) Öldürmenin Teşvik Edilmesi 100
2.8. Kutsal Boğa'nın Yaşam Sunması 101

İKİNCİ BÖLÜM
AVESTA'DA MÜDAHALENİN MORFOLOJİSİ

1. PSİKOLOJİK MÜDAHALE ŞEKİLLERİ 103
1.1. Ahura Mazda'nın Yarattığı Ülkeleri Orada Yaşayan İnsanların Sevmesini Sağlaması 106
1.2. Cennete Girebilmek için Sahip Olunması Gereken Özellikler 107
1.2.1. Savurganlıktan Uzak Durmak 116
1.2.2. Süresi Dolan Dakhma'ların Yıkımına Katkı Sunmak 116
1.2.3. Ceset Arındırma İşlemleriyle Meşgul Olmak 117
1.2.4. Fakirlere Yardım Etmek 118
1.2.5. Ritüelleri (İbadet) Yerine Getirmek 119
1.2.6. Ahuna Vairya duasını okumak 120
1.2.7. Doğru Sözlü Olmak 120
1.3. Bazı Suçların Ağır Günah (Peshôtanu) Olarak Tasnif Edilmesi 121

1.4. Kozmik Düzenin Yapılan Dualarla Devam Ettiği İnancı 122
1.5. Kötü Tinsel Varlıkların (Druj) Musallat Olması 123
1.6. Yağmurun Arındırıcı Özelliği 125
1.7. Zerdüşt Taraftarlarına Yardım Edileceğinin Söylenmesi 126
2. SOSYAL MÜDAHALE ŞEKİLLERİ 127
2.1. Varlıklı Olanların Sosyal Statülerinin Üstün Tutulması 127
2.2. Cesetlerin Manevi Kirlilik Durumlarına Göre Sosyal Sınıfların Tespiti 129
2.3. Din Hizmeti Sunanlar ve Sahte Din Görevlileri 131
2.3.1. Din Hizmeti Sunanlar (Athravan) 131
2.3.2. Sahte Din Görevlileri (Ashemaogha) 134
2.4. Din Görevlilerinin Gelir Kaynakları 137
2.4.1. Din Görevlilerinin Hekimlik Ücretlerinin Belirlenmesi 138
2.4.2. Din Görevlilerinin Cenaze Hizmetleri Ücretlerinin Belirlenmesi 140
2.4.3. Kefaret Ücretlerinin Dindarlara Verilmesi 141
2.5. Toplumdan Uzaklaştırma 143
2.5.1. Düşük Yapan Kadınların Toplumdan ve Kutsal Elementlerden Tecrit Edilmesi 143
2.5.2. Kanaması Olan Kadınların Toplumdan ve Kutsal Elementlerden Tecrit Edilmesi 145
2.6. Antlaşmalarla İlgili Kurallar ve Antlaşmaları Bozmanın Cezası 146
2.7. Dinsel ve Toplumsal Kurallara Uymayanlara Uygulanacak Cezalar 147

2.7.1. Cenaze Ritüelleri Konusunda Kurallara Uymamak 148
2.7.2. Ceset Gömmenin Cezası 154
2.7.3. Ceset (leş) Yemenin Cezası 155
2.7.4. Şiddet Türleri ve Şiddet Uygulayanların Cezaları 156
2.7.5. Cinsel Suçlar ve Cezaları 158
2.7.6. Ceset Yakma Suçunu İşleyenlerin Cezaları 160
2.7.7. Saç ve Tırnak Kesme Kurallarına Uymamanın Cezası 160
2.7.8. Kanaması Olan Kadınla İlişkiye Girmenin Cezası 161
2.8. Toplumun Cenaze İşlemlerini Yerine Getirme Konusundaki Sorumluluğu 162
2.9. Yakın Akrabası Vefat Edenlerin Arınma Süresi Boyunca Tecrit Edilmeleri 163
2.10. Bir Başkasının Köpeğine Zarar Veren Kişiye Uygulanacak Cezalar 167
SONUÇ 169
KAYNAKLAR 171

GİRİŞ

Dinler Tarihi, bünyelerinde barındırdıkları inanç ve ibadet esasları bakımından dinleri inceler. Bu bağlamda Dinler Tarihi bilim dalının herhangi bir dini araştırması için o dine inanan insanların var olması yeterlidir. Dinler tarihi, araştırmakta olduğu dinde var olan kutsal varlığın gerçekten Tanrı olup olmadığının cevabını verecek bir onay makamı değildir. Aynı şekilde o dinin kutsal metinlerinde anlatılan konuların, evrenin başlangıcına veya sonuna dair bilgilerin doğruluğunu veya bilimselliğe uygunluğunu araştıran bir bilim dalı da değildir. Dinler tarihi bilim dalı fenomenolojik bir bakışla sadece araştırdığı dini anlamaya çalışır. Ulaştığı sonuçları da diğer dinlere olan benzerlikleri veya farklılıkları açısından nesnel bir bakış açısıyla analiz ederek karşılaştırır.

Eski İran topraklarına tek tanrıcılık inancını getirdiği ifade edilen Zerdüşt'ün hangi yıllarda yaşadığına dair farklı açıklamalar bulunmaktadır. Genel kabul olarak MÖ. 628-551 arasında yaşadığı söylenen Zerdüşt'ün yaşadığı dönem hakkında kesin bir bilginin olmadığı ve Zerdüşt'ün yaşadığı dönemin MÖ. 1000-600 yılları arasında bir tarihe yerleştirilmesinin daha uygun bir yaklaşım olacağı ifade edilmiştir.[1]

Avesta, Zerdüş'te (*Zoroaster*) atfedilen kutsal kitabın adıdır. Mevcut haliyle Avesta'nın orijinalinden az bir kısmı ihtiva ettiği, Büyük İskender İran'ı ele geçirdiği dönemde pek

---

1 Nimet Yıldırım, "Zerdüşt ve Öğretisi", *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3 (Ocak 2019), 6.

çok kısmının imha edildiği ve az bir kısmının günümüze ulaştığı söylenmekte, Avesta'nın Sasaniler döneminde şu anki halini aldığı ifade edilmektedir.[2] Bu çalışmada Avesta'nın orijinalliği, otantikliği veya kutsiyeti sorgulanmadan mevcut metinler üzerinden Avesta'daki müdahale fenomenolojisi tahlil edilmiş ve tespit edilen müdahale şekilleri tipleştirilerek tasnif edilmiştir.

Dinler Tarihi yöntembilimi doğrultusunda ve fenomenolojik bakış açısıyla Avesta metinlerinin incelendiği bu çalışmada, Avesta kitabındaki müdahale olgusunun tipolojik ve morfolojik tasnifinin yapılmaya çalışılmıştır.[3] Ulaşılan bulgular arasında semitik dinlerle (*Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet*) benzerlik gösteren bazı konularda karşılaştırmalar yapılmıştır. Tipolojik açıdan müdahale olgusunun anlaşılması için öncelikle Avesta kitabında ismi geçen tanrısal varlıklar veya tinsel karakterlerin yapmış oldukları müdahale tipleri tasnif edilmiş olup ardından kendisine müdahalede bulunulan karakterlere yönelik müdahale şekilleri sınıflandırılmıştır.

Müdahale olgusunu tespit aşamasında izlenen fenomenolojik yöntem, diğer kutsal kitaplara da uygulanabilecek bir metodoloji olarak müdahaleyi gerçekleştiren karakterler (*Tanrı veya tinsel varlıklar*) tarafından gerçekleştirilmiş olan yaratma, yönetme, değiştirme, bozma veya ayrıcalıklı kılma gibi eylemlerin tespit edilerek tasvir edilmesi ve analiz edilerek semitik dinlerle benzerlikleri açısından mukayese edilmesini esas almaktadır.

---

2 Jacob E. Safra - Jorge Aguilar Cauz, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, ed. Michael Frassetto (Chicago, London, New Delhi: Encyclopædia Britannica, Inc., 2006), 99.

3 Mustafa Ünal, *Din Fenomenolojisi Tarihçe Yöntem ve Uygulama* (Kayseri: Geçit, 1999), 98-104.

Müdahale olgusunun morfolojik açıdan tasnifinde, gerçekleşen eylemin doğurduğu sonuç veya gerçekleştirdiği etki esas alınmıştır. Kişinin uyması gereken kuralların belirlenmesi, kurallara uyulmaması halinde uygulanacak sosyal müeyyidelerin açıklanması veya kişinin sosyal konumuna yönelik müdahale tipleri 'sosyal müdahaleler' olarak tasnif edilmiştir. Kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını belirlemesine yönelik müdahaleler ise 'psikolojik müdahaleler' başlığı altında tasnif edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
AVESTA'DA MÜDAHALENİN TİPOLOJİSİ

Avesta'daki müdahale olgusunun tipolojik tasnifi tespit edilirken iki unsur gözetilmiştir. İlkinde müdahaleyi gerçekleştiren karakterin yapmış olduğu müdahale şekilleri tespit edilerek tasnif edilmiştir. İkincisinde ise kendisine müdahale edilen karakter tipleri açısından olgu analiz edilmeye ve tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda gerçekleşen eylem üzerinden tinsel varlıkların faydalı-zararlı veya iyi-kötü olduğu tarzında bir değerlendirme yapmaktan kaçınılmış ve Avesta'nın tinsel varlıklara dair belirlediği iyi-kötü değerlendirmesine sadık kalınmıştır.

Avesta'da 'iyi karakterli bir Tanrı' olarak tanıtılan Ahura Mazda'nın hizmetinde olan Asto-Vidhotu veya Vayu gibi tinsel karakterlerin insanların canını aldığı, Avesta'da 'övgüye layık varlıklar' olarak tanıtılan Rashnu veya sraosha gibi tinsel varlıkların insanları öte dünyada yargıladıkları veya yine Avesta'ta 'iyi insanlar' olarak tanıtılan din görevlilerinin dinî kurallara uymayan kişilere yönelik 'öldürme' veya 'kamçılama' gibi cezaları uyguladıkları düşünüldüğünde gerçekleşen müdahale üzerinden tipolojik bir tasnif yapmanın olguyu anlamaya çalışan fenomenoljik yöntemle bağdaşmayacağı ve tamamen öznel bir bakış açısıyla olguyu değerlendiren hatalı bir yaklaşım olacağı aşikardır.

1. MÜDAHALEYİ YAPAN KARAKTER AÇISINDAN MÜDAHALE TİPLERİ

Avesta'ya göre her şeyi yarattığı söylenen iyi karakterli tanrısal varlık Ahura Mazda'nın hizmetinde olan varlıklar ile Ahura Mazda'nın yarattıklarını bozmaya çalışan kötü karakterli tinsel varlık Angra Mainyu ve yardımcıları arasında ezelden beri süregelen bir mücadele yaşanmaktadır. Ancak bu mücadelenin tanrısal varlık Ahura Mazda ile tinsel varlık Angra Mainyu arasında yaşandığını söylemek fenomenolojik açıdan bir yanılgı olacaktır. Zira Avesta'nın anlatımlarına göre tipolojik açıdan Ahura Mazda her şeyi yaratan ve yaratılmamış olandır. Angra Mainyu ise sadece yaratılanı bozmaya çalışan tinsel bir varlıktır.

1.1. Tanrısal Müdahaleler

Mircea Eliade (1907-1986), Zerdüşt teolojisinin Ahura Mazda'nın karşısında bir Tanrı bulunmayışından dolayı gerçek anlamda bir düalist karakter taşımadığını söyler. Eliade'ye göre karşıtlık vardır ancak bu karşıtlık iki tanrının arasında değil iyilik ile kötülük arasındadır ve bunların her ikisi de Ahura Mazda'dan çıkmıştır. Her şeyi bilen Ahura Mazda'nın Angra Mainyu'nun kötü tarafı seçeceğini bildiği halde onun kararına müdahale etmeyişini Eliade, Tanrı'nın (*Ahura Mazda*) her tür çelişkinin üstünde olmasının gerekliliğiyle ve özgür irade için kötülüğün varlığının bir ön koşul oluşuyla açıklar.[4]

Avesta'nın Ahura Mazda'nın sıfatları hakkında anlattığı bilgiler Eliade'nin haklılığını ortaya koymaktadır. Zira Avesta'ya göre insanı yaratan Ahura Mazda (Yasna 12:7), âlemleri aydınlatan (Yasna 31:1-10), her şeyi bilen (Vendidat 19:20)

4 Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, çev. Ali Berktay (İstanbul: Kabalcı, 2003), 382.

ve her şeyi gözleyen (Yasna 45:4), her şeyden büyük (Yasna 33:15), ilk ve son olan (Yasna 31:1-10), yağmuru yağdırıp topraktan ot bitiren ve toz haline getirip göğe yükselten (Vendidat 21:12-16), her şeyi hatasız olarak düzenleyen ve yöneten (Visperad 5:2), her zaman var olan ve her zaman var olmaya devam edecek olan, kudretli, hikmetli, yaratıcı, besleyici, koruyucu, şefkatli, erdemli, bağışlayıcı, saf, güzel, adaletli ve çok güçlü olandır (Nam Stayishn 1:1).

Avesta'da, Ahura Mazda'nın bütün iyi ve güzel özellikleri kendinde toplamış olduğunun anlatılması ve kötülük, ölüm, çirkinlik gibi olumsuz kavramlarla ilişkili olan bütün vasıfların Angra Mainyu'ya atfedilmesi iki denk varlık olduğu izlenimini vermektedir ancak Angra Mainyu'nun yaratıcılık, kadimlik ve ebedilik gibi vasıflarının eksik oluşu Angra Mainyu'nun tanrısal bir karaktere sahip olmasına engel olmaktadır.

Avesta'da, kötü tinsel varlık Angra Mainyu ve yardımcılarının iyi karakterli Ahura Mazda ve yardımcılarına düşmanlık ettiğini anlatan pek çok metin bulunmakla birlikte Angra Mainyu'nun yaratıcı özelliğinden hiç bahsedilmemektedir. Zira Angra Mainyu yaratıcı değil yok edici, yaşatıcı değil öldürücüdür. Bu sebeple Angra Mainyu tinsel bir varlıktır. Bununla birlikte 'bozmak' veya 'öldürmek' de bir müdahale tipidir ancak bu müdahaleler tanrısal bir müdahale olan 'yaratmak' gibi değildir.

Angra Mainyu'nun temel amacı kötüyü yaratmak değil Ahura Mazda tarafından yaratılmış olan iyi şeyleri kötü hâle getirmektir. Dolayısıyla Avesta'ya göre temel amacı Ahura Mazda'nın yarattığı güzel şeyleri bozmak, çirkinleştirmek, kirletmek ve hayatı sona erdirmek (Vendidat 1:2-19) olan Angra Mainyu'nun yaratıcı bir vasfı olmadığı için Aves-

ta'nın anlatımlarına göre Angra Mainyu'nun tipolojik açıdan tanrısal bir karakter olması mümkün değildir.

Ahura Mazda'nın müdahaleleri hakkında Avesta'da anlatılan bilgiler esas alındığında ortaya çıkan tanrı tipolojisinin mutlak manada müdahaleci bir karakter taşıdığını söylemek mümkündür. Ahura Mazda, ne yarattıktan sonra bir kenara çekilen ve hiçbir şeye müdahale etmeyen tanrılara (*deus otiosus*) benzemekte ne de Yunan mitolojisinde olduğu gibi varlığını sürdürebilmek için diğer tanrılarla mücadele etmektedir.

Avesta'ya göre Ahura Mazda'dan nefret eden tinsel varlıklar vardır ancak bu varlıklar ne ona zarar verebilmektedirler ne de tanrılık özelliğine son verebilmektedirler. Ahura Mazda'ya zarar veremeyen Angra Mainyu ve yardımcıları ancak onun yarattığı şeylere zarar verebilmektedirler. Bu bakımdan Avesta'daki tanrı tipolojisi, yaratıcı özelliğe sahip olmak, her an yarattıklarını gözetmek ve mutlak hakimiyet kurmak gibi konularda semitik dinlerdeki kadir-i mutlak tanrı tipolojisine yakın bir karakter sergilemektedir. Sonuç olarak Avesta'da 'iyi tinsel varlıklar' ile 'kötü tinsel varlıkların' düalizminden bahsetmek mümkündür ancak Avesta'da 'iyi tanrı' ile 'kötü tanrı' düalizmi bulunmamaktadır.

1.1.1. Ahura Mazda'nın Yaratması ve Angra Mainyu'nun Yaratılışı Bozmaya Çalışması

Zerdüşt dinine göre yaratılış dört ayrı aşamada ve her devrede üç bin yıllık süre zarfında toplam on iki bin yıllık bir zaman içerisinde gerçekleşmiştir. İlk devrede tinsel varlıklar, ikincisinde bedensel varlıklar, üçüncüsünde de ilk insan yaratılmıştır. Dördüncü devre ise ölülerin dirilişi ve yargılanışı aşamasını başlatacak bir nevi ahir zaman olan son aşamadır. Bu inanışa göre yeryüzünün ortasında Hara Dağı

ve etrafında Harburz Dağları vardır. İnsan türü varlıklar yeryüzünün yedi kısmından sadece birisinde (*Khavaniratha*) yaşamaktadırlar. Hara'dan akan sular Vourukasa denizini besler. Bu denizin ortasında göksel cevherden meydana gelen bir dağ onun üzerinde ise bütün ağaçların prototipleri, Ölümsüzlük Ağacı veya Beyaz Haoma bitkisi bulunmaktadır.[5]

Avesta'da anlatıldığına göre Ahura Mazda 'ilk' ve 'son' olandır. İlk olan Ahura Mazda'nın başlangıçta "*kutsanmış âlemler ışıkla dolsun*" dediği ve ardından da doğruluğu (*Asha*) yarattığı anlatılmaktadır. Doğruluğun ardından öküzün ruhunu (*insan türü veya bütün canlılar*) yaratan Ahura Mazda'nın, yarattığı öküzleri güdecek ve iyi düşüncelerin öğreticisi olacak çiftçiyi (*Zerdüşt*) seçtiği ve öküzlere de çiftçiyi ya da çiftçi olmayan birini seçebilme özgürlüğü verdiği ifade edilmektedir (Yasna 31:1-10).

Zerdüşt dininin ontolojisinin açıklandığı Avesta'ta, varoluşun başlangıcından itibaren alemlerin yaratılması, değerlerin (*Asha*) yaratılması, insanların (*canlıların*) yaratılması, insanlara Ahura Mazda'nın dinini öğretecek çiftçinin (*Zerdüşt*) belirlenmesi gibi konular açıklandıktan sonra insanın yeryüzünde iyiliği veya kötülüğü seçme konusunda özgür olduğu vurgulanarak yeryüzündeki yaşamın bir ayıklanma veya bir sınav anlamı taşıdığı ifade edilmiştir.

Semitik kutsal metinlerde varoluşun açıklandığı bazı metinlerde Avesta'daki açıklamalarla benzerlik gösteren ifadelere rastlamak mümkündür. Avesta'da âlemlerin yaratılması esnasında ışıktan bahsediliyor olmasının bir benzerine Tevrat'ın (Yaratılış 1:1-3) anlatımlarında da rastlamak mümkündür. Avesta'da Ahura Mazda'nın 'ilk' ve 'son' olduğunu

[5] Huzeyfe Sayım, "Zerdüştîlik'de Kozmogoni ve Yaratılış", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/16 (2004), 93-96.

açıklamasına benzer bir ifadeye İncil'de de rastlanmaktadır. İncil'in Vahiy kitabında Tanrı'nın, 'ilk' (*Alfa*) ve 'son' (*Omega*) olduğu ifade edilmektedir (Vahiy 1:8, 21:6, 22:13). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın 'ilk' (*el-Evvel*) ve 'son' (*el-Âhir*) olduğu ifade edilmektedir (Hadîd 57/3). Bu vasıflar müdahaleci, kadir-i mutlak bir tanrı tipolojisi için zorunlu olan vasıflardır. Herhangi bir dindeki bir tanrısal varlığın monoteistik karakter taşıdığını söyleyebilmek için onun mutlak yaratıcı olması, ondan evvel veya ondan daha güçlü bir varlığın olmaması gerekmektedir.

Avesta'da semitik dinlerde olduğu gibi ontolojiyle eskatolojinin uyum içinde olduğu görülmektedir. Avesta'da yaratılış aşamaları anlatılırken evrenin, değerlerin, canlıların (*insan*) yaratılmasının ardından insanlara Ahura Mazda'nın kurallarını öğretecek çiftçinin (*Zerdüşt*) seçildiği ve insanlara Ahura Mazda'nın dinini öğrettiği söylenip insanların dilerse Ahura Mazda'nın dinine uyabilecekleri, dilemeleri halinde de Angra Mainyu gibi kötü tarafta yer alabilecekleri anlatıldıktan sonra yeryüzündeki hayatın bir gün son bulacağı ve insanların yapmış oldukları tercihin bir sonuç doğuracağı anlatılmaktadır (Yasna 31:9-22), (Hadhokht Nask 2:1-15).

Avesta'ya göre kozmik yaratılışın ardından yurtların yaratılması aşamasına gelindiğinde olumlu yaratıcı güç Ahura Mazda ülkeleri yarattıktan sonra oralarda yaşayan insanların başka yerlere göç etmesini engellemek için her millete kendi yurdunu süslü göstermiştir. Böylece yarattığı ülkelerin algılanış şekline, içeriden yaptığı psikolojik müdahale ile bu ülkelerde yaşayan halkların yurtlarını olduğundan daha güzel algılamasını sağlamıştır. Yaratılışa yönelik dışarıdan müdahaleyi ise Angra Mainyu yapmıştır. Avesta'ya göre yaratıcı güç Ahura Mazda'nın yarattığı her ülkeye farklı türlerde kötülükler sokan Angra Mainyu, ülkelerin yaratılışla-

rındaki güzelliği bozmak için bazı müdahalelerde bulunmuştur.

Avesta metinlerinde, Angra Mainyu'nun mutlak kötülükle özdeşleştirildiği, kötülüğün tamamen bağımsız bir iradeye sahip olan kişiselleştirilmiş kötü ruh Angra Mainyu'da vücut bulduğu söylenmektedir. Angra Mainyu'nun tamamen kötü olduğu çünkü kötü olmayı kendi iradesiyle seçtiği ve düzeni temsil eden, mutlak iyilikle özdeşleştirilen Ahura Mazda'ya karşıt olmayı amaç edindiği bildirilmektedir. İnsanların evrendeki doğal düzeni ve dinsel ahlaki düzeni sürdürmesinin Ahura Mazda'nın amacına katkı sunacağı, insanların görevlerini yerine getirmeyip düzenin bozulmasına yol açmalarının da Angra Mainyu'nun amacına katkı sunacağına inanıldığı söylenmekte,[6] Zerdüşt dininde var olan iyi ile kötü tinsel varlıklar arasında bir mücadele yaşandığına dair inanışın birçok dinsel anlatımı veya Satanizm gibi hareketleri etkilediği ifade edilmektedir.[7]

Vendidat kitabının başında, Ahura Mazda'nın on altı ülkeyi yaratırken nasıl bir denge gözettiği Zerdüşt'e anlatılmaktadır. Avesta'ya göre bu ülkelerin bazıları yurt edinme konusunda tercihe şayan yerler değildir. Ancak Ahura Mazda bu toprakları, üzerinde yaşayan halklara sevdirmiştir. Ahura Mazda, neden böyle yaptığını Zerdüşt'e açıklarken gerçek amacının aslında ilk yaratılan mekân olan ve ülkelerin en güzeli olan Airyanem Vaējah diyarını korumak olduğunu söylemektedir. Zira diğer ülkelerde yaşayan insanların kendi yurtlarından hoşnut olmamaları halinde Aryanların yurdu olan Dâitya ırmağının kenarındaki Airyanem Vaējah

6 S. K. Mendoza Forrest, *Witches, Whores, and Sorcerers The Concept of Evil in Early Iran* (Austin Texas: University of Texas Press, 2011), 35.

7 Yasin İpek, *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 28.

topraklarına göç etmeye çalışma ihtimalleri bulunmaktadır. Bu sebeple Ahura Mazda diğer ülkelerde yaşayan halkların her birinin kendi yurdunu sevmesini sağlamış ve Airyanem Vaējah diyarına akın etmelerinin önüne geçmiştir (Vendidat 1:1-4).

Avesta'nın anlatımlardan hareketle Airyanem Vaējah diyarının ve Aryanların anayurdunun gerçekte neresi olabileceğine dair kesin bir bilgiye ulaşmak güçtür. Avesta'da, Airyanem Vaējah toprakları hakkında bilgi verilirken bu ülkenin Dâitya ırmağının kenarında bulunduğu söylenmektedir. Zamanla mitolojik bir karaktere büründüğü söylenen Dâitya ırmağının[8] Gürcistan dağlarından doğduğu veya Sasani (226-651) devleti döneminde Araxes (*Aras*) ırmağına verilen isimlerinden birinin de Dâitya olduğu rivayet edilmektedir.[9] 'Aryan genişliği' anlamına geldiği ifade edilen Airyanem Vaējah, Aryanlar için anayurdu ifade etmektedir. Aryan inancına göre yaratılış, dünyanın merkezinde yer alan Airyanem Vaējah'ta başlamıştır.[10]

Aryan halkının tarihsel göç yolculuğunun tam olarak nereden başladığı veya anavatanlarının gerçekte neresi olduğuna dair günümüzde pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda Aryanların anayurdunun Harezm, Azerbaycan, Aral Gölü, Yenisey veya Volga Nehri civarı olabileceği iddia edilmiştir.[11] Ancak Aryanların anayurdunun gerçekte neresi olduğu sorusunun cevabı, Avesta'nın bu yerle ilgili anlatım-

8 Gherardo Gnoli, "Dâityâ", *Encyclopædia Iranica*, 1993, VI/598-599.

9 F. Max Müller (ed.), *The Sacred Books of the East Volume IV*, çev. James Darmesteter (Oxford: Clarendon Press, 1895), 4.

10 Mary Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One* (Leiden, New York, Köln: Brill, 1996), 145.

11 Nevfel Akyar, *Zerdüştîlikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 9.

larının temellendirilmesi açısından veya Avesta'ya inananların bağlılıklarına etkisi açısından belirleyici bir yönü bulunmamaktadır. Bu durum, Yahudilikteki Aden'in (*cennet*) gerçekte nerede olduğu konusuyla benzerlik göstermektedir. Tevrat'a göre Aden, yeryüzünün doğusundadır. Dolayısıyla yaratılan ilk insanın üzerinde yaşadığı ve kendisine yasaklanan ağacın meyvesinden yedikten sonra kovulduğu bir yer olan Aden, halen yeryüzünde bulunmakta ve insanların girememesi için ateşten kılıçları olan melekler tarafından korunmaktadır (Yaratılış 2:8-25; 3:1-24). Belli bir süre dolduktan sonra Yahudilerin tekrar gireceklerine inandıkları[12] bu yerin Âdem ve eşi kovulmadan önceki konumunun neresi olabileceğine dair yapılan yorumların dışında (Haleva vd., 2010, s. 16-17) günümüzde Aden'in nerede olabileceği konusu, anlatımların temellendirilmesini veya inanca bağlılığı etkileyen bir mesele olmamıştır. Dolayısıyla Avesta'nın anlatımlarına göre üzerinde olağanüstü hadiselerin yaşandığı ifade edilen efsanevi Airyanem Vaējah'ın yeryüzünün neresinde olduğu konusu Zerdüşt dinine inananlar için Avesta'ya bağlılığı etkileyecek bir mesele olma özelliği taşımamaktadır.

Ülkelerin Ahura Mazda tarafından yaratılış süreci Avesta'da anlatılırken Angra Mainyu'nun yaratılışa dışarıdan yaptığı müdahaleler de anlatılmaktadır. Avesta'ya göre Ahura Mazda güzel ülke Airyanem Vaējah'ı yaratınca ölümle özdeş olan Angra Mainyu bu güzel ülkeye sürüngenleri ve on ay süren kışı sokarak çirkinleştirmeye çalışmıştır (Vendidat 1:1-4). Bu anlatıma göre Ahura Mazda tarafından yaratılan güzel yurt Airyanem Vaējah'a dışarıdan bir müda-

[12] Ester Asa, *Gerçeğe Yolculuk Tora ve Yahudilik Üzerine Merak Edilen Konular*, çev. İzzet Berkan - Yosi Berkan (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2006), 201-204.

halede bulunulmuş ve Avesta'da kötü karakterli bir tinsel varlık olan tanıtılan Angra Mainyu tarafından bu topraklara kış ve sürüngen sokulmuştur.

Angra Mainyu, güzel yurt Airyanem Vaējah'ı bozmak için iki müdahalede bulunmuştur ilki kış, ikincisi ise sürüngenlerdir. Belki de sürüngenlerin soğuk yüzü ve bazı türlerinin zehirli oluşu insanlarda sürüngenlere karşı olumsuz bir algının oluşmasında etkili olmuştur. Ancak Avesta coğrafyasında sürüngenlerin dinsel metinlerde ve mitolojik anlatılarda olumsuz bir şekilde anlatıldığı görülmektedir. Semitik dinlerin kutsal metinlerinde sürüngenler olumsuz bir motif olarak takdim edilmiştir.[13] Gılgamış destanında insandan 'ölümsüzlüğün' sırrını çalan yılan,[14] Tevrat'ta nahash (*yılan*) adıyla insanın cennetten kovulmasına neden olmuştur (Yaratılış 3:1-24). Mahâbhârata destanında ise Agastya'nın lanetine uğrayan kral Nahusha, yılana dönüşmüş halde bahçeden kovulmuştur.[15] Mezopotamya'dan Hint topraklarına kadar geniş bir coğrafyada yaşamakta olan farklı toplumların algılarında olumsuz bir figür olarak yer almış olan sürüngen algısının Avesta'da olumsuz algısını sürdürdüğünü görmekteyiz.

Angra Mainyu'nun, güzel ülke Airyanem Vaējah'ı bozmak için gerçekleştirdiği ikinci müdahale, bu ülkeye kışı sokmak olmuştur. Bitki örtüsü için adeta bir ölüm uykusu olan kış mevsiminin Airyanem Vaējah'a sokulması, bu ülkenin ilk yaratıldığı andaki mükemmelliğinin bozulmasına

---

13 Mustafa Tural, "Semitik Dinsel Metinlerde Tinsel Varlık Fenomenolojisi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2019), 40-50.

14 Danny P. Jakson, *Gılgamış Destanı*, çev. Ahmet Antmen (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2005), 72-83.

15 H. M. Winternitz, *Hind Destanlari Râmâyana Mahâbhârata Harivamşa*, çev. Korhan Kaya (Ankara: İmge Yayınları, 2002), 63.

neden olmuş ve bu diyarı başkalaştırmıştır. Angra Mainyu bizzat herhangi bir şeyi müstakil olarak yaratmamış olmakla birlikte Ahura Mazda'nın yarattığı şeyler üzerinde gerçekleştirdiği müdahaleler ile yaratılanların metamorfoza uğramasına neden olmuştur.

Avesta'ta, yaratılan ilk ülkenin ardından diğer ülkelerin yaratılışları ve Angra Mainyu tarafından bu ülkelere yapılan kötü dokunuşlar hakkında bilgiler verilir. Yaratılan ikinci ülke Sughdha (*Soğd*) diyarıdır. Ahura Mazda burayı yaratınca Angra Mainyu da çiftçinin kâbusu olan çekirgeyle burayı ifsat etmiştir. Ardından Ahura Mazda Môuru'yu (*Merv*) yaratınca Angra Mainyu da buraya çapulu ve günahı sokmuştur. Ahura Mazda Bâkhdhi'yi (*Belh*) yaratınca Angra Mainyu da buraya karınca sürülerini sokmuştur. Ahura Mazda Nisâya'yı yaratınca Angra Mainyu da inkârcılığı yaymıştır. Ahura Mazda Harôyu'yu yaratınca Angra Mainyu da ağıtı başlatmıştır. Ahura Mazda Vaêkereta'yı yaratınca Angra Mainyu da büyücü Pairika Knãthaiti'yi göreve çağırmıştır. Ahura Mazda Urva'yı yaratınca Angra Mainyu da kibri tanıtmıştır. Ahura Mazda Khnenta'yı yaratınca Angra Mainyu da doğaya aykırı olan suçları yaymıştır. Ahura Mazda Harahvaiti'yi yaratınca Angra Mainyu da mevtanın defnedilmesi uygulamasını başlatmıştır. Ahura Mazda Haêtumant'ı yaratınca Angra Mainyu da çekirge istilası başlatan büyücüleri göreve çağırmıştır. Ahura Mazda Ragha'yı yaratınca Angra Mainyu da inkârcılığı yaymıştır. Ahura Mazda Varena'yı yaratınca Angra Mainyu da kadınlarda görülen özel durumların ortaya çıkmasını sağlamış ve iyi ülkelere zorba hükümdarların saldırmasını sağlamıştır. Ahura Mazda Rangha yanındaki ülkeyi yaratınca Angra Mainyu da kışı başlatmıştır (Vendidat 1:21).

Avesta'da, Ahura Mazda tarafından ülkeler yaratılırken Angra Mainyu tarafından yaratılışı çirkinleştirmeye yönelik müdahalelerin gerçekleştirildiği anlatılmaktadır. Yaratılışı bozmak için Angra Mainyu'nun yaptığı müdahaleler incelendiğinde bu müdahalelerin bazı ana konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Yaratılışı bozmak isteyen Angra Mainyu'nun insanlara yönelik psikolojik, sosyolojik ve bedensel müdahalelerde bulunduğu anlatılmaktadır. Avesta'da, Angra Mainyu'nun insana yönelik müdahaleleri yanında tabiata yönelik müdahaleleri de bulunmaktadır. Ancak Angra Mainyu tarafından tabiata müdahale edilmekle birlikte yine hedefte insanın sıkıntıya sokulması ve Ahura Mazda'nın kurduğu düzenin ifsat edilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Angra Mainyu'nun tabiatı yaşanmaz hâle getirmeye çalışması aslında insana zorluk çıkartmak ve Ahura Mazda'nın sunduğu güzellikleri bozmak amacını taşımaktadır.

İnsan psikolojisine yönelik gerçekleştirmiş olduğu müdahalelerle Angra Mainyu'nun insanlara inkârı ve günahı öğreterek insanların inancını bozmak için uğraştığı, insanlara kibri öğreterek onların ahlakını bozmaya çalıştığı anlatılmaktadır. Bireysel açıdan insanı bozmaya çalışmakla birlikte insanlar arası ilişkilere de zarar vermek isteyen Angra Mainyu'nun insanlar arasında yaratılışa aykırı ilişkilerin gerçekleşmesini sağlamak, toplulukları yağmacılık yapmaları konusunda kışkırtmak ve diğer uluslara saldırtmak gibi toplumsal ilişkileri bozmaya yönelik müdahalelerde bulunduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Angra Mainyu'nun insan bedenine de müdahalede bulunduğu ve kadınlarda görülen akıntıların Angra Mainyu tarafından gerçekleştirilen biyolojik müdahale sonucunda ortaya çıktığı anlatılmaktadır.

Endüstriyel tarımın henüz gelişmediği bir dönemde geleneksel tarım faaliyetleri açısından mevsimler hayati derece-

de önemlidir. Avesta'da, Angra Mainyu'nun mevsimlere yönelik olumsuz müdahalesinin anlatılması, tarımsal faaliyetlerdeki ürünün azalması veya hayvancılık faaliyetlerindeki verimin düşmesi durumunda insanların Angra Mainyu'yu suçlamasını amaçlamaktadır. Aynı bağlamda kısa sürede ekini tüketen çekirge sürüleri de çiftçiler için bir kâbustur. Düzenli mahsul elde etmek, yeterince mahsulü depolama imkanından yoksun olan halkların karınlarını doyurmaları ve hayatlarını sürdürebilmeleri açısından bir zorunluluktur. Avesta'da olumsuz bir figür olarak takdim edilen çekirgeler bu coğrafyadaki diğer dinlerde de genel olarak felaketlerle ilişkilendirilmiş ve hatta bazı dinlerde kıyamet habercisi sayılmıştır.[16]

Sonuç olarak Avesta'ya göre bütün iyi şeyleri Ahura Mazda yaratmıştır. Angra Mainyu da 99.999 adet hastalık ve benzeri sıkıntının ortaya çıkmasını sağlayarak yaşamın gelişmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak Avesta'ya göre Angra Mainyu'nun neden olduğu bütün bu hastalıkların tedavisi ve sıkıntıların çözülmesi mümkündür (Vendidat 22:1-6). Ahura Mazda'nın yaratmasıyla birlikte hem insanlık hem de tabiat için yaşam gelişmiştir. Ancak yaratılıştaki bu düzeni bozmak isteyen Angra Mainyu bazı müdahalelerde bulunarak Ahura Mazda tarafından yaratılan ülkelere kargaşa, felaket ve ölüm getirmiştir. Avesta'da yaratılıştaki düzene atıfta bulunularak yeryüzündeki su döngüsüne değinilmektedir. Yeryüzündeki suların buharlaşarak yükseldiği havanın Ahura Mazda tarafından yaratıldığı, bu şekilde yükselen suların tekrar toprağa yağdığı ve bu süreçte güneşin suya yol verdiği anlatılmaktadır (Vendidat 21:4-5).

---

16 Mustafa Tural, "Semitik Metinlerde Apokaliptik Anlatımlar Üzerine Psiko-Fenomenolojik Analizler", *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 3 (2021), 146,150.

Avesta'da, yağan yağmur ile yeryüzünün bereketlendirildiği, doğan bebeklerin hem bu yağmur suyu ile arındıkları hem de yağan yağmur sayesinde bebeklerin beslendiği gıdaların bereketlendiği söylenerek Ahura Mazda tarafından yaratılan ve havaya doğru yuvarlanarak yükselen suyun nüvesinin (*kaynağının*) asıl kaynağının yıldızlar olduğu anlatılmaktadır. Yağmur damlacıklarının su yolunu aydınlatan güneşin yardımıyla buharlaşıp tekrar yeryüzüne düştüğü, böylece toprağa hayat verip bitkileri beslediği ifade edilerek toprağın ve topraktan biten her şeyin Ahura Mazda tarafından yaratıldığı vurgulanmaktadır (Vendidat 21:5-16).

Böylece Avesta'da hem yeryüzündeki yaşam kaynağı olan bitkiler için gerekli olan suyun döngüsünün Ahura Mazda tarafından gerçekleştirildiğine değinilmiş olmakta hem de bu döngünün unsurları olan toprak, hava ve su gibi unsurların Ahura Mazda tarafından yaratıldığı vurgulanmış olmaktadır. Ayrıca gezegenlerin parçalanan yıldızlardan oluştuğu bilgisine henüz antik İranlıların sahip olmadıkları bir dönemde, yeryüzündeki suyun kaynağının yıldızlarla ilişkilendirilmiş olması mitoloji ile bilim arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi açısından kayda değer bir unsur olarak görülmektedir.

1.1.2. Bazı Karakterlerin Hemcinslerinden Daha Ayrıcalıklı Kılınması

Avesta'da Zerdüşt, Yima veya Thrita gibi karakterler veya köpek, boğa gibi canlı türleri diğerlerinden daha değerlidir ve bunlar kendi türleri içerisinde öne çıkarılarak hemcinslerinden daha değerli oldukları vurgulanmaktadır. Zerdüşt'ün veya Yima'nın ölümlü bir insan olduğu Avesta'da belirtilmiş olmakla birlikte bu kişilerin diğer insanlardan ayrışan ve diğer insanların gerçekleştirmesi imkânsız olan müdahalelerde bulunabildikleri anlatılmaktadır.

Zerdüşt'ün yeryüzündeki çiftçilik (*peygamberlik*) konumu onun ilk ve mutlak Ahura Mazda'nın dininin öğreticisi olması veya Zerdüşt'ün Vara hükümdarı olmasının yanı sıra kötü tinsel varlıklar üzerindeki hakimiyeti Ahura Mazda'dan istediği her şeyin gerçekleşecek olduğunun anlatılması onu diğer insanlardan ayrı kılmaktadır. Yima da bir insandır ancak hiçbir insanın gerçekleştiremeyeceği eylemlerin faili olarak takdim edilmektedir. Avesta'ya göre Ahura Mazda'nın yarattığı yeryüzü, üzerinde yaşayan canlılara dar gelince Yima kendisine verilen aletleri (*mühür, hançer*) kullanarak yeryüzünü genişletmiştir.

Avesta'da köpeğin bir hayvan olduğu belirtilmekle birlikte ifa ettiği işlev itibarıyla köpeğin diğer hayvan türlerinden öne geçirildiği, köpeğe zarar verenlerin insana zarar verenlerden daha ağır cezalara çarptırıldığı, hamile köpeklerin bakımının Zerdüşt toplumuna bir görev olarak verildiği ve öldükten sonra da köpek ruhlarının ayrıcalıklığının devam ettiği görülmektedir.

Avesta'da ayrıcalıklı kılınan karakterlerin konumlarına yönelik gerçekleştirilen bu müdahalenin gerekçesi de anlatılmaktadır. Zerdüşt, Yima veya Thrita gibi şahısların babaları tarafından içtenlikle Haoama ritüelinin sunulmuş olmasının mükâfatı olarak doğdukları söylenmektedir.

Avesta'da, köpeğin Ahura Mazda için en değerli ilke olan yaşamın devamlılığı için yeryüzünün arındırılmasına hizmet ettiği bu sebeple de kutsal olduğu ifade edilmektedir. İslam dininde de yaşam değerlidir ve Kur'ân-ı Kerîm'de insana tabiatın dengesini bozmaması gerektiği söylenmektedir. Karayı ve denizi bozduğu söylenen insan (Rûm 30/41), havadaki mevcut ölçüyü bozmaması konusunda uyarılmaktadır (Rahmân 55/7-8). Ancak Kur'ân-ı Kerîm'de yaşamın önemi konusu Tanrı tipolojisini etkileyecek kadar ön plana çıkma-

makta ve Kur'ân-ı Kerîm'in tanrı merkezli (*teosantrik*) yapısını etkilememktedir.

1.1.2.1. Zerdüşt'ün Dini Kuralların İlk Öğreticisi Olduğunun Vurgulanması

Avesta'da, Ahura Mazda'nın Zerdüşt'e hitaben söylemiş olduğu "*Ben yaratıcıyım. İste benden ey dürüst adam! Ey mahlukatın en iyi olanı ve en bilgili olanı! Daha mutlu olmak için benden ne istersen talep edebilirsin*" (Vendidat 18:60) sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla Zerdüşt'ün Ahura Mazda nezdindeki değeri oldukça yüksektir ve dilediği her şeye ulaşma konusundaki ayrıcalığının bir sınırı yoktur. Avesta'ya göre Zerdüşt'ün diğer insanlardan farklı olmasının nedeni babasının Haoma'yı sunan dördüncü kişi olmasıdır. Yapmış olduğu bu sunu sebebiyle Pourushaspa'ya hayırlı bir evlat olarak Zerdüşt verilmiştir (Yasna 9:12-16).

Zerdüşt, Ahura Mazda'ya kendisinden önce dini kuralları öğrettiği başka bir ölümlünün olup olmadığını sorar. Böylece Ahura Mazda, çoban Yima'dan bahsetmeye başlar. Vivanghat'ın oğlu Yima, Ahura Mazda'nın lütfuna mazhar olmuş ve kendisine dini kurallar öğretilmiştir. Ancak Yima kendisine öğretilen bilgileri diğer insanlara öğretmeyi yani bir nevi peygamberlik görevini kabul etmemiştir. Yima, dini vecibeleri bizzat Tanrı Ahura Mazda'dan öğrenmiş fakat kendisinin bu dini öğretmek için doğmadığını ve bu vazifeyi yerine getirmek için gerekli eğitimi almadığını söyleyerek kendisinin Ahura Mazda'nın dinini öğretmeye layık bir olmadığını söylemiştir (Vendidat 2:1-3).

Ahura Mazda tarafından dini kuralları öğretmesi kendisine teklif edildiğinde Yima'nın, gerekli eğitimi almadığı için 'etkisiz' olduğunu söylemesi ve bu işi yapmak için doğmadığı gerekçesiyle 'yetkisiz' olduğunu itiraf etmesi önemlidir

zira bu ifadelerin Avesta'da anlatılıyor olması, Zerdüşt'ün sosyal konumuna yönelik bir sonuç doğurmaktadır. Böylece Ahura dininin ilk öğreticisi olan Zerdüşt'ün hem bu iş için doğduğu vurgulanarak 'yetkili' olduğu söylenmekte hem de gerekli eğitimi aldığı için 'etkili' olduğu ifade edilmektedir. Böylece Zerdüşt'ün Ahura Mazda'nın dininin ilk öğreticisi olma şerefine ulaşmış olduğu vurgulanmış olmaktadır.

Avesta'da Zerdüşt'ün konumunu takviye eden başka müdahalelere rastlamak da mümkündür. Cennetin üç unsuru olarak takdim edilen 'iyi düşünce' (*Humata*), 'iyi söz' (*Hukta*) ve 'iyi davranış' (*Hvarshta*) Avesta'da üzerinde hassasiyetle durulan bir konudur (Hadhokht Nask 2:1-15). Bu sebeple bu üç unsurun gerçekleşmesi konusu Avesta'da dört sosyal zümre ve beş sosyal statü ile ilişkilendirilmiştir. Avesta'da bahsi geçen dört sosyal zümre; savaşçı, çiftçi, zanaatkar ve din görevlisidir. Bu sosyal sınıflandırmada en üstte yer alan Zerdüşt ve onun ardılı olan din görevlilerinin üç erdemin (*iyi düşünce, iyi söz, iyi davranış*) gerçekleşmesinden sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Avesta'da beş liderin üç erdemin gerçekleşmesi konusunda görevleri olduğu bildirilmektedir. Bu beş liderden ilk dördü; ailenin reisi, köyün reisi, aşiretin reisi ve şehrin reisidir. Üç erdemin gerçekleşmesinden sorumlu tutulan ve silsilenin (*aile, köy, aşiret, şehir…*) devamı gereği en üst makam olan statü insanlarınülkenin reisi olan kişiler Zerdüşt ve onun ardılı olan din görevlileridir (Yasna 19:16-20).

Avesta'ya göre Zerdüşt ve onun ardılı olan din görevlileri en üst düzey yönetici konumuna taşınmış olmakta ve en küçük yerleşim biriminden büyüğe doğru yapılan sayımda Zerdüşt ve ardılı olan din görevlileri en üst seviyeye (*insanlık-yeryüzü*) taşınmaktadır. Bu bağlamda Avesta'da Zerdüşt'ün konumuna yönelik gerçekleştirilen sosyal müdaha-

leyle birlikte Zerdüşt'ün konumunun yüceltilmesinin ardından Zerdüşt'ün konumunun kısmen de olsa din görevlilerine aktarıldığı ve bir nevi Zerdüşt'ten din görevlilerine güç transferi yapıldığı görülmektedir.

Avesta'daki üç erdemin hayat bulması için yönetici beş zümrenin vazifelendirilmesi örneğiyle benzeşen bir temaya İslam dininde de rastlanmaktadır. Tematik açıdan din tarafından istenilenlerin gerçekleştirilmesinden mesul olan yöneticilerin yönettikleri kişilerden sorumlu olduklarının ifade edildiği bir hadis-i şerifte "*Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz*" (Buhârî, Nikâh 81), (Müslim İmâre 20)[17] buyurularak, iyiliğin, doğruluğun ve adaletin gerçekleştirilmesi noktasında yöneticilerin birinci derecede sorumlu oldukları ifade edilmiştir.

1.1.2.2. Zerdüşt'ün Vara Hükümdarı Olduğunun Söylenmesi

Yeryüzünde geçmiş dönemlerde yaşanan büyük felaketlerden bahseden pek çok dinsel ve mitsel anlatıma rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Avesta'da da yeryüzünü sel sularının kapladığını anlatan Hint,[18] sümer,[19] Asur[20] ve semitik dinlerdeki (Yaratılış 6:1-22), (Nûh 71/1-28) anlatımlarla benzerlik gösteren bir felaketten bahsedilmekte ve yeryüzünün

[17] Ebü'l-Hüseyn b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 2003).

[18] Kayalı Yalçın, "Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi", *Akademik Bakış Dergisi* 58 (2016), 259-262.

[19] *Gılgamış Destanı*, çev. Sevim Kutlu - Teoman Duralı (İstanbul: Hürriyet Yayınevi, 1973), 112-117.

[20] Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, çev. Filiz Orman (İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000), 18.

tamamının buzlarla kaplandığı bir dönemin yaşandığı anlatılmaktadır. Tematik açıdan Avesta'da anlatılan buzul çağı da tıpkı tufan hadisesinde olduğu gibi küresel bir felakettir ve Avesta'ya göre buzul çağı başlamadan önce seçkin insanların, hayvanların ve bitkilerin felaket boyunca sığınacakları bir yer (*Vara*) inşa edilmiş ve bu şehri yönetme hakkı Zerdüşt'e verilmiştir. Böylece felaketler karşısında insanlarla birlikte diğer canlıların da korunduğunun anlatıldığı bu hikâye üzerinden yeryüzünün hâkimi olan Zerdüşt'ün Avesta'ki konumu daha da güçlendirilmiştir.

Avesta'ya göre Tanrı Ahura Mazda'nın başkanlığında göksel heyet buzul çağı başlamadan önce ne yapılması gerektiği konusunu görüşmek üzere toplanır ve sonuç olarak dünya buzul çağına girdiğinde seçilmiş insanların yaşamını sürdürmesi için bir yeraltı şehri (*Vara*) kurulmasına karar verilir. Yima, yeraltı şehrini inşa etmekle görevlendirilir. Yima, kendisine emredildiği gibi bu şehri yapar ve ardından Vara ismindeki sığınak şehir seçilmiş insanlarla, hayvanlarla, bitkilerle ve tohumlarla doldurulur. Bu şehirde yalan, kıskançlık, açlık ve hastalık yoktur. Başlangıçta sığınak olarak düşünülen bu yeraltı şehri zamanla cennete dönüşür (Vendidat 2:20-37).

Zerdüşt, bu şehir hakkında Ahura Mazda'ya bazı sorular sorar. Öncelikle bu yeraltı şehrinin aydınlatılmasının nasıl gerçekleştiği öğrenmek ister. Ahura Mazda, şehrin aydınlatılmasında yaratılmış ışıklardan yararlanıldığını ancak henüz yaratılmamış bazı ışıklardan da yararlanılarak bu şehrin aydınlatıldığını söyler. Ardından Zerdüşt bu şehre Ahura Mazda'nın dini kurallarının nasıl ulaştırıldığını sorar. Ahura Mazda da Karshipta kuşu tarafından ulaştırıldığını söyler. Son olarak Zerdüşt bu şehrin hükümdarının kim olduğunu sorar. Ahura Mazda, ilk önce Urvatad-nara ismini anar ve

şehri yöneten kişinin adını verirken "*ey Zerdüşt! Bizzat sensin*" diyerek şehrin hakiminin Zerdüşt olduğunu söyler (Vendidat 2:39-43). Böylece Avesta'da Zerdüşt'ün hem yeryüzünde Ahura Mazda'nın dininin temsilcisi olarak yeryüzünün hâkimi olduğu hem de Vara diyarının hükümdarı olduğu ifade edilmiş olur.

1.1.2.3. Zerdüşt'e Hitabet Yeteneği Verilmesi

Avesta'da insanlığı temsilen öküzün ruhu konuşturulur. Şiddet, vahşet ve nefretten şikâyet eden öküzün ruhu, Ahura Mazda'ya "*beni niçin yarattın*" diyerek serzenişte bulunur. Ahura Mazda doğruluğa (*Asha*) öküzün ruhuna sahip çıkabilecek, bakımıyla ilgilenerek onu besleyip büyütecek birisini tanıyıp tanımadığını sorar. Asha, hükmün Ahura Mazda'ya ait olduğunu belirttikten sonra öküzün ruhunu koruyacak ve onun bakımıyla ilgilenecek birisini tanımadığını söyleyerek Ahura Mazda'ya öküzün ruhunu (*yeryüzünden*) uzak tutması gerektiğini söyler. Öküz ve ineğin ruhları el açıp Ahura Mazda'ya yakarınca Ahura Mazda yanındakilere danışmaya devam eder ve nihayetinde Amesha Spenta'dan Vahu Manah, "*emirlerimizi yerine getirecek tek bir kişi vardır o da Zerdüşt'tür*" der. Ardından Vahu Manah, Ahura Mazda'ya kurtarıcı Zerdüşt'e büyüleyici bir konuşma yeteneği vermesini teklif eder. Böylece Zerdüşt'ün Ahura Mazda'nın dinini anlatacağı yerlere huzur götürmesinin mümkün olabileceğini savunur. Ahura Mazda kendisine teklif edileni yapar ve öküz ile ineğin ruhu, artık kendilerine yardım edecek birisi olduğu için Ahura Mazda'ya şükreder ardından da Ahura Mazda'nın kendileri için seçtiği kişinin hizmetkarı olacaklarına dair söz verirler (Yasna 29:1-11).

Zerdüşt'e büyüleyici bir konuşma yeteneğinin verilmesi, peygamberlik sonrasında gerçekleşen morfolojik bir değişimdir. Tematik açıdan bir peygamberin konuşmasının etkili

olabilmesi için tanrısal irade tarafından kendisine verilen hitabet yeteneğinin güçlendirilmesi motifinin Kur'ân-ı Kerîm'de de yer aldığı görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Musa peygamberin "*Rabbim! Yüreğime genişlik ver. İşimi kolaylaştır. Dilimdeki düğümü çöz ki sözümü anlasınlar.*" (Tâhâ 20/25-28) diyerek dua ettiği ve hitabet yeteneğinin takviye edilmesini talep ettiği bildirilmektedir.

Avesta'da anlatılan öküz ve inek ruhları insan türünden erkek ve kadını temsil ettiği gibi yeryüzündeki bütün yaşamın eril ve dişil unsurlarını da temsil edebilme potansiyeline sahiptir zira Avesta'da köpeklerin statüsü insanla benzerlik göstermektedir. Hamile kadın ve hamile köpeğin korunması görevinin Zerdüşt toplumuna yüklenmesi (Vendidat 15:19-45) örneğinde olduğu gibi bazı konularda köpekler insanlarla eş tutulmakta hatta ölüme sebebiyet vermenin cezası gibi konularda ise köpeklerin insanlardan önde tutulduğu görülmektedir (Vendidat 14:1-6). Dolayısıyla Zerdüşt'ün peygamberliğinin sembolik bir dille anlatıldığı bu hikâyede öküz ve inek ruhlarının bütün canlılar olması daha olası gözükmektedir.

Avesta'nın anlatımlarına göre şiddet, vahşet ve nefretten mustarip olan insanlık (*öküz-inek ruhu*) için bir kurtarıcı yönetici ihtiyacı doğmuştur. Avesta'ya göre doğruluk (*Asha*) insanlığı yönetecek birini tanımadığını söyleyerek insanı tehlikelerden uzak tutmasının daha akıllıca olduğunu söylemiştir. Pek çok dinde ve mitolojik anlatımda var olan kurtarıcı sorunu Avesta'da Vahu Manah'ın Zerdüşt'ü yönetici/kurtarıcı olarak önermesiyle çözülmüştür ancak İran coğrafyasındaki kurtarıcı bekleyişinin devam ettiği ve Şiilik veya Bahailik gibi dinsel akımlarda bir kurtarıcı arayışının sürdüğü ifade edilmektedir.[21]

---

21 Yasin İpek, *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Bahailik ve Türkiye'de Bahailer* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020), 56-61.

Zerdüşt, çoktanrıcılığın aksine Ahura Mazda'nın tek tanrılığında iyi karakterli tinsel varlıklarla kötü tinsel varlıklar arasında bir mücadelenin yaşandığını, sonunda iyiliğin galip geleceğini ancak sonunda mevcut dünyanın ateşle yok olacağını ve bu hayatta yapılanların ölümden sonra karşılığının görüleceğini anlatan bir inanç sisteminin savunucusudur.[22] Bu inanç sistemi doğduğu coğrafyada ilk yıllarda yadırganmış ancak kabul gördükten ve kral Viştaspa'nın (*Vishtaspa*) himayesine girdikten sonra hızla gelişmiş ve yakın ülkelere de sirayet etmiştir.[23] Bu inanç sisteminin İslam sonrası dönemde de üç yüz yıl boyunca varlığını güçlü bir şekilde koruduğu,[24] bu sebeple de İran kültürünün kadim köklerine diğer mezheplerden daha uyumlu olduğu söylenen Şii anlayışın İran'da yerleşmesinin daha kolay gerçekleştiği iddia edilmiştir.[25]

Tarihsel gelişim süreci açısından Zerdüşt'ün peygamberliğini yaptığı Ahura Mazda dininin bu kadar uzun süre varlığını sürdürmesi hatta inanç, ibadet ve sosyal hayatı düzenleme konusunda İslam dini gibi kapsayıcı, müdahaleci ve etkili bir dinî sistemin İran topraklarına girmiş olmasına rağmen Zerdüşt dinin bazı unsurlarının İslam sonrası dini hayatta izlerinin devam ettiğinin iddia ediliyor olması, Zerdüşt'ün hitabet yeteneğinin gücünü ve anlattığı dinî sistemin kalıcılığı üzerindeki etkisini göstermektedir.

---

22 Gregory D. Alles - McDaniel College (ed.), *The Encyclopedia of World Religions Revised Edition*, thk. Robert S. Ellwood (New York: Facts on File Publications, 2007), 485.

23 Şinasi Gündüz, "Mecûsîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/279-280.

24 Mary Boyce, "The Penguin Handbook of The World's Living Religions", *Zoroastrianism*, ed. John R. Hinnells (London: Penguin Books, 1984), 172.

25 Elton L. Daniel - Ali Akbar Mahdi, *Culture and Customs of Iran* (London: Greenwood Press, 2006), 46-47.

1.1.2.4. Çoban Yima'ya Hükümranlık Verilmesi

Avesta'da Ahura Mazda'nın, dini kuralları öğrettiği ilk ölümlünün Yima olduğu anlatılır. Yima'dan din ile ilgili olarak öğrendiği bilgileri diğer ölümlülere de öğretmesinin istendiği ancak Yima'nın kendisini buna layık görmediğini söyleyerek peygamberlik yapma teklifini reddettiği ifade edilir (Vendidat 2:1-3). Avesta'nın anlatımlarına göre Yima, yeryüzünde yaşayanların sayısı artıp da canlılar yeryüzüne sığmayınca kendisine verilen mühür ve hançeri kullanarak yeryüzünü genişletebilecek kadar güçlü bir insandır (Vendidat 2:6-19). Ancak kendisinden peygamberlik yapması istendiğinde kendisinin peygamber olmaya layık olmadığını söylemiştir. Böylece Avesta'da üstün bir konumda olan Yima'nın sözleri üzerinden peygamber olmanın yüceliği ifade edilmek suretiyle Zerdüşt'ün konumu daha da güçlendirilmiştir.

Avesta'ya göre Ahura Mazda bir tanrıdır. Dolayısıyla çoban Yima'nın peygamberlik yapmak için uygun kişi olup olmadığını veya en azından kendisini buna layık görüp görmediğini bilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Yima'ya, Ahura Mazda'nın dini kurallarının öğreticisi olmasının teklif edildiğinin Avesta'da anlatılıyor olmasının bir mesaj verme amacını taşıdığını söylemek mümkündür. Zira konuşmanın devamında Ahura Mazda'nın "*…bunu istemiyorsan benim dünyamı büyüt*" dediği ve Yima'nın bu teklifi kabul ettiği anlatılmaktadır. Ayrıca Yima'ya hükümdarlıkla birlikte olağanüstü şeyler yapmasını mümkün kılan altın bir yüzük ve hançer verildiğinin anlatılıyor olması da peygamber yapmaya uygun olmasa da Yima'nın Tanrı Ahura Mazda nezdinde ne denli değerli olduğunu vurgulamaktadır (Vendidat 2:4-6).

1.1.2.5. Köpeğin Diğer Hayvanlardan Daha Değerli Bir Konuma Getirilmesi

Avesta'ta, Ahura Mazda'yı en çok mutlu eden şeylerden birinin köpek yavrularının serpilip büyümesi olduğu söylenmekte (Vendidat 3:1-6), köpek ölüsünün tıpkı bir insan ölüsü gibi kabul edildiği görülmektedir (Vendidat 5:39-44), (Vendidat 6:1-25), (Vendidat 7:73-75). Avesta'da, köpeklere zarar veren kişilere en ağır kırbaç cezasının (*10.000 kırbaçla*) uygulanması istenmektedir (Vendidat 14:1-18). Ayrıca Avesta'da köpeğin insanları manevi kirlerden arındırdığı söylenmekte ve bir köpek öldüğü zaman köpeğin ruhunun kutsal suyla bütünleştiği ifade edilmektedir (Vendidat 13:50-55).

Yaşamın devamlılığı bütün insanlar için değerlidir ve önemlidir ancak bu konu Avesta açısından dinsel bir önem arz etmektedir. Yaşamın gerçekleşmesi Ahura Mazda'nın takdiriyle gerçekleşmiş olup yaşamın sürmesi Ahura Mazda'nın dileğiyle devam etmektedir. Yaşamın düşmanı olan ve ölümle özdeşleştiren Angra Mainyu ise hayatın son bulmasını istemektedir (Vendidat 1:1-19).

Avesta'ya göre köpekler ve kuşlar cesetleri yiyerek ölümün ardından ortaya çıkan kirliliği önlemektedir (Vendidat 6:44-48). Dolayısıyla köpek, işlevsel açıdan yaşamın devamlılığının sağlanması açısından değerlidir ancak köpekler kendileriyle aynı işlevi yerine getiren kuşlardan ayrıştırılarak daha değerli bir konuma taşınmıştır. Avesta'da köpeklerin öldürülmesinin tabiatın dengesini bozacağı ve kuraklığa neden olacağı söylenerek (Vendidat 13:52), işlevsel açıdan doğal yaşama katkı sunduğu için değerli olduğu ifade edilen köpek, aynı zamanda dinsel açıdan da değerli hâle getirilmiş ve diğer hayvanlardan ayrıştırılmıştır.

Zerdüşt dininin ceza hukukunda köpeğe karşı işlenen suçlar en ağır şekilde cezalandırılmaktadır. Köpeğe kötü yi-

yecek (*sert kemik veya sıcak çorba*) verenlerin kırbaçlanarak cezalandırılacağının Avesta'da anlatılıyor olması (Vendidat 13:20-27) ve bir su köpeğine (*su samuru, kunduz*) karşı işlenen şiddet suçunun aynı suç insana karşı işlendiğinde uygulanan 200 kırbaç cezasından (Vendidat 4:17-42) daha ağır olarak 10.000 kırbaç cezası şeklinde (Vendidat 14:2) uygulanıyor olması, köpeğin ayrıcalıklı kılınması noktasında Avesta'da köpeğe verilen değeri göstermektedir.

Avesta'da, iyi ruh (*Ahura Mazda*) tarafından yaratılan köpeğin gece yarısı göreve başladığı ve güneş doğuncaya kadar kötü ruhun (*Angra Mainyu*) hizmetindeki binlerce yaratığı (*Daeva*) öldürdüğü anlatılmaktadır. Vanghâpara köpeğini öldüren kişinin aslında dokuz kuşak boyunca kendi neslinin ruhunu öldürmüş olacağı söylenmektedir. Bu kişinin yaptığına karşılık 1.000 kırbaç cezasına çarptırılmasının emredildiği Avesta'da, bu kişinin cezasını çekmeden öte dünyaya göçmesi halinde Chinvat köprüsünden geçmesinin imkânsız olduğu anlatılmaktadır. (Vendidat 13:1-4).

Sürüyü koruyan bir çoban köpeğini veya bir evi koruyan köpeği öldüren kişinin kurt sürüsü tarafından parçalanan koyun kadar çok acı çekerek ve inleyerek öte dünyaya göç edeceğinin anlatıldığı Avesta'da, Chinvat köprüsünün koruyucusu olan köpeklerin bu adamı çaresiz bırakacakları söylenmektedir (Vendidat 13:8-9). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla köpekler sadece bu dünyada değil öteki dünyada da Ahura Mazda'ya hizmet etmekte, yaptıkları ve yapacakları hizmetlerden dolayı iltifat görmektedirler. Avesta'da köpeğe değer verilmekle birlikte aynı familyadan olan kurt olumsuz bir figür olarak takdim edilmekte hatta kurt-köpek melezinde anne-baba hangisi kurt olursa daha zararlı olduğu tartışılmakta ve erkek köpek ile dişi kurt melezinin öldü-

rülmeye daha müstahak olduğu ifade edilmektedir (Vendidat 13:41-43).

Avesta'da köpeğe verilen değer öyle fazladır ki köpek kuduz olduğunda ve insanlara veya diğer hayvanlara saldırmaya başladığında dahi kuduz köpeğin ilk saldırısında sadece köpeğin sağ kulağı kesilir. Kuduz köpek bir başkasını daha ısırırsa köpeğin sol kulağı da kesilir. Üçüncü kişiyi de ısırması halinde köpeğin sağ ayağına bir kesik atılır. Dördüncü saldırısında kuduz köpeğin sol ayağına da kesik atılır. Beşinci kişiyi de ısırması halinde köpeğin kuyruğu kesilir. Bu arada köpeğin bulunduğu yerde yaşayanlar köpeği tedavi ettirmek zorundadırlar. Tedavi netice vermeyecek olursa köpeğe tahtadan tasma ve ağızlık takılması istenmekte ancak köpeğin uçurumdan yuvarlanması, çukura düşmesi veya nehirde boğulması durumunda köpeğin bulunduğu mahalde yaşamakta olan kişiler kuduz köpeğin bakımıyla ilgilenmedikleri gerekçesiyle 200 kırbaç cezasıyla cezalandırılmaktadır (Vendidat 13:29-38).

Köpeğin yüceltilmesiyle birlikte diğer bazı hayvanların da değersizleştirildiği görülmektedir. Bir su köpeğini öldüren kişinin 10.000 kırbaç cezasının dışında öte dünyada Chinvat köprüsü üzerinden karşıya geçebilmesi için yapması gereken pek çok kefaret türü arasında bazı diğer hayvanların öldürülmesi şartı da bulunmaktadır. Su köpeğini öldüren kişinin 10.000 kırbaç cezasını çektikten sonra ayrıca 10.000 adet kuru ve yumuşak odun toplaması, 10.000 adet içki sunması gibi görevlerinin yanı sıra 10.000 adet kaplumbağa, 10.000 adet kurbağa, 10.000 adet karınca, 10.000 adet kurtçuk ve 10.000 adet sinek öldürmek gibi görevleri de bulunmakta ve işlediği suça karşılık kefaret olarak ancak bütün bunları yapması halinde ruhunu kurtarabileceği ve öte dün-

yada Chinvat köprüsünden geçebileceği ifade edilmektedir (Vendidat 14:1-6).

Dişi bir köpek hamile kaldığında sığındığı yere en yakın evde yaşayanlar köpeğin yavruları doğuncaya kadar köpeğin bakımıyla ilgilenmek zorundadır. Eğer köpeğin bakımıyla ilgilenmezlerse ve yavrular ölürse köpeğin bakımıyla ilgilenmesi gereken kişiler taammüden cinayet işlemiş olarak kabul edilmektedir. Hamile köpek bir ahıra sığınmış ise ahırın sahibi veya ahır terk edilmiş ise ahırı inşa eden kişi doğum gerçekleşinceye kadar hamile köpeğin bakımından sorumlu tutulmaktadır. Hamile köpek bir duvarın kenarına sığınmış ise duvarın sahibi ya da duvarın inşaatını yapan kişi köpeğin bakımından sorumlu tutulmaktadır. Köpek çukura sığındıysa çukuru kazan kişi, köpek meraya yerleştiyse merada hayvanlarını otlatan kişi hamile köpeğin bakımıyla sorumlu tutulmakta ve bakımını üstlenmemesi halinde köpek ya da yavrularının ölmesi durumunda taammüden cinayet işlemiş sayılmaktadır. Sorumlu olan kişiler hamile köpek sağlıklı bir şekilde yavrularını doğurduktan sonra da sorumluluktan kurtulamamakta, köpek yavruları altı aylık oluncaya kadar yavruların bakımıyla da sorumlu tutulmaktadır (Vendidat 15:19-45).

1.1.2.6. Thrita'ya Hastalıkları İyileştirme ve Ölümü Uzaklaştırma Bilgisinin Verilmesi

Thrita, İran mitolojisine göre ilk şifacı insandır. Thrita'nın ismi eski Hint dininde, kurban sunusu sırasında günahın bağışlanması konusuyla bağlantılı bir su tanrısı olan Trita ile ilişkilendirilmiştir. Ancak isim benzerliği olmasına rağmen iki tinsel varlığın farklı işlevleri olduğu söylenmiş ve Hint dinindeki Trita'nın İran'daki Āptya'ya karşılık gelmesinin daha olası olduğu iddia edilmiştir. İran'daki Thrita'nın ise

Hint'teki Thraētaona karşılık gelmesi gerektiği zira her iki karakterin de üçüncü kardeş olduğu ve her ikisinin de üç başlı kötü bir tinsel varlıkla savaştığı söylenmiş ve bu sebeple farklı efsanevi kişilikler olmasına rağmen Thrita ve Thraētaona'nın zamanla mitlerinin birleştirilmesinden dolayı benzer işlevlere sahip hâle geldiği ifade edilmiştir.[26]

Kelime anlamı 'üçüncü' olan Thrita'nın Hint-İran mitolojisinde, yeryüzündeki üçüncü ölümlü insan olduğu,[27] İran'da Haoma ile birlikte anılan Thrita'nın Haoma sunusu hazırladığı ve üç başlı, altı gözlü bir varlığı öldürdüğü ifade edilmektedir.[28] Haoma'ya ilk kurban sunan kişinin Vivanhvant olduğu ve böylece Yima'nın onun oğlu olarak doğduğu, Pourushasp'ın Haoma sunusu sebebiyle de Zerdüşt'ün doğduğu söylenmekte ve Thrita'nın da babasının sunduğu Haoma sunusu sebebiyle şifacılık özelliğine sahip olarak doğduğu ifade edilmektedir.[29]

Avesta'ya göre Thrita'nın babası Athwya, Haoma sunanların ikincisidir. Bu davranışından dolayı Athwya'ya üç çeneli, üç başlı, altı gözlü kötü Dahaka'yı öldüren kahraman Thrita'nın babası olma şerefi verilmiştir (Yasna 9:7-8). Ayrıca Avesta'ya göre şifacıların ilki olan Thrita, hekimlik ile ilgili bilgiyi Amesha spenta'dan biri olan Xshathra Vairya'dan öğrenmiştir. Thrita sadece hastaların acılarını dindirmek, ateşlerini düşürmek veya bedensel rahatsızlıklarını iyileştirmekle kalmamakta aynı zamanda nazar değmesi veya büyü yapılması gibi durumlara da müdahale etmekte ve manevi açıdan da hastalarını tedavi etmektedir (Vendidat 20:1-13).

---

26 Forrest, *Witches, Whores, and Sorcerers The Concept of Evil in Early Iran*, 117.

27 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 97.

28 Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü* (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), 154.

29 Maneckji Nusservanj Dhalla, *History of Zoroastrianism* (Oxford University Press: New York, London, Toronto, 1938), 188.

Hastalık ve ölümle özdeşleştirilen kötü tabiatlı Angra Mainyu ile onun karşıtı olan ve yaşam ile özdeşleştirilen iyi tabiatlı Ahura Mazda'nın mücadelesinde insan bedenin de bir savaş alanı haline dönüştüğü ve ölümü hâkim kılmaya çalışan kötü tinsel varlıklara karşı galip gelmek isteyen iyi karakterli tinsel varlıklar tarafından Thrita'ya öğretilen şifa formüllerinin bu savaşta bir nevi silah olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.[30]

Avesta'da anlatıldığına göre Thrita ile başlayan Zerdüşt dinindeki şifa yöntemleri insanın bedenine ve ruhuna yönelik sağaltım işlemlerini içermektedir. Bu bağlamda Zerdüşt dininin bünyesinde yer alan şifacılığın din görevlileri tarafından dinî bir ritüel çerçevesinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Avesta'da ifade edildiğine göre din görevlileri tarafından kişinin bedenini tedavi etmek maksadıyla bazı bitkilerin ilaç olarak kullanıldığı hatta cerrahi operasyonların yapıldığı da görülmektedir (Vendidat 7:36-40).

Kişinin bedenini tedavi etmeye yönelik hekimlik faaliyetleri yanında kişinin duygu ve düşüncelerini bozmaya veya düzeltmeye yönelik büyü ritüellerinin kadim İran'a Hint coğrafyasından girdiği söylenmekle birlikte doğu ile batı arasında bir buluşma noktası olan İran'ın hem doğu hem de batı ritüellerini kendi bünyesinde sentezleyerek yeni bir form kazandırdığı ve bu oluşumu hem doğu topraklarına hem de batı dünyasına ihraç ettiği ifade edilmektedir.[31]

Zerdüşt dininde şifa/büyü işleriyle uğraşan din adamlarının (*Magu*) isminin Yunan diline 'Magos', Latin diline 'Magus' telaffuzuyla geçtiği belirtilmektedir. Zerdüşt dinine ait

---

30 Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2012), 1224-125.

31 Ümit Harun Akkaya, *Büyü Din ve Toplum* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020), 40.

olan bu kelimenin batıda iki karşılık bulduğu söylenmektedir. İlkinde, olumlu bir anlamda sadece şifacı Zerdüşt din görevlisinin karşılığı olan bu kelimenin ikincisinde, dünyayı veya tarihin akışını etkilemek amacıyla özel türde ritüellerle meşgul olan sihirbaz veya büyücü gibi kişileri olumsuz anlamda tanımlamak için kullanıldığı ifade edilmektedir.[32]

Batı dünyasıyla olduğu gibi İran coğrafyasındaki Zerdüşt dininin kuzeyde yaşayan halklarla da ilişki içinde olduğunu unutmamak gerekir zira Zerdüşt'ün Şamanik bir esrime yaşadığını savunan bazı dinler tarihçilerinin olduğu söylenmektedir.[33] Ayrıca Zerdüştlükteki din görevlileriyle benzer bir işlevi olan Şamanların hastalıkları tedavi ederken önce hastalığa hangi ruh/cin (*körmöz*) sebep olduysa onu teşhis edip daha sonra tedavi ettiği,[34] tedavi gerçekleşemediği durumlarda hastalığın sirayet etmesine mâni olmak için başkalarına verilmek üzere bir kümes hayvanı kurban ettikleri anlatılmaktadır.[35] Bu bağlamda İran coğrafyasının etrafındaki bütün topraklarda büyüsel ritüeller uygulanarak veya tinsel varlıklarla irtibat kurulmaya çalışılarak hastalıkların tedavi edilmesinin amaçlandığı veya en azından hastalığın başkalarına bulaşmasına engel olunmaya çalışıldığı görülmektedir.

1.2. Tinsel Varlıkların Müdahaleleri

Tanrısal müdahalelerin dışında Avesta'da ismi geçen çok sayıda tinsel (*ruhani*) varlığın mevcut evrene, insana ve ölüm

---

32 Albert De Jong, "Magi", *Encyclopedia Of Religion Second Edition*, ed. Jones Lindsay (U.S.A.: Thomson & Gale, 2005), 8/5559.

33 Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, 380.

34 Harun Güngör, "Şamanizm", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/326.

35 Durmuş Arık, "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2005), 170-171.

ötesi sonrası oluşacağı söylenen evrene yönelik müdahalelerinden bahsedilmektedir. Bu tinsel varlıklardan bazıları olumlu cümlelerle tavsif edilen, iyi karakterli tinsel varlıklardır. Avesta'da Zerdüşt dinine inananlardan her kim yardım istiyorsa bu varlıklara sığınması gerektiği veya kurban sunarken Ahura Mazda ile birlikte bu varlıkların adının da anılması istenmektedir. Bu kategoride yer alan tinsel varlıklar yaşamın sürmesi için çalışan ve maddi varlık alemindeki unsurların birer karşılığı olan tinsel varlıklardır.

Kötü tinsel varlıklar genellikle Avesta'da ölüm, ceset, kış veya karanlık gibi olumsuz kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Avesta'daki kötü tinsel varlıklar bağımsız hareket etmekle birlikte genellikle kötü karakterli Angra Mainyu'nun hizmetkarı olarak nitelendirilmektedir. Bu varlıkların insanlara zarar vermekten zevk aldıkları söylenmekte ve Zerdüşt dinine inanan insanların bazı duaları okumak veya bazı dinsel uygulamaları yapmak suretiyle bu kötü tabiatlı tinsel varlıkların kötülüklerinden sakınmalarının mümkün olabileceği ifade edilmektedir.

Ayrıca Avesta'da, görevi itibarıyla insanların hoşlanmayacakları işleri yapan ancak iyi karakterli olduğu ifade edilen bazı tinsel varlıklardan bahsedilmektedir. Ahura Mazda'nın hizmetinde olduğu ifade edilen bu varlıklar, insanların canını almak, insanların ruhlarına refakat etmek veya insanların öte dünyada yargılanmasını ifa etmek gibi bazı görevleri Tanrı Ahura Mazda adına yerine getirmekle görevli olan tinsel varlıklardır. Bu varlıkları, Avesta'da genellikle kötülükle ilişkilendirilen kötü tinsel varlıklardan ayıran temel unsur bu varlıkların Ahura Mazda'nın hizmetinde olduklarının Avesta'da anlatılıyor olmasıdır.

1.2.1. Altı Tinsel Varlığın (Amesha Spenta) Diğerlerinden Ayrıştırılması

Amesha Spenta, 'kutsal ölümsüz' veya 'ebedi kutsal güç' gibi anlamlara gelmektedir. Ahura Mazda'nın görünümlerini veya Ahura Mazda'ya hizmet eden tinsel varlıkları ifade eden Amesha Spenta ismindeki tinsel varlıkların meleklere benzetilmesi hatta bu altı varlığın diğer Yazata'lardan daha öne çıkıyor olmasından dolayı[36] semitik gelenekteki büyük meleklere (*archangels*) benzetilmesi mümkündür. Ayrıca üçü erkek üçü de dişi olduğu söylenen bu altı olumlu tinsel varlığın her birinin karşıtı olan bir baş kötü tinsel varlık (*archfiend*) bulunduğu söylenmektedir.[37] Ayrıca tinsel bir varlık olmakla birlikte aslında Amesha Spenta'daki her bir tinsel varlığın, insanlık tarafından ulaşılması beklenen ve her bir insanın kendi bünyesinde gerçekleştirmesi istenen yüksek idealleri temsil ettiği ifade edilmektedir.[38]

Amesha Spenta karakterlerinin aslında kişileştirilmiş soyut fikirler olduğu, çok daha orijinal şekliyle Veda'larda bulunduğu söylenmekte hatta Yunan mitlerinde de bulunduğu söylenen bu soyut kavramların ne Veda'larda ne de Yunan mitlerinde Avesta'da olduğu gibi tasnif edilmediği ve kişileştirilmiş haline değer verilip tazim edilmediği ifade edilmiştir.[39]

Amesha Spenta isimlerinden Vahu Manah (*Behmen*), iyi düşünce anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Asha Va-

---

36 Mary Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices* (London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979), 22.

37 Safra - Cauz, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 39-40.

38 Paula R. Hartz, *World Religions Zoroastrianism Third Edition*, thk. Joanne O'Brien - Martin Palmer (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 13-14.

39 Lawrence Heyworth Mills, "Avesta Eschatology Compared with The Books of Daniel and Revelation", *Oxford Journals* 17/4 (1907), 597.

hishta (*Ordibehişt*) iyi düzen, doğruluk ve adalet anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Xshathra Vairya (*Şehriver*) kudret ve hakimiyet anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Spenta Armaiti (*Sipendarmuz*) manevi arınmışlık ve güzel hasletler anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Haurvatat (*Hordad*) sağlık ve başarı anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Ameretat (*Mordad*) ölümsüzlük anlamına gelen varlığı ifade etmektedir. Bu altı özelliğin başında 'kutsal akıl' anlamına gelen Spenta Mino'nun bulunduğu ancak daha sonraları Ahura Mazda'nın onun yerini aldığı ve böylece bu tinsel varlıklardan her birinin Ahura Mazda'nın bir özelliği haline geldiği söylenmektedir.[40]

Her bir Amesha Spenta hem bir manevi ilkeye karşılık gelmektedir hem de maddi açıdan bu tinsel varlıkların simgesel bir karşılığı bulunmaktadır. Manevi olarak iyi düşünceyi temsil eden Vahu Manah, madde boyutunda hayvanlarla, düzen ve adaleti temsil eden Asha Vahishta, madde boyutunda ateşle, kudret ve hakimiyeti temsil eden Xshathra Vairya, madde boyutunda metallerle, manevi arınmışlık ve iyi sıfatları temsil eden Spenta Armaiti, madde boyutunda su ile özdeşleştirilmiştir. Başarı, sağlık ve ölümsüzlüğü temsil eden Haurvatat ile Ameretat'ın her ikisi bitkilerle özdeşleştirilmiştir.[41]

Avesta'da manevi açıdan her biri bir ilkenin karşılığı olan altı tinsel varlığın zamanla maddi karşılıklarının da etkili hâle geldiği, bu sebeple de Zerdüşt inancına göre insanlarla birlikte metalin, toprağın, suyun, ateşin, bitkilerin ve hayvanların

40 Nimet Yıldırım, *İran Mitolojisi* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012), 220.

41 Jamsheed Kairshasp Choksy, *Evil, Good and Gender Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, thk. Donald Wiebe (New York, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford: Peter Lang Publishing, 2002), 16.

da kirlilikten korunması veya kirlendiği zaman arındırılması gerektiği inancının geliştiği söylenmektedir.[42]

Avesta'da, cennette ikamet ettikleri söylenen Amesha Spenta'ya (Vendidat 19:32) Ahura Mazda ile birlikte dua ve tazimde bulunulduğu ve kurban sunulduğu görülmektedir (Visperad 23:1). Ayrıca Avesta'da cesedin çıktığı ev kirli olduğu için evin arındırılması ritüeli tamamlanıncaya kadar Amesha Spenta'nın o eve girmeyeceği söylenmektedir (Vendidat 12:1-14).

Cenaze evine ateş, su ve toprak gibi elementlerle özdeşleştirilen iyi karakterli koruyucu özelliği olan Amesha Spenta'nın girmeyeceğinin Avesta'da anlatılıyor olmasının cenaze evine olumsuz bakılmasına neden olması muhtemeldir. Zerdüşt dinine göre kirli olan ve yaklaşılmaması istenen cesedin çıktığı bir eve olumsuz bakılması, cenaze evinin uğursuzlukla ilişkilendirilmesi hatta cesedin çıktığı evden korkulması mümkündür. Nitekim Avesta'da cenaze çıkan evin kirli sayılmasının (Vendidat 12:1-24) etkilerinin günümüzde dahi devam ettiği ve İran'da cenaze evinin uğursuz sayıldığı ifade edilmektedir.[43]

Amesha Spenta'nın koruyuculuk yönü, Avesta'da Zerdüşt'ün Angra Mainyu ile olan mücadelesinde de vurgulanmaktadır. Angra Mainyu Zerdüşt'ten kurtulmak için Drujlarını ve kötü bir tinsel varlık olan Buiti'yi Zerdüşt'ün üzerine saldığı zaman başarısız olan kötü tinsel varlıklar Zerdüşt'ü mağlup etmenin imkansızlığını konuşmaya başlayıp kaçışırlar. Zerdüşt, kendisini öldürmek için Daevaları öldüreceğini

42 Jamsheed Kairshasp Choksy, *Purity and pollution in Zoroastrianism Triumph over Evil* (Austin Texas: University of Texas Press, 1989), 168-176.

43 Müller, *The Sacred Books of the East Volume IV*, 144.

söyleyince Angra Mainyu, Zerdüşt'ün Davaları serbest bırakması ve Ahura Mazda'yı terk etmesi karşılığında bütün yeryüzünün hakimiyetini vermeyi teklif eder. Zerdüşt bu teklifi reddeder ve Ahura Mazda'nın kurallarına uymaktan vaz geçmeyeceğini ve Angra Mainyu'nun kötü tinsel varlıklarını yok etmeye devam edeceğini söyler. Angra Mainyu, Zerdüşt'e bunu nasıl başaracağını sorunca da Zerdüşt, Ahura Mazda'nın sözleriyle Daevalarla mücadele edeceğini söyleyerek bu bilginin kendisine zamanın sınırsız olduğu bir yerde Amesha Spenta tarafından verildiğini söyler (Vendidat 19:1-9).

1.2.2. Yazata'nın Konumuna Yönelik Müdahaleler

Hint inanç sisteminde 'efendi', 'yönetici' gibi anlamlara gelen 'bhâga' kelimesinin İran'daki karşılığı olduğu söylenen[44] 'yazata' kelimesinin Sanskritçe, 'yajatha' kelimesinden Avesta diline evirildiği,[45] grup ismi olarak kullanılan yazata kelimesinin tekil formunun yazatahe olduğu,[46] terim anlam olarak 'övülmeye layık varlıkları'[47] veya 'ibadete layık varlıkları'[48] ifade ettiği söylenmektedir.

Amesha Spenta'ların yardımcısı olarak konumlandırılan Yazata'ların genellikle eril (*müzekker*) veya nötr karakterde

---

44 Helmut Humbach vd., *The Gathas of Zarathushtra and the Other Old Avestan Texts Part II Commentary* (Heidelberg: Carl Winter Universitatsverlag, 1991), 17.

45 Ulaş Töre Sivrioğlu, "Avesta Dilinin Tarihi Coğrafyası", *Turkish Studies* 8/8 (2013), 1146,1157.

46 Enrico G. Raffaelli, *The Sih-Rozag in Zoroastrianism A Textual and Historico-Religious Analysis*, ed. Homa Katouzian - Mohamad Tavakoli (New York: Routledge, 2014), 29.

47 Jehan Bagli, "Zoroastrian Theology and Eschatology", *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*, ed. Zayn R. Kassam vd., thk. Arvind Sharma (Claremont, Toronto: Springer Press, 2018), 786-787.

48 Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*, 21.

algılandığı[49] ve toplam sayılarının 24 olduğu ifade edilmektedir.[50] Bununla birlikte Mithra, Anehiti, Rashnu, Sraosha ve Verethraghna gibi eski İran tanrılarına, Angra Mainyu ve yardımcılarına karşı mücadele etmek ve güneşin ışığını yeryüzüne taşımak gibi misyonların yüklendiği ve Yazata'ların Ahura Mazda tarafından yaratıldığına inanılmaya başlandığı ve böylece bu karakterlerin yardımcı statüye indirgendikleri söylenmektedir.[51]

Yazataların insan ile Tanrı arasındaki boşluğu tamamlayıcı bir köprü olması için Avesta'da melekleştirilerek evrimleştirildiği,[52] bu indirgeme neticesinde güneş, ay ve yıldızlar gibi büyük varlıkların koruyucularına ya da dua, doğruluk, barış gibi değerlerin soyut simgesel görünümlerine dönüşen Yazata'ların, göksel kategorideki konumlarının Ahura Mazda ve Amesha Spenta'nın ardından üçüncü sıraya gerilediği ifade edilmektedir.[53]

Yazata'ların konumu her ne kadar Ahura Mazda ve Amesha Spenta'ların ardından üçüncü sırada yer alsa da Yasna'daki ritüellerde önemli bir yere sahip oldukları, ölenlerin ruhlarının anıldığı merasimlerin yanı sıra bayram kutlamalarında Ahura Mazda ve Amesha Spenta'larla birlikte Yazata'lar için de kutsal sözler söylendiği, kurbanlar ve içecekler adanarak yakarışta bulunulduğu ifade edilmektedir.[54]

---

49 Raffaelli, *The Sih-Rozag in Zoroastrianism A Textual and Historico-Religious Analysis*, 11.

50 Esat Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2004), 158.

51 Safra - Cauz, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 1154.

52 Bagli, "Zoroastrian Theology and Eschatology", 786.

53 Nimet Yıldırım, "Zerdüşt Mitolojisi", *Doğu Esintileri İranoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2021), 92-93.

54 Rooyintan Peshotan Peer, "Zoroastrian Rituals in India", *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*, ed. Zayn R.

Tektanrıcı Zerdüşt inanç sisteminin çoktanrılı Vedik anlayıştan ayrışması sürecinde tanrısal karakterlerde gerçekleşen değişim ile birlikte Daeva'ların kötülükle özdeşleştirilerek şeytanlaştırıldığı, Yazata'ların da iyilikle özdeşleştirilerek melekleştirildiği, bu süreçte Sraosha gibi bazı Yazata'nın diğerlerine nazaran daha öne çıktığı ifade edilmekte[55] ve bu ayrıştırma ile tek tanrıcı bir yapıya geçilebilmesi noktasında gerekli olan sahte tanrıların belirmesinin sağlandığı söylenmektedir.[56]

Kadim İran'da daha önceleri var olan tinsel varlıkların Avesta dönemindeki ayrıştırılması sürecinde bereketle özdeşleştirilen ırmak tanrıçası Anahita'nın isminin Armaiti olarak değişmesi ve altı kutsal ölümsüzden (*Amesha Spenta*) biri haline dönüşmesi, tek tanrıcı Ahura Mazda inancının yerleşmesi, atalarının pagan inancının olumsuz etkisinden kurtulması ve inancın saflığının devamlılığının sağlanması maksadıyla gerçekleştirilmiş hayranlık uyandıran bir müdahale olduğu ifade edilmektedir.[57]

Avesta'daki bazı Yazata isimleri aynı zamanda göksel varlıkları da temsil etmektedir. Bunlar arasında Sirius ile özdeşleştirilen Yazata Tistrya'nın suları hapseden bir iblise karşı sergilediği mücadelenin hikâyesi, Avesta panteonu açısından diğerlerinden farklı bir özellik göstermektedir. Tistrya, otuz gün boyunca her on günde bir kendi bedenini değiştiren bir Yazata'dır. İlk on gün süresince on beş yaşında

---

Kassam vd., thk. Arvind Sharma (Claremont, Toronto: Springer, 2018), 781.

55 Bagli, "Zoroastrian Theology and Eschatology", 786-787.

56 Amir Ahmadi, *The Daēva Cult in the Gāthās An ideological archaeology of Zoroastrianism* (London, New York: Routledge, 2015), 34.

57 Jean Varenne, "İslam Öncesi İran", çev. Yılmaz Levent, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 1*, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 502.

erkek bedeninde görünen Tistrya, ikinci on gün boyunca altın boynuzlu bir boğa bedeninde görünür. Son on gün boyunca da altın kulaklı güzel ve beyaz bir at bedeninde görünen Tistrya, insanlardan kendisi için kurban sunmalarını ister ve ardından Vourukasa gölüne gider. Burada gölün sularını tutan siyah at şeklindeki iblis Apaosa ile kavgaya tutuşur. Üç gün ve üç gece süren mücadelenin sonunda Tistrya yenilir ve oradan kaçmak zorunda kalır. Yazata Tistrya, başarısızlığının nedenini kendi adı telaffuz edilerek kurban sunulmamasına bağlar. İnsanların gerektiği gibi bir kurban ritüeli yapmamasından dolayı iblis Apaosa'ya mağlup olduğunu söyler. Ahura Mazda olaya müdahale eder ve sunulması gerektiği şekilde Tistrya için bir kurban sunarak ritüeli eksiksiz bir şekilde yerine getirir. Böylece güçlenen Tistrya, Apaosa'ya tekrar saldırır ve mücadeleyi kazanır. Ardından Tistrya, Vourukasa'nın sularına girer ve Sirius yıldızına dönüşerek sulardan göğe doğru yükselir.[58]

Vourukasa denizinin/gölünün suları için mücadele eden Tistrya'nın iblis Apaosa'yı mağlup edecek gücü elde ediş şeklinin, Zerdüşt dinindeki tanrısal veya tinsel varlıkların konumlarının belirlenmesi noktasında bazı problemli alanların oluşmasına neden olduğu ve Vourukasa denizinin/gölünün sularını serbest bırakarak Aryan halkları arasında dağıtan Tistrya karakterine Ahura Mazda tarafından kurban sunulmasının Ahura Mazda'nın Tanrılığının sorgulanmasına neden olduğu ifade edilmektedir. Bu olayda Tistrya'ya sunulan kurbanın kuraklık iblisinin üstesinden gelmesi için Tistrya'nın gerekli güce ulaşmasını sağladığı, böylece artan gücü on ata, on deveye, on boğaya ve on dağa

58 Antonio Panaino, "Cosmologies and Astrology", *Zoroastrianism*, ed. Michael Stausberg vd. (West Sussex: Wiley Blackwell, 2015), 246-247.

ulaşan Tistrya'nın düşmanını yendiği anlatılmakta dolayısıyla Tistrya'ya kurban sunan Ahura Mazda'nın konumu tartışılmaktadır.[59]

Tipolojik açıdan, Ahura Mazda'nın kurban sunmasından dolayı Tistrya'nın tanrılık seviyesine ulaşması mümkün gözükmemektedir. Zira bir tanrının sonradan güçlenmesi durumu, onun kadir-i mutlak tanrı olmasına engel bir durumdur. Daha güçlü bir karakter tarafından yapılan böylesi bir müdahale, Tistrya'nın gelişen tanrı tipolojisi kapsamında yer almasına neden olacak bir eksikliktir. Gücünü başkasından almayan ve gücü elinden alınamayan, mutlak gücü kendi zatıyla birlikte var olan ve bu gücü her daim elinde tutan bir tanrı için kadir-i mutlak özellikten bahsetmek mümkündür. Bu sebeple Apaosa'yı mağlup edecek gücü Ahura Mazda'nın müdahalesi sonucu elde eden Tistrya'nın kadir-i mutlak bir tanrı tipolojisi bünyesinde yer alması mümkün gözükmemektedir.

Avesta'daki bazı Yazata isimleri hem bazı gök cisimlerine hem de gün isimlerine verilmiştir. Zerdüşt takviminde dört haftadan (7+7+8+8) müteşekkil 30 günlük bir ay takvimi bulunmaktadır. Otuz günlük bir ayın her bir gününe isim olarak 6 adet Amesha Spenta'nın ismi ile birlikte 24 adet Yazata'nın ismi verilmiştir.[60] İran'da olduğu Avrupa'da kullanılan takvimlerde de gün isimlerinin Nors mitolojisindeki karakterlerden alındığı ifade edilmektedir.[61]

---

59 Antonio Panaino, "An Aspect of Sacrifice in the Avesta", *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente* 36/3 (1986), 271-272.

60 Farrokh Jal Vajifdar, "Zoroastrian Calendars and Festivals", *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*, ed. Zayn R. Kassam vd., thk. Arvind Sharma (Claremont, Toronto: Springer Press, 2018), 756.

61 Mark Daniels, *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*, çev. Pınar Üstel (İstanbul: Maya Kitap, 2014), 195-196.

Hem İranlıların hem de Batı uygarlığının kutsal gördükleri tinsel varlıkların isimlerini takvimle eşleştirmek suretiyle bu karakterleri onurlandırmaya çalıştıkları görülmekte, ayrıca her gün bu varlıkların isimlerinin anılmasını sağlayarak onları ölümsüzleştirmeyi amaçladıkları anlaşılmaktadır. Zaman sayacı olan takvim, en az değişikliğe uğrayarak sonraki nesillere taşınan kültür aktaranlarından biridir. Böylece hem Amesha Spenta isimleri hem de Yazata isimleri, inançlı da olsa inançsız da olsa İran coğrafyasında yaşayan herkes tarafından telaffuz edilmiş ve sonraki nesillere taşınmış olmaktadır.

Avesta'da, Yazatalar olumlu karakterleriyle tanıtılmakta ve dualarda Yazatalara da yer verilmektedir. Khorda Avesta'da kısa duaların olduğu Ashem Vohu'da Ahura Mazda'ya yapılan dualara ek olarak ataların ruhları, Ashavan'ın (*iyi insanlar*) Fravashis'lerine (*koruyucu tinsel varlıklar*), cesaretle özdeşleştirilen Yazata Damoish Upamana'ya ve 1.000 adet kulağı, 10.000 adet gözü olduğu söylenen Yazata Raman Khwastra'ya dua edilmekte ve bu tinsel varlıklar yüceltilmektedir (Khorda Avesta, Hawan Gah 3:1-10).

1.2.3. Asto-Vidhotu'nun Yakalayıp Bağlaması ve Vayu'nun Kişinin Canını Alması

Hint mitolojisinde rüzgârla özdeşleştirilen Vayu hakkında, Rigveda'da onun Puruşa'nın soluğundan türediği, Tvaştri'nin damadı olduğu, yakışıklı olduğu, rüzgâr kadar hızlı olduğu ve bin tane gözünün bulunduğu söylenmektedir. Ayrıca Vayu'nun, insanlara çocuk, şan, şeref ve servet kazandırdığı, düşmanları kovalayıp kaçırdığı ve mekânının kuzeybatıda bir yer olduğu söylenmektedir.[62]

62 Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 165.

İran mitolojisindeki Vayu ise Ahura Mazda'ya yardım eden,[63] iyi niyetli manevi bir güç[64] ve bereketin simgesi olarak tanımlanmıştır.[65] Hem Hint hem de İran tinsel varlıkları arasında rüzgârla ilişkilendirilen bir tinsel varlık olan Vayu,[66] hem cömert bir yönü olan hem de zarar verici bir tarafı bulunan bir tinsel varlıktır. Bu bakımdan Vayu, hem kendisinden korkulan hem de kendisinden medet umulan bir tinsel varlıktır.

Ölen kişinin ruhuna Chinvat köprüsüne kadar eşlik ettiği söylenen Vayu'nun, İran geleneğinde ölümle ilişkilendirilen tarafının daha belirgin olduğu ifade edilmekle birlikte[67] Avesta'daki Vayu'nun, Hint mitolojisindeki Vayu'dan ayrıştığı ve İran'daki karşılığının doğan her cana nefes veren, her ölenin nefesini kesen ve yaşam, ölüm ve kaderle ilişkilendirilen tinsel bir varlığa dönüştüğü görülmektedir.

Avesta'daki Vayu, kendi inisiyatifi ile insanları öldürmemekte, vefat etmesi Ahura Mazda tarafından takdir edilmiş olan kişilerin canını almaktadır. Bu bağlamda kaderi belirlememekte sadece uygulamaktadır. Avesta'da, suda boğularak veya ateşte yanarak ölenlerin durumu açısından ateşin veya suyun kutsallığının sorgulanmaması için bir mesaj verilmektedir. Avesta'da, Zerdüşt'ün "*su ve ateş öldürür mü?*" şeklindeki sorusuna cevap veren Ahura Mazda ne suyun ne de ateşin kişiyi öldürmeyeceğini söyler. Zerdüşt inancı açısından ateş ile suyun öldürmek gibi kötü bir şey yapmayacağına dair bir açıklama yapan Ahura Mazda, suyun içeri-

63 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 134.

64 Vajifdar, "Zoroastrian Calendars and Festivals", 756.

65 Ardaviraf, *Ardavirafname*, çev. Nimet Yıldırım (İstanbul: Pinhan Yay., 2011), 86.

66 Jenny Rose, *Zoroastrianism An Introduction* (London: I.B.Tauris, 2011), 156.

67 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 79.

sinde boğulan kişinin Asto-vidhotu isimli tinsel varlık tarafından tutulduğunu ve en sonunda da Vayu isimli tinsel varlığın bu kişinin canını aldığını söyler. Aynı şekilde ateşte yanan kişiyi de Asto-vidhotu tutmuş ve en sonunda Vayu bu kişinin canını almış olmaktadır (Vendidat 5:8-9).

Avesta'da ölümle ilişkilendirilen Asto-vidhotu, cesetlerin çözülmesini sağlayan tinsel bir varlık olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2004, s. 28, 151). Avesta'da, ölüm meleği olarak takdim edilen Asto-vidhotu, Avesta'ya göre yaşayanlardan birine göründüğü zaman onu gören kişinin dizlerinin bağı çözülür ve kaçmaya fırsat bulamadan ölür. Avesta'nın anlatımına göre Asto-vidhotu, Ahura Mazda tarafından ölümlülerin canını alması için yaratılmış tinsel bir varlıktır ve hiçbir ölümlü ondan kaçamayacaktır (Aogemadaeca 1:57-58). Bu durumda Asto-vidhotu, kişinin canını almakta ardından da Chinvat köprüsüne kadar bu kişinin ruhuna Vayu iştirak etmektedir.

Avesta'nın kader anlamışına da ışık tutan ateşte yanan veya suda boğulan birinin canını aslında ne ateşin ne de suyun almadığının söylenmesi (Vendidat 5:8-9) ve ölecek olanların canını almakla görevli tinsel varlıkların Ahura Mazda tarafından yaratıldığının anlatılması (Aogemadaeca 1:57), ölüm hadisenin Ahura Mazda'nın takdiri doğrultusunda gerçekleştiğini göstermektedir. Bu bakımdan Avesta'da, her canlı için belirlenmiş bir yaşam süresi olduğu, doğum öncesi ve ölüm sonrasında ruhların Vayu'nun gözetimi altında tutulduğu ve ölüm anı gelenlerin canının Asto-vidhotu tarafından alınıp Vayu'nun kontrolüne sunulduğu anlaşılmaktadır.

1.2.4. Daevaların Müdahaleleri ve Daeva Tapıcıların Durumu

Zerdüştlük dışında pek çok ulus tarafından bilinen ve aynı anlamda kullanılan 'Daeva' kelimesi, parıldayan göksel varlık anlamına gelmektedir. Sanskritçede 'Deva' olarak kullanılan bu kelime, İran'da 'Daeva' Litvanya'da 'Dievas', İrlanda'da 'Dia' olarak, Latincede 'Deus', Germen dillerinde 'Deteiva' şeklinde tanınmakta ve tamamında bu kelimeler ışıkla ve gökle ilişkilendirilmektedir.[68] Hint-Avrupa kökenli Daeva Zerdüştlükte, Ahura Mazda dininin muhalifi, zararlı ve yıkıcı güçleri ifade etmektedir.[69]

Daevaların, ilk başlarda antik İran'da saygı duyulan olumlu tinsel varlıklar olarak görüldüğü ancak İran'da sonradan ortaya çıkan Ahura Mazda inanç sisteminde olumsuz tinsel varlıklara dönüştürüldüğü söylenmektedir. Bu yaklaşımın temelinde Ahura Mazda dininde kozmik ve ahlaki düzeni destekleyen varlıkların iyi olarak kabul edilmesi, düzensizliği destekleyen varlıkların da kötü kabul edilmesinin yattığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım tarzında, yoktan var etme (*Creatio ex nihilo*) özelliğinin sadece Ahura Mazda'nın bir özelliği olarak benimsendiği, Angra Mainyu'nun ise yoktan yaratma özelliğinin bulunmadığı ancak Ahura Mazda tarafından yaratılanları bozmak suretiyle değişime uğratabildiği inancının esas alındığı ifade edilmiştir.[70]

Daeva inancının İran'a Hindistan'dan geçtiği ancak İran'daki Daeva karakterinin Hint Vedik inancındakinin tam

---

68 Jean Varenne, "Hint - Avrupalılar", çev. Yılmaz Levent, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 1*, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 454.

69 Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*, 11.

70 Choksy, *Evil, Good and Gender Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, 17.

tersi bir hâle dönüştürüldüğü söylenmektedir. İran'da en kötü tinsel varlık olarak kabul edilen Angra Mainyu'nun '*Daevaların Daevasına*' dönüşmesi ve diğer Daevaların da Angra Mainyu'nun yardımcısı haline gelmesi, Hint geleneğindeki 'Deva' inanışından ne kadar uzaklaşıldığını göstermektedir.[71]

Zerdüşt öğretisi doğrultusunda İran panteonu ayrışırken tinsel varlıkların konumlarının yeniden belirlendiği söylenmektedir. Kötü tarafı seçen Daevaların hem Angra Mainyu tarafını seçmiş olmaları hem de icraatları sebebiyle tabiatlarının daha da kötüleştiği, insanlar arasındaki çatışmalardan hoşlandıkları, anlaşmazlıklarda kan dökülmesini arzuladıkları ve kötülükten beslendikleri anlatılmaktadır.[72]

Rigveda'da, Asura (*Avesta'da Ahura*) olarak nitelendirilen tinsel varlıklar zamanla daha da güçlü bir şekilde olumsuz özelliklerle donatılırken İran'da, tam tersi bir gelişme sergilemiş olan Ahura'lar (*Rigveda'da Asura*) olumlu tanrısal varlıklara dönüşmüştür. Aynı durum Rigveda'daki Deva ile Avesta'daki Daeva arasında da yaşanmış ve böylece Hint inanışındaki Deva'lara olumlu özellikler yüklenirken Asura'lara olumsuz özellikler yüklenmiş, Avesta'da da ise Daeva'lara olumsuz özellikler yüklenirken Ahura'lara olumlu özellikler yüklenmiş ve Ahura'lar iyilikle anılır olmuştur.[73]

Hint ve İran bölgelerinde aynı tanrısal varlıklara farklı özelliklerin yüklenmesi ve bu sıfatların kendi bünyesinde de süreklilik göstermemesi bazı eleştirilerin yapılmasına neden olmuştur. Hindistan'daki 'Asura', 'Deva' ve 'Mitra' karakterlerinin İran'daki 'Ahura', 'Daeva' ve 'Mithra' şeklindeki kar-

71 Safra - Cauz, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 289.

72 Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*, 21-22.

73 Josef Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, çev. Mehmet Ali İnci (İstanbul: Telos Yayıcılık, 2002), 152-153.

şılıklarında bu varlıklara yüklenen anlamların tersine çevrilmesiyle Veda'larda ışıkla özdeş tutulan Deva'ların, Avesta'da karanlıkla eş tutulmasına dikkat çekilmiş ve buna ek olarak Avesta'yı oluşturan metinlerin de kendi aralarında yeknesak bir anlatım sergilemediği iddia edilmiştir. Bu sebeple Avesta'nın parçaları arasında anlatım birliği olmayışından hareketle Zerdüşt inancının tektanrıcı bir inanç sistemi olup olmadığının tartışılması gerektiği savunulmuştur.[74]

İran Mitolojisinde, Ahura'ların iyilikle Deva'ların ise kötülükle eş tutulması ve Hint mitolojisinde tam tersine Asura'ların kötülükle Deva'ların ise iyilikle eş tutulmasının tarihsel süreci incelendiğinde İran mitolojisindeki kavramlara yüklenen anlamın tarih boyunca herhangi büyük bir değişime uğramadığı ancak Hint mitolojisinde kavramlara yüklenen anlamların farklı dönemlerde birbirine zıt anlamlarda kullanıldığı belirtilmektedir. Hint mitolojisindeki Deva tabirinin, Veda'larda genel olarak olumlu iyi tinsel varlıklar için kullanılıyor olmasına rağmen yine Veda'larda Deva ifadesinin şeytanların bir özelliği olarak kullanıldığı ancak Daeva ifadesinin Avesta'nın tamamında olumsuz kötü tinsel varlıkları ifade ettiği bildirilmektedir. İran mitolojisinde Daeva sözcüğüne yüklenen anlamın tarih boyunca değişime uğramamış olmasının nedeni, Zerdüşt'ün Ahura Mazda bünyesinde inşa ettiği monoteizme yapılan vurgulamaya dayandırılmıştır.[75]

Kadim İran geleneğinde mutlak iyi ve mutlak kötü ayrımının olmadığı ve bu ayrımın Zerdüşt döneminde gerçek-

---

74 Yakup Hafızoğlu, "Kâdî Abdülcebbâr'ın Mecûsî Teoloji Tenkidi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 938-939.

75 Hayreddin Kızıl, "Rig Veda ve Avesta Tanrı Panteonundaki Benzerlikler", *Marife* 13/1 (2013), 39.

leştiği belirtilmektedir. Zerdüşt'ün Ahura Mazda figürünü erdemlerle ve iyi olan her şeyle özdeşleştirdiği ve iyi olan her şeyin yaratıcısı konumuna getirdiği, buna karşın mutlak kötülük ile ilgili her şeyi de Angra Mainyu figürüne hasrettiği söylenmektedir. Ancak Angra Mainyu dışında kötülükle ilişkilendirilen başka tinsel güçlerin de olduğu, Daeva kavramının da bu bağlamda öne çıktığı ifade edilmektedir. Zerdüşt tarafından sıklıkla zikredilen Daeva türü tinsel varlıkların Angra Mainyu'dan daha fazla bahse konu olduğu ve bu terimin, Zerdüşt öncesi dönemdeki tinsel varlıkların tamamı için kullanıldığı söylenmekte ve böylece Zerdüşt'ün, kendi tanrı algısı olan Ahura Mazda'nın dışında kalan bütün tinsel varlıklar için genel olarak kötü veya yanlış anlamında 'sahte Tanrı' ifadesi olarak Daeva ismini kullandığı ifade edilmektedir.[76]

Hindistan ve İran gibi yakın coğrafyalarda bulunan benzer iki kültürü ayrıştıran inanç sistemlerinde göze çarpan Deva-Daeva veya Asura-Ahura gibi bazı kelimelerin telaffuzları ve köken anlamları düzeyindeki benzerliklerden hareketle Zerdüşt'ün yeni bir din ihdas etmediği sadece mevcut dinin yapısı üzerinde değişiklikler yaparak kendi inanç sistemini inşa ettiği iddia edilmiş ve Zerdüşt sonrası dönemde Avesta teolojisine, birçok unsurun girmesi ve bunların Zerdüşt'le ilişkilendirilmesine vurgu yapılarak Zerdüşt tarafından ayıklanan unsurların onun teolojisine tekrar girmeyi başardığı ifade edilmiştir.[77]

Daeva türü tinsel varlıkların Ahura Mazda'nın güzel yaratışını bozmak için Angra Mainyu ile anlaşma yaptıkları, yaradılışın başlangıcında iyilik ile kötülük bir aradayken Daevaların kötülüğü seçtiği, insanlığa yıkım getirmek için

76 Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 62.
77 Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 23.

uğraştıkları, kötü insanlarla iş birliği içinde olup kötülüklerini yedi bölgenin tamamına yaymaya çalıştıkları söylenmektedir. Daevaların, insanların kötü düşüncelere dalmasından, kötü sözler söylemesinden ve kötü davranışlarda bulunmasından memnuniyet duydukları ve bunun gerçekleşmesi için çaba harcadıkları anlatılmaktadır. Ahura Mazda'nın göksel varlıklardan oluşan konseyin başkanı olması gibi Daeva'ların Daevası olan Angra Mainyu'nun da cehennem konseyinin başkanı olduğu ve pek çok sayıdaki erkek ve dişi Daeva'nın Angra Mainyu tarafından yönetildiği ifade edilmektedir.[78]

Avesta'ya göre Daevalar, Tanrı Ahura Mazda'ya düşmanlık eden Angra Mainyu'nun hizmetinde olan kötü tinsel varlıklardır. Angra Mainyu da Daevaların Daevası olarak tanımlanmaktadır (Vendidat 19:1,43). Daevaların lideri konumunda olan Angra Mainyu'nun onların sadece yöneticisi olduğu ancak yaratıcısı olmadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Angra Mainyu'nun tipolojik açıdan Ahura Mazda ile aynı konumda yer alması mümkün olmamaktadır. Avesta'da yaşama karşı olarak tanıtılan 'kış' ve 'sürüngen' gibi unsurlarla anılan (Vendidat 1:2,19) Daevaların insan ve hayvanların besin kaynağı olan mahsulün çoğalmasından hoşlanmadıkları, başaklar olgunlaştığında çılgına dönüp kaçıştıkları ve ekinin çürüdüğü yerlerde yaşadıkları anlatılmaktadır (Vendidat 3:32).

Avesta'da, Ahura Mazda'ya tapınanlar olduğu gibi Daevalara tapınanların da olduğu ifade edilmektedir. Zerdüşt dininin hâkim olduğu bir toplumda yaşamakta olan Daeva tapıcılarının bulunması halinde onların kobay olarak kullanılmasında bir mahzur görülmediği ifade edilmektedir. Hekimlik mesleğini yeni öğrenmiş bir Zerdüşt din görevlisinin ilk ameliyatını bir Daeva tapıcı üzerinde denemesi duru-

78 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 85.

munda ameliyat edilen kişinin ölmesi halinde ikinci kez başka bir Daeva tapıcısını ameliyat etmesine izin verilmektedir. O kişi de ölürse üçüncü kez bir Daeva tapıcısını ameliyat etmesine de izin verilmektedir. Ancak üçüncü Daeva tapıcısının da ameliyat esnasında ölmesi halinde bu hekimin herhangi bir Zerdüştiyi tedavi etmesi yasaklanmıştır. Zerdüşt dinine mensup olmayan üç kişiyi de tedavi esnasında öldüren bu acemi hekimin bir Zerdüştiyi tedaviye kalkışıp da yaralaması durumunda acemi hekimin cinayet suçu işlediği gerekçesiyle cezalandırılacağı bildirilmektedir. Avesta'ya göre acemi bir hekimin Ahura Mazda tapıcısı bir Zerdüştiyi tedavi edebilmesi için peş peşe üç Daeva tapıcısını tedavi edebildiğini kanıtlaması ancak ondan sonra Zerdüştileri tedavi etmeye başlaması gerekmektedir (Vendidat 7:36-40).

Zerdüşt, Daevaların nerede yaşadıklarını ne yediklerini ve insanlara nasıl saldırdıklarını sorar. Ahura Mazda, Daevaların insan cesetlerinin bırakıldığı yerlerde (*dakhma*) yaşadıklarını, toplu halde buradan insanlara saldırdıklarını söyler. Cesetlerin olduğu mekânlarda beslendiklerini ve pisliklerini buraya bıraktıklarını söyleyen Ahura Mazda, leş kokusundan hoşlanan Daevaların koku bitene kadar eğlendiklerini ve etrafa hastalık saçtıklarını anlatır (Vendidat 7:55-58).

Avesta'da eşcinsel ilişkilerde bulunan kişiler Daevalara benzetilmiş ve onlar kadar kötü oldukları ifade edilmiştir (Vendidat 8:3-32). Kadınların regl halinin dokuz günü geçmesi durumunda bunun bir Daeva işi olduğunun anlatıldığı Avesta'ta (Vendidat 16:11), saçını veya tırnağını kesen kişinin bu parçaları bir çukura düşürmesinin Daevalara kurban vermesi anlamına geldiği söylenmiştir. Dini ritüellere uygun şekilde yapılan dualarla uygun yerlerde muhafaza altına alınmayan saç veya tırnak gibi artıkların ellerine geçmesi halinde Daevalara güç kazandırdığı ve onlar için bir cephane

haline dönüştüğü belirtilerek (Vendidat 17:1-11) karanlıktan hoşlanan Daevaların güneşin yükselmemesi halinde yeryüzündeki bütün canlıları öldürebilecekleri söylenmiş (Khwarshed Niyayesh 12-13) ve Ahura Mazda'nın ateşinin Daevaları öldürdüğü ifade edilmiştir (Vendidat 8:80).

1.2.5. Druj ile Asha'nın (Arta) Mücadelesi

İran mitolojisinde 'doğruluk' anlamına gelen Asha (*Arta*), Ahura Mazda'nın şahsında kişileştirilmiş tanrısal düzeni ifade etmektedir. Bu düzene uygun davranan kişiler (*Asha-van*) için kurtuluş ve sonsuza kadar devam edecek mutlu bir hayat vaat edilmiştir.[79] Ashavan olduğuna inanan Zerdüştilerin yapmış oldukları olumlu davranışların Ahura Mazda'nın yaratıcı faaliyetlerini desteklediğine ve dünyadaki canlılığa katkı sunduğuna inandıkları ifade edilmiştir.[80]

Eski Hint-İran topluluklarının kendi tanrılarını yerel değil de kozmik tanrılar olarak düşünmesinin sebebi yaşadıkları bozkır coğrafyasının enginliğine bağlanmıştır. İddiaya göre bu coğrafi sebep onların evrensel düşünmesine ve Avesta dilinde 'asha' veya 'arta', Sanskritçede 'rta' olarak telaffuz edilen evrensel bir ilkeyi kavramalarına neden olmuştur. Bu ilke, 'düzen', 'doğruluk' ve 'gerçek' gibi anlamlara gelen Asha ilkesidir. Bu ilkenin, doğanın işleyişinden insan yasalarına ve tüm insan davranışlarına kadar her şeyi yönetmesi gerektiği inancına ulaştıkları, 'bilgeliğin efendisi' olarak bilinen Ahura Mazda'nın, toplumun en önde gelen lideri konumunda olan bilge baş rahibin muadili olarak düşünüldüğü, Asha'ya sahip, adil, yasaların koruyucusu olarak

---

79 A. V. Williams Jackson, "The Ancient Persian Conception of Salvation according to the Avesta, or Bible of Zoroaster", *The University of Chicago Press* 17/2 (1913), 200.

80 Rose, *Zoroastrianism An Introduction*, 19.

da kabile reislerinin Varuna ve Mithra'nın karşılığı olarak görüldüğü iddia edilmiştir.[81]

Avesta'nın anlattığına göre Ahura Mazda'nın yarattığı dünya, ilk başlarda henüz Angra Mainyu müdahale etmeden önce mükemmeldir (Vendidat 1:1-20). Dolayısıyla Avesta'ya göre kaostan düzen doğmamakta, düzen bozucular tarafından kaos çıkartılmaktadır. Avesta'ya göre hem dinsel düzeni hem de kozmik düzeni ifade eden ve hakikat anlamına gelen Asha/Arta, eski Hint dilinde uyum ve ahenk anlamlarına gelmektedir.[82]

Aldatma, yalan ve sahte anlamına gelen Druj[83] ise Asha'nın karşıtıdır. Zerdüşt inancına göre kişi isterse iyilik yapar ve Asha'yı seçebilir. Bu durumda Spenta Mainyu (*Kutsal Ruh*) safında yer almış olur. Kişi isterse Druj'u da seçebilmektedir. Bu durumda da Angra Mainyu (*Kötü Ruh*) safında yer almayı tercih etmiş demektir. İnsanın dilediği tarafı seçebilmesini mümkün kılan ve insanın içinde taşıdığına inanılan irade (*Manah*) özelliğine sahip olmasından dolayı kişi yaptıklarından sorumludur ve bu eylemler kişinin öte dünyadaki akıbetini belirlemektedir.[84]

Eliade, Zerdüşt teolojisinde birbirine denk iki karşıt tanrısal varlığın olmayışından hareketle Zerdüşt inancı için tam anlamda bir düalizmden bahsetmenin mümkün olamayacağını söylemektedir.[85] İran inanç sistemini düalist olarak ta-

---

81 Mary Boyce, *Textual Sources for The Study of Zoroastrianism*, ed. John R. Hinnells (Chicago: The University of Chicago Press, 1984), 9.

82 Prods Oktor Skjærvø, *The Spirit of Zoroastrianism* (New Haven, London: Yale University Press, 2011), 19.

83 A. V. Williams Jackson, *Avesta Reader First Series Easier Texts, Notes, And Vocabulary* (Stuttgart: Kommerzienrat W. Kohlhammer, 1893), 74.

84 Varenne, "İslam Öncesi İran", 500-503.

85 Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*, 382.

nımlayan Herodotos, Ksenophon, Strabon ve diğer Yunan tarihçilerinin de bu yargıya Asha ile Druj arasındaki ebedi savaşı esas alarak vardıkları ifade edilmektedir.[86] Dolayısıyla tanrısal bir düalizmin olmadığı Zerdüşt dini için kavramsal bir düalizmden bahsetmek mümkündür. İyi (*Asha*) ile kötü (*Druj*) arasındaki tercihin kişinin öte dünyadaki konumunu belirlemesi düşüncesinin Hristiyanlıktan bin yıl kadar önce ortaya çıkan bir arketip olduğu iddia edilmiştir.[87] Yalan, öfke, açgözlülük, kıskançlık ve daha başka diğer olumsuz ve zararlı duyguların karşılığı olan Druj'un ardındaki gücün Angra Mainyu olduğu ve bu tinsel varlığın İslam dininde iblis ile özdeşleştirildiği ifade edilmiştir.[88]

1.2.6. Buiti'ye Zerdüşt'ün Öldürme Görevinin Verilmesi ve Zerdüşt'ün Sınanması

Buiti kelimesinin 'öldürmek' anlamına gelen 'but' kelimesinden türetilmiş olabileceği ifade edilmiştir.[89] Avesta'da, ölümle özdeş ve Daevaların Daevası olarak tanımlanan tinsel varlık Anga Mainyu'nun kuzeyden geldiği ve Buiti'ye Zerdüşt'ün öldürülmesi görevini verdiği anlatılmaktadır (Vendidad 19:1). Hint dininde Ahura Mazda ile Angra Mainyu arasındaki mücadelenin benzeri bir mücadelenin iki karşıt element olan akıl (*manas*) ile zekâ (*buddhi*) arasında yaşandığı ve Buddha'nın, Avesta'daki Angra Mainyu'ya benzeyen ancak yaratma özelliği olmadığı için yeterince güçlü

---

86 Adrienne Mayor, *Mithradates*, ed. Levent Cinemre, çev. Ergin Gürkan (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 53.

87 E. J. Michael Witzel, *The Origins of the World's Mythologies* (Oxford, New York: Oxford University Press, 2012), 89-90.

88 Jennifer Stock - Kim Hunt (ed.), *Encyclopedia of World Mythology*, thk. Rebecca Parks (Gale Cengage Learning, 2009), 42-43.

89 Albert Pike, *Irano Aryan Faith and Doctrine As Contained in the Zend Avesta* (Louisville: The Standard Printing, 1924), 455.

olmayan Mära tarafından ayartılmaya çalışıldığı anlatılmaktadır.[90]

Buiti'nin öldürmek istediği Zerdüşt bazı duaları (*Ahuna Vairya*) okur. Okunan dualar sebebiyle dehşete kapılan Buiti, derhal kaçar ve Angra Mainyu'ya Zerdüşt'ün öldürülmesinin imkânsız olduğunu söyler. Angra Mainyu, Zerdüşt'ün sıradan bir insan olduğunu söyler ve ona Ahura Mazda dinini terk etmesi için zenginlik teklif edilerek ayartılmasını ister. Zerdüşt'ün Angra Mainyu'nun kötü soyuna saldırıp onları öldüreceğini söylemesi, Avesta'da kötü tinsel varlıklara saldırmaktan ve onları öldürmekten bahseden ilk cümlelerdir.[91]

Zerdüşt'ü öldürmekle görevlendirilen Buiti ve diğer kötü tinsel varlıklar (*Daeva*) başarısız olunca Angra Mainyu, Zerdüşt'e anlaşma teklif eder. Kendisine bağlanması halinde bütün yeryüzünü ele geçirmiş bir hükümdarın sahip olacağı kadar büyük bir güç vereceğini söyleyerek Ahura Mazda dinini terk etmesini ve kendisine bağlanmasını ister. Angra Mainyu'nun teklifini kabul etmeyen Zerdüşt, bedeni ve ruhu yok olmadıkça Ahura Mazda'ya sadık kalıp ona tapınmaya ve Ahura Mazda'nın kurallarına uygun bir hayat yaşamaya devam edeceğini ve Angra Mainyu'nun Daevalarını öldüreceğini söyler (Vendidat 19:1-7).

Tematik açıdan kutsal bir karakterin kötü bir tinsel varlık tarafından kendisine dünyalık servet teklif edilerek ayartılmaya çalışıldığı müdahale tarzının bir benzerini Semitik dinlerden Hristiyanlıkta da görmekteyiz. İncil'de, İsa Mesih'i yüksek bir dağın tepesine çıkartan şeytanın bütün dünya ülkelerini gösterip kendisine tapınması halinde hepsine sahip

90 Tarapada Bhattacharyya, "The Avesta, Ṛigveda And Brahmā Cult", *Bhandarkar Oriental Research Institute* 51/4 (1970), 48-49.

91 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 129,130.

olabileceğini söylediği anlatılmaktadır (Matta 4:1-11), (Markos 1:12,13), (Luka 4:1-13).

Avesta'da cesede hücum eden Druj Nasu'nun kuzeyden saldırıya geçtiğin anlatılması (Vendidad 7:2) ve Anga Mainyu'nun kuzeyden gelerek Zerdüşt'ün katledilmesi için uğraştığının anlatılmasından (Vendidad 19:1) hareketle Zerdüştlükte, kötülüğün genelde kuzeyden geldiğine dair bir inanışın olduğunu söylemek mümkündür. Hatta bu söyleme Semitik kutsal metinlerin apokaliptik anlatımlarında da rastlanılmakta, düşmanların genellikle kuzeyden saldıracağının anlatıldığı görülmektedir.[92] Hezekiel Kitabı'nın 1. bölümünde kuzeyden gelen dört yaratıktan bahsedilmekte ve 8-9. bölümlerde, kuzeyden gelen altı kişinin yok edici silahlarla Kudüs'e saldırısı anlatılmaktadır. Hezekiel'in 26-28. bölümlerinde, Sur diyarına kuzeyden gerçekleşen saldırıda halkın kılıçtan geçirileceği, 38. bölümde de kuzeyden gelen Gog'un (*Ye'cüc*) ve diğer pek çok ulusun İsrail'e saldıracağı anlatılmaktadır. İslami kaynaklarda da Deccal'in İran'ın kuzey doğusunda yer alan Horosan'dan çıkacağına dair rivayetlere rastlanmaktadır (İbn Mace, Fiten 33).[93]

1.2.7. Kundi'den Kurtulmak için Yapılan Ritüeller

Kundi'nin dişil bir tinsel varlık olduğu, cehennemin kapısında beklediği, içmediği halde sarhoş gibi davrandığı ve kötülerin ruhlarını cehenneme attığı söylenmektedir.[94] Mekanının bulutlar olduğu ifade edilen[95] Kundi'nin girdiği

---

92 Tural, "Semitik Metinlerde Apokaliptik Anlatımlar Üzerine Psiko-Fenomenolojik Analizler", 132-133.

93 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî ibn Mâce, *es-Sünen* (Beyrut: Dâr'u-Sıddîk, 2010).

94 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 252.

95 *Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri*, çev. İbrahim Bingöl - Fahriye Adsay (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012), 477.

mekânları veya bulaştığı şahısları kirlettiği söylenmektedir (Vendidat 11:9-12). Avesta'da, Kundi'den kurtulmak için bazı dualaların okunması gerektiği söylenmekte ve Ahura Mazda'nın ateşinin Kundi'yi yaktığı ifade edilmektedir.[96]

Avesta'da, manevi açıdan kirlendiğine inanılan ev, ahır gibi yerlere veya insan, hayvan ve bitki gibi canlılara musallat olan tinsel varlıklardan biri de Kundi'dir. Avesta'ya göre arınmak ve arındırmak için yapılan ritüeller ve bu esnada okunan dualar Kundi ve onun gibi olan diğer bütün kötü tinsel varlıkları kişilerden veya mekânlardan uzaklaştırmakta ve tam bir arınmanın gerçekleşmesiyle mutlak korunma sağlamaktadır (Vendidat 11:9-12).

1.2.8. Vîzaresha'nın Suçlu Ruhlara Saldırması

Avesta'daki dinsel ritüellerin üzerinde yoğunlaştığı temel konu maddi ve manevi arınmadır. Bu sebeple ölüm ve ötesine dair konularla ilgili inanç ve uygulamalar, Avesta'daki tinsel varlıkların mahiyetinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Avesta'da bahsi geçen olumlu veya olumsuz tinsel varlıkların, ölen kişinin hem dünyada bıraktığı cesede yönelik hem de öte dünyaya taşınan ruhu üzerinde gerçekleştirmiş oldukları müdahaleler Avesta da oldukça kapsamlı bir şekilde anlatılmıştır.

Bu bağlamda müdahalelerde bulunan tinsel varlıklardan biri de Vizaresha'dır. Zerdüşt dininde, insanların ölümlerinin ardından gerçekleşen yargılamanın neticesinde suçlu olduğuna karar verilen kötü ruhları cehennemin kapısında bekleyen Vizaresha'nın, suçlu bulunan ruhlara saldırıp onları yakaladığına, cehennemin en alt katına götürdüğüne ve suçlu bulunan ruhlara Angra Mainyu tarafından cehennem-

[96] Pike, *Irano Aryan Faith and Doctrine As Contained in the Zend Avesta*, 605.

deki en iğrenç ve en zehirli yiyeceklerin yedirildiğine inanılmaktadır.[97]

Avesta'da anlatıldığına göre Zerdüşt değişik konularda merak ettiği soruları Ahura Mazda'ya sormakta ve Ahura Mazda da bu sorulara tek tek cevap vermektedir. Zerdüşt'ün, ölenlerin ruhlarının dünyada yaptıklarının karşılığını nasıl aldıkları ve ölümden sonraki sürecin nasıl işlediği konusunda soru sorması üzerine Ahura Mazda anlatmaya başlar. Kötü bir insan öldüğünde Daevaların o kişinin görme duyusunu elinden aldıklarını ve bu durumun üç gün sürdüğünü söyleyen Ahura Mazda, üçüncü gün tan yeri ağarırken Mithra'nın güneş gibi doğduğunu ve Vizaresha isimli tinsel varlığın ruhları zincirlere bağlayıp sürükleyerek Chinvat köprüsüne doğru götürdüğünü söyler (Vendidat 19:27-29).

1.2.9. Mithra'nın Örnek Alınması

İran-Hint mitolojisindeki ortak karakterlerden önemli bir tinsel varlık olan Mithra, Hint mitolojisinde Mitra, İran mitolojisinde ise Mithra ismiyle tanınmaktadır. Hint kutsal kitabı Rigveda'da genellikle Varuna ile birlikte ismi geçen Mitra, haykırarak insanları hizaya sokan, insanları izleyen, güneşin yönünü düzenleyen ve güneşle özdeşleştirilen tinsel bir varlıktır.[98]

Hint mitolojisindeki Mitra'nın İran mitolojisindeki karşılığı olan Mithra da ateşle ve en büyük ateş olan güneşle ilişkilendirilmiştir. Böylece ateşin efendisi olan Mithra'nın tıpkı güneşin gökyüzündeki günlük akışında olduğu gibi insanların yaşamlarını izlediğine ve bir antlaşma yapıldığı zaman kimin anlaşmaya sadık kalıp kimin antlaşmaya ihanet ettiğini görmek için güneş ışınları gibi yeryüzüne baktığına ina-

97 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 252, 266.
98 Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 105.

nılmaya başlandığı ifade edilmektedir. Aynı şekilde Hint mitolojisinde su ile özdeşleştirilen Varuna'nın Avesta'daki karşılığı olduğu iddia edilen tinsel varlıklardan (*Ahura Mazda*[99] *Rashnu*[100]) biri de 'suların oğlu' veya 'suların soylusu' anlamına gelen Apem Napat'tır. Suyla ilişkilendirildiği için onun Vourukasha sularını yurt edindiğine inanıldığı, sadakat ve hakikat karalamalarıyla ilişkilendirildiği ve Mithra ile birlikte her ikisine de Avesta dilinde 'efendi' anlamına gelen 'ahura' unvanının verildiği ifade edilmektedir.[101] İran mitolojisinde Mithra ile Apem Napat'ın bir araya getirilmesinin sebebi Mithra'nın 'antlaşma' ile Apem Napat'ın da 'sadakat' ile özdeşleştirilmesi olabilir.

Sanskritçede dost anlamına gelen Mitra, Anadolu, İran, Hindistan ve Mezopotamya coğrafyasında tanınmaktadır. İran mitolojisine göre Ahura Mazda tarafından ilk yaratılan tinsel varlık olan Mithra, tabiatın rahmi olan bir kayadan doğmuş, boğayı kurban ederek yaşamı başlatmış, güneş ile insanlar arasında bir vasıta olan ve ışıkla özdeşleştirilen tinsel bir varlıktır.[102]

Mitra'nın ünü doğduğu Hint coğrafyasından çok uzak diyarlara ulaşmış ve Kelt topraklarında Mithras adıyla tanınır olmuştur. Britanya'ya kadar Mithras adıyla ulaşmış olan Mitra'nın Roma lejyonları tarafından bu coğrafyaya takdim edildiği söylenmektedir. Mithras'a bağlı birçok lejyonerin olduğu, Mithraea adı verilen tapınaklarda Taurobolium (*boğa kurbanı*) gibi bazı ritüellerin düzenlendiği bildirilmektedir. Arınmayı ve geçişi ifade eden bu ritüellerde yeni kesil-

99 Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 163.

100 William W. Malandra, *An Introduction to Ancient Iranian Religion Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions* (Minneapolis: University Of Minnesota Press, 1983), 57.

101 Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*, 9.

102 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 112-114.

miş bir boğanın kanına bulanan kişi bir nevi vaftiz olmaktadır.[103]

Hint mitolojisinde antlaşmalara şahitlik ettiğine inanılan Mitra'ya diğer tinsel varlıkların da yardımcı olduğuna inanıldığı bu sebeple de oldukça popüler olan Mitra'nın birlikte anıldığı Varuna'nın itibarının azalmasıyla birlikte Mitra'nın da gözden düştüğü söylenmektedir. Ancak İran mitolojisindeki Mithra figürüne Zerdüşt öncesi dönemde tapıldığı, Hindistan'da olduğu gibi güçlü bir tanrısal varlık olduğu, ışıkla ve antlaşmalarla anıldığı söylenmektedir. Zerdüşt döneminde bazı bölgeler hariç Mithra'ya tapınmanın terk edildiği ve monoteizme vurgu yapıldığı, Zerdüşt sonrası dönemde ise Mithra'ya tapınanların sayısının tekrar arttığı ifade edilmektedir. Hatta Avesta'nın bazı bölümlerinin Mithra'ya atfedildiği ve Ahamenişler döneminde Mithra kültünün popülaritesinin İran'ın dışına taştığı ve Avrupa'ya kadar yayıldığı ifade edilmiştir.[104]

Zerdüşt sonrası dönemde özellikle de Avesta'nın Sasani redaksiyonunda, Zerdüşt'ün karşı çıktığı söylenen Haoma ritüellerinin dayatıldığı, Zerdüşt'ün öğretisinden uzaklaşıldığı, Ahura Mazda'nın onurunun Mithra ile de paylaştırılması yüzünden tektanrıcılık yapısının zarar gördüğü söylenmektedir.[105] Haoma ritüelinin Zerdüşt dinine uyarlanmış halinde dahi tapınan kişinin geriye dönüp boğanın katledildiği yere bakıyor olmasının ritüelin kökenindeki Hint-Aryan izlerinden kaynaklandığı ifade edilmektedir.[106]

---

103 Patricia Monaghan, *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore* (New York: Fact On File, Inc, 2004), 334.

104 Hayreddin Kızıl, "Hint ve İran Mitolojilerine Göre 'Mitra'", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10 (2013), 39.

105 Boyce, *Textual Sources for The Study of Zoroastrianism*, 332.

106 John R. Hinnells, *Zoroastrian and Parsi Studies* (London, New York: Routledge, 2006), 56-57.

Hint mitolojisindeki Mitra ile İran mitolojisindeki Mithra'nın isimlendirilişindeki farklılığa rağmen pek çok ortak özellik taşıdığı, her ikisinin de güneş ve ışıkla özdeşleştirildiği, doğruluktan yana oldukları, yalandan nefret ettikleri söylenmektedir. Bununla birlikte Hindistan'da önceleri önemli bir konumu olan Mitra'nın zamanla etkisini yitirdiği, İran'da ise Zerdüşt öncesi dönemde önemli bir konumda olduğu ancak Zerdüşt döneminde etkisini kaybettiği bildirilmektedir. Bununla birlikte İran'da, Zerdüşt sonrası dönemde yıldızı parlayan Mithra, tekrar etkili olmuş ve gezgin din bilginlerinin (*Magi*) Mithra'yı Mezopotamya'ya, Mısır'a ve Anadolu'ya taşımış olmalarından dolayı Mithra'nın popülaritesi geniş bir coğrafyada yankı bulmuştur. Mithra her gittiği coğrafyaya bir şeyler katarken aynı zamanda kendisi de yeni özellikler kazanarak senkretize olmuştur. Bu bağlamda, İran'dan çıkan Mithra'nın Mezopotamya'da güneş tanrısı Şamaşla, Anadolu'da Kibele'yle ve ardından da Yunan kültürüyle kaynaştığı ifade edilmektedir. Roma İmparatorluğu'nda ise hem senkretik hem de mistik özellikleri bünyesinde barındıran bir din haline geldiği söylenen Mithra kültünün bu kadar geniş bir coğrafyaya bu kadar kolay yayılması, bu coğrafyalarda zaten var olan güneş kültüyle Mithra'nın uyum göstermiş olmasına bağlanmıştır.[107] Avrupa'ya Roma ordusundaki askerler tarafından taşınan Mithraizmin, Hıristiyanlığın karşılaştığı ilk rakip olduğu ifade edilmiştir.[108]

Mithra'nın, hukuki anlamda bağlayıcı sözleşme anlamına geldiği ve aynı zamanda Mithra'nın da sözleşmeyi yerine

[107] Hayreddin Kızıl, "Mitra'dan Mithras'ın Sırları'na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni", *EKEV Akademi Dergisi* 17/55 (2013), 134.

[108] Alles - College, *The Encyclopedia of World Religions Revised Edition*, 296-297.

getiren kişinin koruyucusu olduğuna inanıldığı ifade edilmektedir.[109] Bu sebeple antlaşmalarda Mithra'ya atıfta bulunulduğu ve "*Tüm dünyanın yargıcı olan güneşe yemin ederim*". Sözleriyle antlaşmalarının bağlayıcılığının sağlandığı ifade edilmektedir. Ancak Mithra'ya yüklenen bu misyonun iyi ile kötü arasındaki kozmik savaşta da süreceği ve Mithra'nın bu mücadelede yargıç vazifesi göreceği anlamına gelmediği bilakis Mithra'nın Ahura Mazda'nın mutlak doğruluğunun sadık bir destekçisi olduğuna inanıldığı ve tartışmasız bir şekilde adaleti temsil eden Ahura Mazda'nın doğal müttefiki olduğuna inanıldığı belirtilmektedir.[110]

Hint ve İran coğrafyasındaki halkların göçebe olduğu dönemdeki yönetimlerin tam bir mutlakıyet olmadığı, yönetenler ile halk arasında bulunan kabile reisi kabilinden bir ara sınıf ile yöneticiler arasında yapılan antlaşmalar neticesinde yöneticilerin yetkilerinin sınırlandırıldığı belirtilmekte ve bu yönetim şeklinin Hint ve İran tanrısal varlıklarına da yansıtıldığı böylece Mitra figürünün antlaşmaları temsil eder hâle geldiği ifade edilmektedir. Mitra'nın güneş ve ışıkla özdeşleşmesinin de toplumsal hayatla ilişkilendirildiği, tabiatı yönettiği düşünülen güneşin benzeri bir yönetim şeklinin insanları da yönetmesi gerektiğine inanıldığı, insanların mutlu olması için tabiatın işleyişine boyun eğmesi ve kendi yaşamlarını tabiattaki düzenle uyumlu hâle getirmesi gerektiğinin düşünüldüğü belirtilmektedir. Göçebe Hint ve İran kültüründe bu şekilde olduğu var sayılan sosyal modelin Moğollar gibi göçebelerde de olduğu, karşılıklı sadakat ve yükümlülük geleneklerinin ailenin, kabilenin ve halkın refa-

---

109 Rose, *Zoroastrianism An Introduction*, 24.

110 Fatemeh Sadeghi, *The Sin of the Woman Interrelations of Religious Judgments in Zoroastrianism and Islam* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018), 65.

hı için toplumu dizayn ettiği, iyi bir liderlik gücüne sahip bir hiyerarşinin olmasından dolayı da Hint ve İran halklarının şu anda yaşadıkları toprakları yurt edinmelerinin mümkün hâle gelebildiği ifade edilmektedir.[111]

Avesta'da Ahura Mazda'nın Zerdüşt dinine inananlar tarafından düzenlenen kurban ritüellerinde Mithra'ya yalvarmalarından hoşnut olduğu ifade edilmekte (Vendidat 3:1) ve Angra Mainyu tarafından Zerdüşt'ü öldürmekle görevlendirilen kötü tinsel varlık Buiti ve Drujların saldırısına maruz kalan Zerdüşt'ün Ahura Mazda ile birlikte Aşema Spentaları, Sraosha'yı ve Mithra'yı yardıma çağırdığı anlatılmaktadır (Vendidat 19:15). Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Mithra, Ahura Mazda'nın yanında yer alan iyi karakterli bir tinsel varlıktır.

Avesta'da, Mithra'nın ismi Ahura Mazda ile birlikte kutsal ölümsüz olarak geçmektedir (Yasna 4:16). Geniş otlakların sahibi (Yasna 3:5), eyaletlerin hâkimi (Yasna 3:13) olarak tavsif edilen ve binlerce kulağı ile on binlerce gözü olduğu söylenen Mithra'ya dualarda yer verilmekte (Yasna 1:3-11) ve dinsel ritüellerde ismi anılmak suretiyle Mithra onurlandırılmaktadır (Visperad 11:6). Herhangi bir anlaşmazlık durumunda Mithra'nın adını anarak yalan söyleyenlere 200 kırbaç cezası uygulanmaktadır (Vendidat 4:49-55)

1.2.10. Sraosha'nın İnsanlara Yardımcı Olması

Avesta'da insanın bedenine ve ruhuna zarar vermek isteyen tinsel varlıklar olduğu gibi bunları koruduğuna inanılan tinsel varlıklar da bulunmaktadır. Ölümün gerçekleşmesinin ardından dördüncü günün sabahında, Chinvat köprüsü üzerinde gerçekleşecek olan yargılamada kişinin hayatta iken yaptığı davranışlara göre ödüllendirileceği veya cezalandırı-

111 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 4-5.

lacağına inanılmaktadır.[112] Dolayısıyla Zerdüşt inancına göre ölüm bir son değildir ve ölen kişinin öte dünyada rahat etmesi için akrabalar tarafından yapılması gereken ritüeller vardır. Bu sebeple vefatın ardından onuncu günde, birinci ayın bitiminde, altıncı ayın sonunda ve ölüm yıl dönümünde yapılan dinsel uygulamalarda Sraosha'nın şerefine tertip edilen bazı ritüellerin ve yapılan dualaların ölen kişinin ruhuna fayda sağlayacağına inanılmaktadır.[113]

Sraosha'nın 'itaat' ilkesiyle özdeşleştirildiği ve ruhları yargılayanlardan biri olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Avesta'nın yazıldığı dilde (*Gathic Avestan*), melek benzeri bir tinsel varlık olarak takdim edilen Sraosha'nın aslında Ahura Mazda'nın bir sıfatı olabileceği hatta kelime anlamının da 'vicdan' olabileceği söylenmekte ve çeviriyi yapan kişiye göre Sraosha kelimesine farklı anlamların verilmesinin mümkün olduğuna dikkat çekilmektedir.[114]

Avesta'daki şekliyle Sraosha, kelimesinin 'itaat etme', 'emirleri uygulama' anlamında bir sözcük olduğu ancak Pehlevice 'sros', Avesta dilinde de 'srav' kökünden türetildiğinin kabul edilmesi durumunda Sraosha kelimesinin 'işitmek' anlamına gelebileceği ifade edilmekte ve Sraosha'nın asıl görevinin insanlara nasıl kulluk yapmaları gerektiğini öğretmek ve Tanrı'ya karşı görevlerini doğru bir şekilde yerine getirmeleri konusunda onları bilgilendirmek olduğu söylenmektedir.[115]

Zerdüşt inancının Mithra kültünü korumakla birlikte mitsel ögelerde yaptığı düzenlemelerle Rashnu, Verethragh-

112 Hartz, *World Religions Zoroastrianism Third Edition*, 141.
113 Peer, "Zoroastrian Rituals in India", 777.
114 Hartz, *World Religions Zoroastrianism Third Edition*, 81.
115 Ardaviraf, *Ardavirafname*, 177-178.

na ve Sraosha gibi karakterleri güçlendirdiği, ölülerin ruhlarının yargılanmasıyla görevli olan Mithra'nın da Tanrı'nın sıradan bir hizmetkarı konumuna taşındığı söylenmektedir.[116] Böylece dünyanın sağ tarafında yer aldığına inanılan Mithra'nın, sağ tarafında da Sraosha'nın yer aldığına inanılmaya başlandığı ve Rashnu'nun da Mithra'nın soluna konumlandırıldığı ifade edilmekte[117] ve böylece Sraosha'nın Mithra'nın konumuna yakınlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Ahura Mazda etrafında toplanan tinsel varlıkların iyilikten hoşlandıkları söylenmektedir. Ahura Mazda ve Mithra'nın etrafında onlardan daha küçük bazı tinsel varlıkların da toplandığı, bunlar arasında dostluğun gücünü kişiselleştiren Airyaman, adaleti temsil eden Arshtat, cesareti simgeleyen Ham-Vareti ile birlikte Sraosha'nın da yer aldığı, itaat ve koruyucu dualarla ilişkilendirilen[118] Sraosha'nın zamanla daha da ön plana çıktığı ifade edilmekte ve 'iç ses' veya 'vicdan' olarak yorumlanan[119] Sraosha'nın köprüden geçen ruhların güvenle karşı tarafa ulaşabilmesi için köprüyü genişlettiğine dair bir inanışın oluştuğu söylenmektedir.[120]

Avesta'da uzun boylu olarak tasvir edilen Sraosha karakteri (Vendidat 19:40), kutsal, güçlü, elindeki sopası ile heybetli bir görünüme sahip ve Ahura Mazda'nın sözlerinin vücut bulmuş hali olarak takdim edilmektedir (Vendidat 18:14). Ahura Mazda'ya inanan insanların yardımcısı olduğu

116 Jean Varenne, "Mithra", çev. Yılmaz Levent, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 2*, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 799-800.

117 Jamsheed Kairshasp Choksy, *Gifts to A Magus*, thk. Donald Wiebe, ed. Jennifer Dubeansky (New York, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford: Peter Lang Publishing, 2008), 147-148.

118 Boyce, *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*, 10-11.

119 Bagli, "Zoroastrian Theology and Eschatology", 786.

120 Rose, *Zoroastrianism An Introduction*, 119.

söylenen Sraosha (Vendidat 19:15, 20:13), yardım istemek için kendisine yakarışta bulunulan bir tinsel varlıktır.

Avesta'da herhangi bir ritüele başlamadan önce Sraosha'yı teskin etmek için giriş mahiyetinde bazı dualar okunmakta (Yasna 3:1,20), kurban sunma ritüellerinde (Visperad 7.1) ve tövbe için okunan bazı dualarda Sraosha anılmakta ve yapılan duayı Ahura Mazda'ya ulaştırması istenen Sraosha için Ahura Mazda'dan haşyet, güç ve kuvvet temenni edilmektedir (Srosh Baj 1-5).

Avesta'nın anlatımlarına göre iyi karakterli bir tinsel varlık olduğu anlaşılan Sraosha'nın öte dünyada görevleri olduğu gibi yeryüzünde de bazı görevleri vardır. Sraosha'nın sahte din görevlilerinin (*Ashemaogha*) itibar gördüğü bir toplumdan bereketi, sağlık ve sıhhati çekip aldığı söylenmekte, ancak sahte din görevlisi olan kişi toplum tarafından cezalandırılıp kurbanlar sunularak ritüeller yapıldıktan sonra Sraosha'nın o toplumu tekrar sağlığa ve refaha kavuşturduğu ifade edilmektedir (Vendidat 9:51-57).

Avesta'da, sahte din görevlisinin (*Ashemaogha*) cezalandırılması görevi topluma yüklenmiştir. Toplum bu görevi (*Ashemaogha'nın infazı*) yerine getirdikten sonra tamamen arınmak için ayrıca kurban sunmalıdır. Bireysel suçlarda da aynı prosedür uygulanmaktadır. Kefareti olmayan suçların dışında bir suçu işleyen kişi fiziksel cezasını çektikten sonra suçtan tamamen arınabilmek için pişman olduğunu Sraosha'ya kanıtlamak için kurban sunmalıdır.

Avesta'da genellikle suç işlemiş ardından fiziksel olarak (*kırbaçlanmak*) cezasını çekmiş ve işlediği suçtan tamamen arınmak için bir nevi kutsalla barışmak için işlediği suçtan dolayı pişman olan kişilerin kurban sunması esnasında Sraosha'nın da ismi geçmektedir. Dolayısıyla suç işleyenlerin pişmanlıklarının bir göstergesi olan kurban sunmaları ile

Sraosha arasında kurulan bağı Sraosha'nın öte dünyadaki hesaplaşma ve Chinvat köprüsündeki göreviyle ilişkilendirmek mümkündür. Zira suçluların çektikleri fiziksel cezaların ardından tamamen arınmaları için Avesta'da şart koşulan kurbanları sunmaları ve ritüellerde Sraosha'ya atıfta bulunmaları gerekmektedir.

Genellikle suç, pişmanlık ve kurban gibi olgularla anılan Sraosha, ibadetlerin zamanında yapılmasıyla da ilgilenmektedir. Avesta'nın anlattığına göre gecenin son üçte birlik kısmı geldiğinde hala ibadet etmek için kalkmamış olanların uyandırılmasıyla görevli horozu (*Parôdars*) uyandırmak Sraosha'nın görevidir. Böylece horozun ötmesiyle birlikte Zerdüşt dinine inananların uyanıp ibadetlerini yapmaya başlamaları mümkün olmaktadır (Vendidat 18:22-26).

Avesta'da Sraosha'nın tövbe edenlerin kurban ritüelleriyle ilgilenmek ve inananları ibadete çağırmak gibi görevlerinin yanı sıra Ahura Mazda'ya inananları bilgilendirme işlevinin de olduğu görülmektedir. Avesta'da Sraosha'nın elindeki sopa ile kötü tinsel varlıklardan birine vurarak onu sorguya çektiği ve onun cevapları üzerinden Avesta'da mesajların verildiği görülmektedir. Sraosha, Druj'a nasıl ürediğini sorar. Druj, cimri insanlarla ilişkiye girerek çoğaldığını ve insanların bundan kurtulabilmeleri için yardımsever olmaları gerektiğini söyler. Sraosha, daha fazla bilgi almak için sorgusuna devam eder ve Druj'un ifadeleri üzerinden Zerdüşt dinine inananların nasıl davranması gerektiği açıklanır (Vendidat 18:30-59).

1.2.11. Rashnu'nun Görevleri ve Cezaları Azaltma Yetkisi

Zerdüşt inancına göre kişi öldükten sonra çıktığı son yolculuğunda üç farklı şekilde varacağı yere ulaşır. İlk anlatıya

göre Chinvat köprüsünün başında bekleyen kız (*Daena*), iyi olanları karşıya geçirirken kötü olanları köprüden aşağı itmektedir. İkinci anlatıya göre kötüleri aşağıya iten Chinvat köprüsünün bizzat kendisidir. Üçüncü anlatıya göre bizzat Ahura Mazda kişinin amellerini tartıp karara varmaktadır. Ahura Mazda gibi Mithra'nın da iki yardımcısı (*Sraosha, Rashnu*) ile birlikte ölen kişinin ruhunu yargıladığı,[121] ruhun da kendisini bu mahkemede savunduğu ifade edilmiştir.[122] Dolayısıyla bu anlatıma göre Mithra, Ahura Mazda'nın işlevini yerine getirmekte,[123] Rashnu da Mithra'ya yardım etmektedir.[124]

Rashnu ile Sraosha aslında öte dünyaya göç eden ruhların yargılandığı mahkeme heyetinin üyesi olan iki tinsel varlıktır. Bununla birlikte Avesta'da toplumsal idare mekanizması içerisinde bu karakterlere atıf yapıldığı da görülmektedir. Örneğin Avesta'da, Ahura Mazda'nın yasalarının iyi, adil ve insan sözünden üstün olduğu vurgulandıktan sonra bazı konularda yanlış muamelelerde bulunanların Sraosha'ya müracaat etmesi istenmekte Rashnu'nun bu kişinin cezasını 1/3 oranında azaltma yetkisi bulunduğu anlatılmaktadır. Ancak bu yetkinin kullanılması, kişinin pişman olması ve daha başka suçlara bulaşmamış olması şartına bağlanmıştır (Vendidat 5:22-26).

Avesta'da, düşük yapan kadının arınma kuralları anlatılmaktadır. Kadının ateş ve su gibi kutsal objelerden 30 adım, insanlardan ise 3 adım uzakta bir yerde kendisi için tahsis edilmiş bir mekânda durması gerekmektedir. Arınma-

121 Varenne, "İslam Öncesi İran", 503.

122 Mircea Eliade - Ioan P. Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 310-311.

123 Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 163.

124 Malandra, *An Introduction to Ancient Iranian Religion Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*, 57.

sı için kadına içine kül katılmış sığır idrarından imal edilmiş ve üzerine dualar okunmuş Gomez'den birkaç damla içirilmektedir. Kadın, bekleme süresi boyunca kirlidir ve suyu kirletmemesi için kadının su içmemesi gerekmektedir. Ancak içine su katılmadan pişirilmiş et veya içinde su bulunmayan şarap veya süt içmesine izin verilmektedir. Avesta'da Zerdüşt, bu konuyla ilgili Ahura Mazda'ya bazı sorular sorar. Kadının susuzluktan dolayı rahatsızlanması durumunda ne yapmaları gerektiğini sorunca, Ahura Mazda hayatın önemli olduğunu söyler ve bu sebeple dindar birinin elinden kadının su içebileceğini ancak bunun Rashnu'ya ve Sraosha tarafından belirlenecek bir cezasının da olacağını ifade etmektedir (Vendidat 7:60-72).

Zerdüşt dinindeki bazı ritüellerde ölüm ötesi âlem ile ilişkilendirilen Rashnu'ya atıflar yapılmakta ve onu teskin etmeyi amaçlayan dualar okunmaktadır (Yasna 4:12-13). Zira Avesta'ya göre halktan birinin dinsel meselelerde sonuç doğuracak bir eylemde bulunması halinde mutlaka bunun bir karşılığı olmaktadır. Kirli bir kişinin su içmesi, suyu kirleteceği gerekçesiyle Zerdüşt dinine göre yasaklanmış bir davranıştır. Ancak hayati bir tehlike ortaya çıktığında buna izin verilmekle birlikte yine de bir cezalandırmanın olacağı söylenmektedir. Bu sebeple yapılan dualarla Rashnu'nun teskin edilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Semitik dinlerde de hayati tehlike olduğunda yasak gıdaların tüketildiği görülmektedir. İsraillilerden bazılarının kendilerini arındırmadan Fısıh kurbanının etinden yedikleri ve Tanrı tarafından bağışlandıkları anlatılmaktadır (II. Tarihler 30:15-20). İncil'de, Ferisilerin İsa Mesih'in öğrencilerini Şabat yasaklarına uymamakla suçladığı, öğrencilerini savunmak için İsa Mesih'in, kral Davut ve beraberindekilerin kutsal yiyecekten yemesini örnek gösterdiği ve insan hayatı

söz konusu olunca yasakların askıya alınabileceğini ifade ettiği anlatılmaktadır (Matta 12:1-8), (Markos 2:26), (Luka 6:4). İslam dinine göre de hayati bir tehlike olduğu zaman yasakların çiğnenmesine izin verilmiştir. Puta sunulan kurban eti, domuz eti, kan ve leşin yasak olmasına rağmen açlıktan ölme riski söz konusu olduğu zaman aşırıya gitmemek kaydıyla bunlardan yenilmesine izin verilmekte ve yasağa uyulmadığı için herhangi bir cezai işlem de uygulanmamaktadır (Bakara 2/173), (Nahl 16/115).

1.2.12. Airyaman'ın Şifa Vermesi

Hint-İran tinsel varlıklarından biri olan Airyaman'ın kelime anlamı hem Vedik dilde hem de Avesta dilinde 'dost' anlamına gelmektedir. Hint versiyonunda Airyaman isminin genellikle Mitra ve Varuna ile birlikte zikredildiği ve konağında ikamet eden Airyaman'ın hekimlik özelliğinin öne çıktığı söylenmektedir.[125] İran versiyonunda ise Mithra ve Bhaga ile birlikte zikredilen Airyaman'ın zamanla Zerdüşt dininde Mithra'nın izinin silinmesiyle birlikte öne çıktığı ancak daha sonraki dönemlerde Sraosha'nın güçlenmesiyle birlikte Mithra gibi Airyaman'nın da geride kaldığı ifade edilmektedir.[126] Avesta'da hekimlik özelliği vurgulanan Airyaman'ın ayrıca konukseverlik,[127] barış ve düğünle de ilişkilendirildiği ifade edilmektedir.[128]

Avesta'da Zerdüşt, evin, ateşin, suyun, ineğin ve ağacın temizlenmesinin nasıl mümkün olduğunu sorunca Ahura

125 Müller, *The Sacred Books of the East Volume IV*, 229-230.

126 Jacques Duchesne Guillemin, *Symbols and Values in Zoroastrianism Their Survival and Renewal* (New York: Harper & Row Publishers, 1970), 42.

127 Subhash Kak, "Vedic Elements in the Ancient Iranian Religion of Zarathushtra", *The Adyar Library Bulletin* 67 (2003), 52.

128 Prods Oktor Skjærvø, *Introduction to Zoroastrianism* (Early Iranian Civilizations, 2005), 25.

Mazda her birinin nasıl temizlenmesi gerektiğini açıklar ve her birinin arındırılması esnasında okunması gereken duaları öğretir. Avesta'ya göre insanların arındırılması duası okunurken Airyaman anılır ve "*Sevgili Airyaman buraya gelsin!*" denilerek Airyaman yardıma çağrılır. Böylece Airyaman'ın kötü tinsel varlıkları uzaklaştıracağı ve bu varlıkların musallat olduğu hastanın şifaya kavuşacağı ifade edilir (Vendidat 11:1-17). Avesta'ya göre ilk şifacı insan olan Thrita da Amesha Spenta tarafından kendisine öğretilen tedavi yöntemlerini uygulayarak hastaları tedavi ederken Airyaman'ı yardıma çağırmaktadır (Vendidat 20:1-12).

Avesta'da anlatıldığına göre Ahura Mazda, konağı (*evreni*) yarattıktan sonra kötü tinsel varlık Angra Mainyu gelmiş ve Ahura Mazda'ya (*evrene*) 99.999 adet hastalık ve sıkıntı vermiştir. Ahura Mazda bunları Zerdüşt'e anlattıktan sonra kendisini iyileştirmesi karşılığında Zerdüşt'e binlerce at, öküz ve koyun vereceğini söyler. Zerdüşt bunu nasıl yapacağını bilmediğini söyleyince de Ahura Mazda, habercisi olan Nairyô-sangha'yı çağırır ve onu elçi olarak hediyelerle birlikte Airyaman'ın konutuna gönderir ve böylece Airyaman'ın şifacı yönüne dikkat çekilir ayrıca Avesta'da Airyaman'ın yaptığı dua aktarılarak şifa verme özelliğine değinilir (Vendidat 22:1-25).

Avesta'da, Ahura Mazda'nın hastalığının Airyaman tarafından tedavi ediliş sürecinin anlatıldığı kurgu ile Zerdüşt dinine inananlara bazı mesajlar verilmiştir. Evvela bu kurgu ile hekimlik yapanların okuyacakları dualar öğretilmiş olmakla birlikte yaratıcı Ahura Mazda'nın dahi hekimlik ücreti ödediği vurgulanarak hekimlik ücretlerinin Avesta'da belirlendiği (Vendidat 7:41-43) üzere ödenmesi konusuna bir gönderme yapılmış olmaktadır.

2. KENDİSİNE MÜDAHALEDE BULUNULAN KARAKTER AÇISINDAN MÜDAHALE TİPLERİ

Avesta'da genel olarak evrene, yeryüzüne, insanlara, hayvanlara veya bitkilere yönelik gerçekleşen pek çok müdahaleden bahsedilmektedir. Ancak bu müdahaleler arasında bazıları müdahaleyi gerçekleştiren karakter veya kendisine müdahale edilen karakter açısından diğerlerinden ayrışmaktadır. Bazı müdahaleler ise gerçekleşme tarzının sıra dışılığı sebebiyle öne çıkmaktadır.

2.1. Yeryüzünün Genişletilmesi

Kozmosa yönelik ilk müdahale evrenin yaratılmasıdır. Yaratma müdahalesi, ancak bir Tanrı tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olan hatta tanrısal eylem ile tinsel varlıkların eylemlerinin ayırt edilmesini sağlayan bir fiildir. Bu bağlamda kozmosun yaratılışı konusu birinci bölümde tanrısal müdahaleler başlığı altında sunulmuştur. Bu başlık altında kozmosun yaratılışından sonra karşılaştığı diğer müdahaleler tasnif edilmiştir. Bu tarz müdahaleler tanrısal irade tarafından evrenin yoktan var edilmesi (*Creatio ex nihilo*) eyleminin dışında kalan müdahaleleri içermektedir.

Avesta'da anlatıldığına göre 'iyi çoban' anlamına gelen Cemşit (*Jim Shed*) adıyla da bilinen Yima bir ölümlüdür ve kendisine Ahura Mazda'nın dini kurallarını öğretmesi teklif edilmiştir. Yima, bunun için yaratılmadığı ve bu konuda gerekli eğitimi almadığı gerekçesiyle Ahura Mazda'nın teklifini reddeder. Ahura Mazda bu konuda Yima'ya ısrarda bulunmaz ancak yeryüzünü gözetmesini ve üzerinde yaşayanları yönetmesini ister. Yima da hükümdarlık yapmayı kabul eder. Yima'nın hükümranlığı sadece insanlara yönelik değildir. Yima tabiata da müdahale edebilecek bir güce erişmiştir zira Yima'ya altından imal edilmiş bir yüzük ve bir

hançer verilmiştir. Hükümdar Yima'nın yönetiminde insanların ve hayvanların sayısı öylesine artar ki yeryüzü bu kadar canlıyı kaldıramaz. Yima'da kendisine verilen altın yüzük ile arza baskı uygular ve ardından hançeri kullanarak yeryüzünü önceki halinden 1/3 oranında genişletir ve daha çok yaşam alanı açar. Yima bu müdahaleyi üç kere tekrarlamak zorunda kalır çünkü Yima yeryüzünü yayıp genişlettikçe üzerinde yaşayan canlıların da sayısı artmaktadır ve bu canlılar yeryüzüne sığmadığı için Yima yeryüzünü tekrar tekrar genişletmek zorunda kalmaktadır (Vendidat 2:6-19).

Avesta'nın anlatımlarına göre Yima'nın yeryüzünü yayarak genişletme müdahalesi aslında bir yaratma eylemi değildir çünkü Yima, sadece kendisine verilmiş olan yüzüğü ve hançeri kullanarak zaten yaratılmış olan yeryüzünü genişletmiş ve geliştirmiştir. Ayrıca Yima'nın asıl işlevinin yaratmak değil de yönetmek olduğu Avesta'da açıkça ifade edilmektedir. Avesta'nın bildirdiğine göre Haoma sunduğu için Vivanghvant'a Yima gibi mükemmel bir evlat verilmiştir. Vivanghvant'ın oğlu Yima'nın yönetiminde insanlar ve hayvanlar açlıktan ölmekten kurtulmuş ve dünyada ne aşırı sıcak ne de aşırı soğuk olmuştur. (Yasna 9:4-5).

Avesta'da, Yima'nın yeryüzündeki yönetiminin 616 yıl 6 ay ve 13 gün sürdüğü, bu süre boyunca yeryüzünde açgözlülük ve yoksulluk görülmediği söylenmektedir. Ölüm vakti gelince Yima'nın ölüme karşı koyamayıp öldüğü anlatılmaktadır. Yima'nın ölümünün ardından yeryüzünü 1.000 yıldan 1 gün eksik bir süre boyunca zorba Dehak'ın yönettiği ve bu süre boyunca yeryüzünden büyücülük ve kötülüğün eksik olmadığı ifade edilmektedir (Aogemadaeca 1:94-99).

Yima'nın yeryüzünü genişletmesine benzer bir ifadeye İslami kaynaklarda da rastlamaktayız. Kur'ân-ı Kerîm'de göğün ve yıldızların yaratılışından bahsedildikten sonra yer-

yüzünün yayılarak genişletildiği (*medde'l-arda*) bildirilmektedir (Ra'd 13/3). Bu ifadenin hem yerle göğün arasının ayrılması anlamına geldiği hem de sündürülerek yere yeni bir hacim ve yüzey kazandırıldığı anlamına geldiği ifade edilmiştir (Yazır, 1992, C. 5, ss. 119-120). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de "*yeryüzünü yaydık*" denildikten sonra "*yeryüzüne ağır baskılar (dağlar) bıraktık*" denilmekte ve ayetin devamında yeryüzünün tarım ve hayvancılık için uygun duruma getirildiği anlatılmaktadır (Hicr 15/19).

Bu bağlamda Avesta'da anlatılanlarla Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılanlar arasında tematik açıdan üç konuda benzerlik olduğu görülmektedir. Avesta'da ve Kur'ân-ı Kerîm'de, yeryüzüne pres uygulandığının anlatılması, yeryüzünün genişletildiğinin anlatılması ve genişlemeyle birlikte bitki örtüsünün canlıların yaşamı açısından daha uygun hâle geldiğinin anlatılması, her iki kitapta da kısmen benzeşen bazı motiflerin bulunduğunu göstermektedir.

2.2. Küresel Felaketlere Karşı Tohumların Korunmaya alınması

Avesta'da, tufan benzeri bir duruma karşı yapılacak hazırlıklar anlatılır. Ahura Mazda'nın tinsel varlıklarla yaptığı göksel toplantının ardından yeryüzünün hükümdarı olan Yima da ölümlülerle bir toplantı düzenler. Bu toplantıların gündemi yaklaşmakta olan kıştır ancak bu kış, mevsimsel döngülerin dışında bir buzul çağı başlatacaktır. Yeryüzünü (*maddi âlem*) kaplayacak olan kar tabakası öylesine kalın olacaktır ki yeryüzündeki bütün topluluklar çaresiz kalacaktır. Yer altındaki sığınakta (*Vara*) olanlar hariç hiç kimse hayatta kalamayacaktır. Karların erimesi de ayrı bir probleme neden olacak ve her yeri sel suları kaplayacaktır. Bu yüzden hayatın devam etmesini isteyen Ahura Mazda, yeryüzünü imar

etmekle görevlendirdiği Yima'ya bazı hazırlıkların yapılması görevini de verir. Yima, kendisinden istenildiği ölçülerde bir sığınak (*Vara*) yapmalı ve insan, hayvan ve bitki tohumlarından en mükemmel olanlarından ikişer adedini burada muhafaza altına almalıdır. Burada kalacak olan insanların hem fiziksel açıdan kusursuz olması hem de ahlaklı olması gerekmektedir. Sığınağın nasıl yapılması gerektiğine dair planlar Avesta'da ayrıntılı şekilde açıklanır. Kaç adet cadde ve sokaktan müteşekkil olacağı belirtilen sığınağın kapısı Yima'ya verilen yüzük ile mühürlenerek kapatılacaktır. Yima kendisine tarif edildiği gibi sığınak şehrini tamamlar. Burası bedensel ve ahlaki açıdan kusursuz insanların toplandığı her tür yiyeceğin olduğu ve hatta kendiliğinden aydınlanan pencerelerin bulunduğu bir yerdir. (Vendidat 2:20-39).

Avesta'da anlatılanların tarihte gerçekten yaşanıp yaşanmadığını veya böyle bir yeraltı sığınağının (*Vara*) olup olmadığını bilimsel açıdan kanıtlamak ne kadar mümkündür bilinmez ancak Sovyet arkeolog S. P. Tolstov tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre Avesta'da ölçüleri bildirilen yeraltı sığınağının ölçüleriyle benzerlik gösteren bir kalıntıya Orta Asya'da rastlanıldığı ifade edilmiştir.[129]

Semitik dinlerin kutsal kitaplarında anlatılan tufan olayı ile Avesta'da anlatılan buzul çağı arasında bazı benzer motifler bulunmaktadır. Ahura Mazda, kurtarılması gerekenlerin sığınabileceği bir yeraltı şehrinin nasıl yapılması gerektiğini Yima'ya öğretmiş hatta cadde ve sokaklarının ölçülerini bile vermiştir (Vendidat 2:25-26). Tevrat'ta da Nuh peygambere yapması gereken geminin hangi ağaçtan yapılması gerektiği, geminin en, boy ve yükseklik ölçüleri ve hatta pence-

[129] Otakar Klima, "Avesta, Antik Pers Kitabeleri, Orta Farsça Edebiyatı", çev. Ayşe Gül Fidan, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/63 (2018), 444-445.

resinin nasıl olması gerektiğinin öğretildiği bildirilmektedir (Yaratılış 6:14-16). Kur'ân-ı Kerîm'de de geminin nasıl yapılması gerektiğinin Nuh peygambere öğretildiği bildirilmektedir (Hûd 11/37). Ayrıca Avesta'da hayvan ve bitiklerin tohumlarından çifter adet sığınak şehre taşınmasının istenildiği anlatılmaktadır (Vendidat 2:26-28). Tevrat'ta gemiye binecek hayvanların çifter olması gerektiği anlatılmaktadır (Yaratılış 6:19-20). Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de de hayvanların çifter olması gerektiği bildirilmektedir (Mü'minûn 23/27).

2.3. Yeryüzünde Yaşamın Gelişmesi için Çalışmanın İstenmesi

Avesta'da anlatılanlara göre olumlu ve olumsuz karakterli iki karşıt gücün mücadele alanı yeryüzüdür. Bu mücadelede Ahura Mazda yaşamı korumak ve sürdürmek isterken Angra Mainyu da yaşamı yok etmek için çabalamaktadır. Mücadele alanı maddi alem olan yeryüzüdür. Hayat ise maddi alemin üzerindeki en değerli manevi unsurdur. Yeryüzünde yaşamı başlatan Ahura Mazda'dır. Bu sebeple Ahura Mazda hem ölümden hem de ölümle birlikte ortaya çıkan kirlerden (*nasa*) nefret etmektedir.

Ahura Mazda'nın her eylemi yeryüzünde yaşamı korumaya ve geliştirmeye yöneliktir. Cesetle ilgili kuralların konulması ve bu kurallara uymayanların cezalandırılmasının ardında toplum sağlığını koruma amacı yatmaktadır. Angra Mainyu'nun her eylemi de yeryüzündeki yaşamı hedef almakta ve yaşama son vermeyi amaçlamaktadır (Vendidat 1:1-19).

Avesta'da, Ahura Mazda'nın en çok sevdiği ve en çok nefret ettiği şeyler anlatılmaktadır. Kendisini en çok mutlu eden şeylerden bahseden Ahura Mazda, tarlanın ekilip su-

lanmasından, sığırların serpilip büyümesinden, hayvan yeminin artmasından, köpeklerin serpilip büyümesinden, ailenin gelişip çocukların büyümesinden ve yaşama dair her nimetin gelişmesinden hoşlandığını anlatmaktadır (Vendidat 3:1-6).

Avesta'da, tohum ekilmeyen bir tarlanın çiftçiye duyduğu özlem, evlenememiş bir kadının çocuğa ve aileye duyduğu hasretle koca beklemesine benzetilmekte, bataklıkların kurutulup ekilebilir hâle getirilmesi, tarlaya tohum serpilmesi ve düzenli olarak sulanmasının Ahura Mazda'yı neşelendirdiği ifade edilmektedir (Vendidat 3:23-24).

Avesta'da, insan neslinin devamı açısından tabiatla uyum içinde olmanın önemine değinilmekte ve üretkenlik açısından kadın ile tarla arasında bir benzetme yapılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de de farklı bir konudan bahsediliyor olmakla birlikte kadın ile tarla arasında bir analojinin yapıldığı görülmektedir (Bakara 2/223). Her iki metinde de yaşamın devamı ve yeni nesillerin çoğalması açısından tarımsal faaliyetler ile evlilik kurumu arasındaki benzerliğe dikkat çekilmektedir.

Avesta'ta, kozmosa yönelik olarak bizzat Ahura Mazda'nın yaşamı geliştiren müdahaleleri anlatılmaktadır. Ayrıca bununla birlikte kendisine inanan insanlara yönelik Ahura Mazda tarafından söylendiği ifade edilen sözlerde tarım ve hayvancılıkla uğraşılması, aile kurup yeryüzünde yaşayanların sayısının artırılması istenmektedir. Bu şekilde Avesta'ta yeryüzünün daha yaşanabilir bir yer olmasına yönelik olumlu yönde müdahalelerde bulunulmaktadır.

Avesta'da, Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya din açısından en önemli yiyeceğin hangisi olduğunu sorması üzerine "*hububat eken doğruluk ekmiştir*" diyen Ahura Mazda, tarımsal faaliyetlerin dinî açıdan önemine değinerek nedenini açıkla-

maktadır. Ahura Mazda'nın ifadelerine göre her canlı ancak yiyerek hayatta kalır. Yemek bulamayan ne çiftçilik yapabilir ne de soyunu devam ettirebilir. En önemlisi de dinsel vazifeleri yerine getiremez. Bu sebeple tahıl üretimi hayatın devamı ve dinin yaşanması açısından çok değerlidir. İyi karakterli Ahura Mazda tahıl üretiminden ne kadar hoşnutsa kötü tinsel varlıklar (*Daeva*) da tahıl üretiminden o denli nefret etmektedir. Avesta'nın ifadesiyle tarlaya tahıl ekildiğinde Daevalar kıpırdanmaya başlar. Ekinler olgunlaştıkça bunalıma giren Daevalar, mahsulün bulunduğu mekânı terk eder. Mahsuldeki bolluğu gören Daevaların ise boğazlarının kızgın demirle dağlandığını hissettikleri anlatılmaktadır (Vendidat 3:30-33).

Semitik dinlere göre tahıl üretimi dinsel bir faaliyet değildir ancak inanç konusundaki bazı benzetmeler tahıl ekimi ile ilişkilendirilmiştir. Semitik kutsal kitaplardan İncil'de, Tanrı'nın sözüne inanıp sağlam bir şekilde bağlılık gösterenlerin kazancı otuz, kırk ve yüz kat fazla mahsul vermiş bir tohuma benzetilmiştir (Matta 13:1-23), (Markos 4:1-20), (Luka 8:4-15). Kur'ân-ı Kerîm'de de iman eden kişilerin Tevrat ve İncil'de bazı benzetmelerle anlatıldığı, müminlerin filizlenip boy atmış ve ekenin memnuniyetini kazanmış bir tohuma benzetildiği ifade edilmiştir (Fetih 48/29). Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de, karşılığını sadece Allah'tan bekleyerek iyilik yapan kişiler mahsulü bol tarlaya (Bakara 2/264-265), bu kişilerin kazancı da yedi yüz kat ürün veren tohuma benzetilmiştir (Bakara 2/261).

2.4. Yağmurun Yağdırılması

Ahura Mazda ile konuşan Zerdüşt, ona yağmurların nasıl yağdığına dair bir soru sorar. Asıl merak ettiği konu Vourukasa denizindeki suyun rüzgâr tarafından bulutla taşınma-

sının Ahura Mazda tarafından yapılıp yapılmadığıdır. Bu sorunun cevabı yağmur sularının özelliğinden dolayı önemlidir. Zira yağan yağmurlarla dakhma üzerine bırakılan cesetlerin ve yeryüzündeki diğer bütün cesetlerin arınması mümkün olmaktadır. Ayrıca Zerdüşt inancı açısından en önemli unsurlardan biri olan yaşamın devamlılığı için yağmur sularının ekinlere hayat vermesi gerekmektedir. Ahura Mazda Zerdüşt'ün sorusuna cevap verir. Pûitika denizinde kaynayarak temizlenen suların Vourukasa denizine tekrar döndüğünü, bu işlemi bizzat yapan Ahura Mazda'nın yağmuru yeryüzüne yağdırarak insanların ve hayvanların yiyeceği her çeşit bitkiye hayat verdiğini söyler (Vendidat 5:15-20).

2.5. Mekânın veya Objenin Kutsallaştırılması

Evrendeki her mekân veya her nesne, tabiatın bir parçası olması bakımından diğer yerlerle ve diğer eşyalarla eşittir. Bu eşitlik durumunu bozan müdahale insanın ona diğerlerinden farklı bir anlam yüklemesi ve kutsalla ilişkilendirmesidir.[130] Semitik dinlerden Yahudilikte, Sina dağı (Çıkış 19:2) veya Hristiyanlıkta, Zeytin dağı (Matta 24:3) ve İslam'da Tuva vadisi (Tâhâ 20/12) diğer coğrafi yerlerden ayrışmaktadır zira bu mekânların kutsal olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Mescid-i Aksa her üç din için de kutsal kabul edilen bir yerdir. Aynı durum Ahit sandığı (*Aron Aberit, Tabut*) gibi eşyalar için de geçerlidir ve bu olgu, farklı mekân ve objeler üzerinden bütün dinlerde var olan bir hadisedir. Kutsalın bir mekânda tecelli etmesi anlamına gelen Hierophanie, ile mekân kutsallaşmakta ve diğer sıradan mekânlardan ayrışmaktadır.[131]

---

130 Burhanettin Tatar, "'Kutsal Mekan': Fenomenolojik Bir Analiz", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2017), 10.

131 Mircea Eliade, *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 1-9.

Dinlerde bazı mekânların ve bazı nesnelerin diğerlerinden ayrışması ve kutsallaşması olgusunda kutsal kabul edilen yerler insanların yeryüzü üzerinde kutsalı deneyimledikleri veya atalarının kutsalı tecrübe ettiğine inandıkları yerlerdir. Bu mekânlar insanların bazı olayları anlamlandırmalarına ve kutsal addettikleri eşyalarla aynı mekânda kutsala olan bağlılıklarını sergilemelerine imkân tanımaktadır.[132] Böylece, daha önceden sıradan bir mekân olarak yeryüzünün bir parçası olan yerler kendilerinden öte soyut bir anlamı sembolize eder hâle gelmektedir.[133]

Ahura Mazda dininde de bazı mekânlar veya bazı objeler diğerlerinden daha özel anlamlar ifade etmektedir ve bu mekânlarda bazı özel davranışların sergilenmesi istenmektedir. Aynı şekilde bazı yiyecek ve içecekler de kutsal kabul edilmekte kimin nasıl yemesi gerektiği kurallarla belirlenmektedir.[134]

Dinsel açıdan belirlenmiş olan temizlik şartları genel hijyenin ötesinde bir anlam ifade etmektedir. Bu sebeple manevi açıdan kirli kabul edilen ceset gibi unsurlardan insanların, metalin, toprağın, suyun, ateşin, bitkilerin ve hayvanların korunması gerekmektedir.[135] Avesta'da ceset parçaları (*leş*) ile ateşi veya suyu kirleten kişilerin işledikleri suç sebebiyle artık arınamayacak hâle geldikleri söylenmektedir zira bu kişiler yaptıklarıyla otları yok edip kuraklığa sebep olmuş ve bütün canlıların yaşamı için gerekli olan tabiatın dengesini bozmuştur (Vendidat 7.25-27).

---

132 İbrahim Hakkı Kaynak, "Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı", *Sutad* 39 (2016), 446.

133 Ömer Faruk Yavuz, "Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri", *Milel ve Nihal* 3/1 (2005), 46-47.

134 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 248-250.

135 Choksy, *Purity and pollution in Zoroastrianism Triumph over Evil*, 168-176.

Avesta'da, inanç ve uygulamaların nasıl yapılması gerektiği Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya sorduğu sorularla açıklanmaktadır. Bu bağlamda kutsal objelerin neler olduğu da açığa çıkmaktadır. Zerdüşt, içerisinde Ateş, Baresma, Kase, Havan veya Haoma bulunan bir mekânda insan veya köpek ölmesi halinde ne yapılması gerektiğini sorar çünkü bu objeler kutsaldır ve cesetle aynı ortamda bulunmamalıdır. Kirli ve kirletici özelliği olan ceset tarafından bu objelerin kutsiyetine zarar gelmemesi için ne yapılması gerektiği konusu bu sebeple önem arz etmektedir. Ahura Mazda, Zerdüşt'ün sorusuna cevap verir. Bu nesnelerin evden çıkarılmasını ister ve cenazenin de ritüele uygun şekilde yapılması gerektiğini söyler. Cesedin çıktığı ev de kirli olduğu için eğer mevsim kış ise dokuz gece, yaz ise bir ay boyunca bu eve ateşin sokulmaması gerektiğini söyleyen Ahura Mazda, aksi davrananların Peshôtanu suçu işlemiş olduklarını belirtir ve bu kişilere 200 kırbaç cezası uygulanmasını ister (Vendidat 5:39-44).

Sanskritçe 'özsu' anlamına gelen Soma'nın içkisi, İran dilinde Haoma, Yunancada Ambrosia ismiyle bilinmektedir. Yunan tanrılarına ölümsüzlük sağladığı söylenen bu içeceğin insanlar tarafından sunulduğu ve bunun terkedilmesiyle birlikte tanrısal varlıkların da sonunun geleceğine inanıldığı söylenmektedir. Hindistan'da da son Brahmana tarafından sunulan en son Soma ile birlikte dünyanın sonunun geleceğine inanıldığı ifade edilmektedir. Hint, Yunan ve İran topraklarında tanrılar için bu içeceğin sunulması hem bir vazifedir hem de sunan kişi için ölümden sonra göğe yükselmek anlamına gelmektedir. Böylesine kutsal ve faydalı olarak görülen bu içeceğin sıradan kişiler tarafından sunulması da mümkün değildir. Hindistan'da sadece savaşçılar ve Brahmanlar tarafından sunulmasına izin verilen bu sununun zamanla köleler ve yabancı olmayan diğer Aryanlar tarafından

da sunulabilir hâle geldiği ifade edilmektedir. Aynı durumun antik Yunan'da da geçerli olduğu kölelerin ve alt tabakadan olanların dışında kalan halkın Ambrosia ritüeli tertip edebildiği söylenmektedir. Hindistan'da da zamanla Soma ritüelinin terk edildiği ancak biraz farklı şekilde bu ritüelin Keltler, Germenler ve Slavlarda uygulanmaya devam edildiği ifade edilmektedir.[136]

Avesta'da, Zerdüşt'ün "*Ahura Mazda tarafından yaratılan Haoma iyidir*" dediği ifade edilmektedir (Yasna 10:17), (Yasna 11:8). Ancak Haoma bitkisine müspet baktığı Avesta'da ifade edilen Zerdüşt'ün Haoma ritüeline karşı çıktığı söylenmektedir. Kadim İran'da uygulanmakta olan kanlı kurban sunusuyla birlikte Haoma uygulamasının da İran panteonunda reform yapmak isteyen Zerdüşt tarafından yasaklandığı[137] ancak bununla birlikte ilk başlarda Haomayı yasaklayan Zerdüşt'ün Aryanları bir arada tutmak için bu uygulamayı kabullenmek durumunda kaldığı söylenmektedir.[138]

Zerdüşt'ün müdahalelerine rağmen Haoma ritüelinin öneminin devam ettiğini gösteren Aramice papirüsler, Elam metinleri ve Babil belgeleri bulunduğu, Persepolis'teki bir kazıda yirmiden fazla Haoma preslemekte kullanılan havan tokmağına rastlandığı ve bu durumun haoma ritüellerinin Persepolis'te uygulandığına işaret etmekte olduğu ifade edilmektedir. Aynı şekilde Persepolis'te bulunan bir mühürde, bir ateş tutucunun önündeki masanın üzerinde havan tokmağının görüldüğü ve onun önünde de sağ elinde bir deste sopa (*Baresman*), sol elinde ise uzun bir sopa olan bir adamın bulunduğu söylenmektedir.[139]

---

136 Varenne, "Hint - Avrupalılar", 452.
137 Eliade - Couliano, *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 303-304.
138 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 16.
139 Rose, *Zoroastrianism An Introduction*, 56-57.

Sanskritçedeki adıyla Soma, Avesta'daki ismiyle Haoma ritüellerinin her ikisinde de dinsel açıdan önemli bir bitki olan Haoma'ya ve ondan sıkılan meyve suyuna atıfta bulunulduğu ifade edilmektedir.[140] Kadim İran'daki Haoma kültünün Zerdüşt dinine entegre ediliş sürecine işaret eden bir mitte, henüz Zerdüşt doğmadan önce annesi Dughda ile babası Pourushasp'ın birlikte yürürken Haoma bitkisini gördükleri ve ona hayran kaldıkları, Zerdüşt'ün babası Pourushasp'ın bu bitkiyi alıp eve götürdüğü, Haoma'nın İçinde Zerdüşt'ün koruyucu ruhunun gizli olduğu, bu şekilde koruyucu ruhun Zerdüşt doğmadan önce evlerine girdiği, kısa bir süre sonra da Zerdüşt doğduğunda ışıklarla etrafının çevrili olduğu, yeni doğmuş bir bebek iken Zerdüşt'ün güldüğü ve hayatını adadığı Ahura Mazda ile konuştuğu anlatılmaktadır.[141]

Avesta'ya göre kutsal olan Haoma bitkisinin yetişmesi için bu bitkiyi öven bazı dua sözlerinin okunması gerekmektedir (Yasna 10:3-6). Haoma kelimesinin 'sıkmak', 'bastırmak' veya 'yerleşmek' anlamlarına geldiği ifade edilmektedir.[142] Haoma'nın kutsal kabul edilen özsuyunun hangi bitkilerden elde edildiği konusunda ise farklı açıklamalar bulunmaktadır. Haoma özsuyunun elde edildiği bitkinin Sercostema Winnileis bitkisi olduğu ve Elburz dağlarının etekleri ile Hazar denizinin kıyılarında yetiştiği ifade edilmektedir.[143]

---

140 George Cardona, "General Introduction", *The Indo-Aryan Languages*, ed. George Cardona - Dhanesh Jain (New York, London: Routledge, 2014), 24-25.

141 Hartz, *World Religions Zoroastrianism Third Edition*, 29.

142 Prods Oktor Skjærvø, "Avestan and Old Persian Morphology", *Morphologies of Asia and Africa* (Pennsylvania: Eisenbrauns Publishing, 2007), 902-903.

143 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 76.

Haoma'nın özsuyunun, ılıman bir bölgede yetişen ve yenildiği zaman halüsinasyon görmeye neden olan bir mantar türü, Sineköldüren otu (*amanita muscaria*) ve kayın ağacı kökünden toplanan kurtçuklar olduğu ifade edilmektedir. Haoma'nın Hint versiyonu olan Soma içeceğinin kullanımının azalmasıyla birlikte alkol (*Sura*) tüketiminin arttığı, aynı şekilde Yunanistan'da Haoma'nın karşılığı olan Ambrosia içeceğinin kullanımının azalmasıyla birlikte şarap (*Oinos*) tüketiminin ve mayalı içeceklerin (*bira, bal şerbeti*) kullanılmasının yaygınlaştığı ifade edilmektedir. Günümüzde, Bombaylı Parsi ve İranlı Gebr Zerdüştilerin ağrı kesici özelliği olan Ephedra bitkisini kullandıkları söylenmektedir.[144]

Avesta'da yaşam iksiri ve uzun yaşamanın sırrı olarak takdim edilen Haoma'nın kötü tinsel varlıkları uzaklaştırdığı, savurganlığa ve aptallığa iyi gelip hastalıklar için bir şifa olduğu söylenmektedir (Yasna 10:6-8). Ayrıca Avesta'da Haoma'nın zihni açtığı, kadınların doğurganlığını arttırdığı hatta evde kalmış kızların koca bulmasını sağladığı anlatılmaktadır (Yasna 9:19-23).

Haoma kelimesinin, içenlerin halüsinasyon görmesine neden olan ve inek sütünü mayalamaya yarayan Haoma bitkisinden elde edilmiş içkinin adı olmakla birlikte din görevlileri tarafından tertip edilen ayinlere de isim olarak verildiği ve bu ayinlerde bolca Haoma tüketildiği anlaşılmaktadır. Zerdüşt toplumu tarafından kutsal olarak görülen Haoma bitkisinin gizli durumda olan tanrısal özün açığa çıkmasına yardımcı olduğuna inanıldığı, kavrama gücü, tabiat ruhu veya tabiatın aklı olarak algılandığı ve Tanrı ile insan arasında iletişimin kurulmasını sağladığına dair bir inancın olduğu ifade edilmektedir.[145]

144 Varenne, "Hint - Avrupalılar", 452.
145 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 75-78.

Bu bağlamda Haoma isminin sadece bitkiyi ve töreni ifade etmekle kalmadığı aynı zamanda Haoma adlı tinsel bir varlığa da inanıldığı, yeşil renkli tinsel bir varlık olarak algılanan Haoma isimli tinsel varlığa güç, zafer ve sağlık vermesi için dua edildiği söylenmektedir.[146] Zerdüşt'ün sorularını Ahuramazda'ya ulaştırıp cevapları da Zerdüşt'e taşıdığına inanılıyor olması, Zerdüşt inancında Haoma isimli tinsel varlığın bir nevi vahiy meleği görevini yerine getirmekte olduğunu göstermektedir.

Zerdüştlükte düzenlenen bu ritüelin kozmik yenilenmeyle ilgili olduğu, gece veya kış gibi doğadaki ölümün ardından tan yerinin ağarması veya baharın gelmesi gibi kozmosta gerçekleşen yeniden canlanmaya katkıda veya atıfta bulunduğu söylenmektedir. Ritüel ile şafakla ve güneşle ilişkilendirilen Ahura Mazda ve Mithra gibi tinsel varlıkların onurlandırıldığı söylenmektedir.[147]

Zerdüştlükte ateşle birlikte toprağın ve suyun da kutsal olduğu, Hint ve İran coğrafyasının tamamında bu duruma rastlanıldığı hatta Azerbaycan'da her yıl Nevruz bayramından dört hafta önce ateş, hava, toprak ve su haftasının kutlandığı söylenilmekle birlikte Zerdüştlükteki ateşe tapınma uygulamasının Hindistan'dakinden temelde ayrışmasına neden olacak bazı farklılıklar barındırdığı ifade edilmektedir. Zerdüştlükteki dönüşümün melez bir kültürün ortaya çıkmasına neden olduğu ve Zerdüştlükte ateşin yeniden tanımlandığı söylenmektedir.[148]

---

146 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 158.

147 Zayn R. Kassam vd. (ed.), *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*, thk. Arvind Sharma (Claremont, Toronto: Springer, 2018), 792.

148 Parviz Kazimi, "Formation of Religion - Social And Cultural Communicatıon in Early History", *Akedemik Tarih ve Düşünce Dergisi* 8/4 (2021), 2087.

Hint ve İran dilleri arasındaki inanç yakınlığıyla birlikte lisanları arasında da bir yakınlık olduğu, her iki kültürde de ateş, hava, toprak ve su gibi elementlerin kutsal olmasının yanı sıra İran'ın Haoma adlı kutsal sıvısının Veda'lardaki Soma'ya karşılık geldiği söylenmektedir. Ayrıca İran'daki babadan oğula geçen, adına ateş rahipliği denilen ve kutsal olduğuna inanılan sosyal sınıfın belirmesine neden olan kast sisteminin Hindistan'da da var olduğu, Brahman sınıfını belirleyen kast sisteminin yapısal açıdan İran'daki ile benzeştiği söylenmekte ve bu kadar birbiriyle benzeşen unsurların bulunmasına rağmen uzak bir geçmişte Hint ve İran arasında bir din ayrılığının ortaya çıktığı ve bu dinlerden birinin olumlu anlam yüklediği terime diğerinin olumsuz anlam yükler hâle geldiği ifade edilmektedir.[149]

Zerdüşt inancında maddi alemde kutsal kabul edilen her bir varlık aslında manevi alemdeki bir tinsel varlığın karşılığıdır. Yeryüzünde maddi alemdeki hayvanlar kutsaldır ve hayvanlar Vahu Manah isimli tinsel varlığı temsil etmektedirler. Ateş, Asha Vahishta'yı, metal, Xshathra Vairya'yı, su, Spenta Armaiti'yi, bitkiler de Haurvatat ile Ameretat'ı temsil etmektedir. Ahura Mazda'nın yeryüzündeki yansımasının da insan olarak temsil edildiği ifade edilmektedir.[150]

Dört element (*ateş, toprak, hava, su*) ve insan, hayvan ve bitki tinsel varlıkların yeryüzündeki karşılığı olarak görüldüğü için kutsal sayılmıştır. Ayrıca Avesta'da kutsal sayılan başka materyaller de vardır. İnsan ile tanrısal varlıkları yakınlaştırdığı ve aralarında bir iletişimin gerçekleşmesini sağladığı söylenen Haoma ritüellerinde kullanılan Haoma içkisi, bu içkiyi mayalamakta kullanılan Haoma bitkisi, bu bit-

149 Nimet Yıldırım, "Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar-I", *Doğu Araştırmaları* 5 (2010), 12.

150 Choksy, *Purity and pollution in Zoroastrianism Triumph over Evil*, 168-176.

kinin özsuyunu çıkartmakta kullanılan havan ve Haoma içkisini içerken kullanılan kadeh, Zerdüşt inancına göre kutsal nesnelerdir.[151]

Dinî törenlerde kullanılan Baresma dallarının sayısının tertip edilen törenin mahiyetine göre değiştiği söylenmekte ve sonraki dönem Zerdüşt uygulamalarında Baresma'nın yerini pirinç çubukların aldığı ifade edilmektedir.[152] Haoma törenine yüklenen anlam öylesine büyüktür ki bu rtiüelde kullanılan her nesne neredeyse kutsal olarak kabul edilmiştir. Haoma töreni esnasında dalları sallanmak suretiyle kutsama aracı olarak din adamları tarafından kullanılan ve Yaşam Ağacı'nı simgelediği söylenen Baresma, (*Baresman Barsman*) bitkisinin de Zerdüştlükte kutsal kabul edildiği ifade edilmektedir.[153]

Haoma ritüelinde kullanılan tören aletlerinin, okunan Avesta metinleri ve yapılan dualarla özdeşleştirildiği söylenmekte, Avesta metinlerinin de ritüel aletlerini ve ritüelde kullanılan diğer nesneleri kutsallaştırdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda Haoma, ateş sunağı, sunak için hazırlanan odun, törende kullanılan kutsal dallar (*Baresman*) ve diğer bütün nesnelerin kutsallaştığı, önceki hallerinden başka bir şekle dönüştüğü ve sıradan nesnelerden ayrıştığı ifade edilmektedir.[154]

2.6. İmal Edildikleri Malzeme Açısından Eşyaların Kirlilik Durumları

Zerdüşt inancına göre bir leşin temas ettiği her şey hem maddi hem de manevi açıdan kirlenmektedir. Maddi açıdan

151 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 75-78.
152 Jackson, *Avesta Reader First Series Easier Texts, Notes, And Vocabulary*, 83.
153 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 38.
154 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 135.

bir şeyin temizlenmiş olması dinî açıdan temiz olduğu anlamına gelmemektedir. Avesta'ya göre leşin temas ettiği kap kaçak hangi materyalden imal edilmiş ise ona uygun bir arındırma işlemi uygulanmalıdır.

Avesta'nın anlatımına göre eğer bir insan ya da köpek leşi herhangi bir yiyecek kabına temas etmiş ise o kabın temizlenmeden kullanılması yasaktır. Eğer o kap altın madeni kullanılarak imal edilmişse gomez kullanarak sadece bir kere yıkayıp bir kere toprakla ovulması ve bir kere de suyla yıkanması halinde altın kap kacak, tencere, tava veya daha başka herhangi bir eşya temizlenmiş olmaktadır. Eğer bu eşya gümüşten imal edilmiş ise temiz olabilmesi için gomez kullanarak iki kere, toprakla üç kere ve suyla da bir kere yıkanması gerekmektedir. Eğer pirinç kullanılarak üretilmiş ise gomez ile üç kez, toprakla üç kez ve suyla da üç kez yıkanması gerekmektedir. Kullanılan malzeme çelik ise gomezle dört kez, toprakla dört kez, suyla da dört kez temizlenmesi gerekmektedir. Leşin kirlettiği kap kacak taş oyularak üretildiyse gomez ile altı kez, toprakla altı kez, suyla da altı kez temizlenmelidir. Toprak, odun veya balçıktan yapılmış kap kacak leş ile temas etmiş ise bunlar asla temizlenemeyecektir (Vendidat 7:73-75).

Leş ile temas etmiş eşyaların arındırılması konusunda kullanılan malzeme açısından Avesta'da yapılan sınıflandırmanın iki farklı açıdan değerlendirilmesi mümkündür. İlki, kullanılan malzeme ne kadar değerli ise temizlenip arındırılması da o kadar kolay olmaktadır. Bu bakış açısına göre Avesta'da leş ile temas eden bir altın tencerenin artık hiçbir şekilde temizlenemeyecek ve bir daha kullanılamayacak kadar kirlenmiş olduğunun söylenmesi halinde böyle bir kuralın uygulanması noktasında bazı güçlüklerin çıkması ve Zerdüşt dinine inanan bazı insanların ellerindeki altından

mahrum kalma konusunda isteksiz davranarak farklı yaklaşımlar sergilemesi söz konusu olabilecektir.

İkinci bakış açısına göre yapılan sınıflandırmada, kutsal olma durumu gözetilerek temizlenmenin güçlüğü esas alınmış ve bir nesne ne kadar kutsalsa o kadar zor temizlenir anlayışıyla hareket edilmiş olabilir. Zira Avesta'da, bir mekânda bulunan çok sayıda insandan birinin ölmesi durumunda cesedin kaç kişiyi kirleteceği sorulduğu zaman Ahura Mazda'nın vermiş olduğu cevap bu konuyu aydınlatabilecek bir özellik göstermektedir. Kalabalık bir grup bir aradayken içlerinden bir din görevlisi ölürse çevresindeki on kişiyi, bir asker ölürse yanındaki dokuz kişiyi, bir çiftçi ölürse yanındaki sekiz kişiyi, bir çoban köpeği ölürse yanındaki yedi kişiyi, bir ev köpeği ölürse yanındaki altı kişiyi kirletmektedir (Vendidat 5:27-34). Din görevlisinin askerden ve çiftçiden daha değerli olduğu halde daha çok kişiyi kirlettiği bilgisinden hareketle ne kadar çok kutsal ise o kadar kirli ve kirletici özellik taşıdığı sonucuna ulaşacak olursak eğer toprak, odun veya balçıktan yapılmış kap kacağın altın madeninden daha kutsal olduğu için temizlenmesinin daha güç olduğu yargısına ulaşmamız mümkündür.

2.7. Avesta'da Zairimyangura (Kaplumbağa/Köstebek) Öldürmenin Teşvik Edilmesi

Avesta'da önce köpek övülmekte ardından Zairimyangura (Kaplumbağa) yerilmektedir. Ahura Mazda'nın yarattığı iyi bir mahluk olan köpeğin her gece güneş doğana kadar Angra Mainyu'nun hizmetkarı olan kötü yaratıkları öldürdüğü anlatıldıktan sonra kötü bir mahluk olan Zairimyangura'nın (*Kaplumbağa*)[155] sabaha kadar iyi varlıkları öldür-

[155] Müller, *The Sacred Books of the East Volume IV*, 153.

düğü anlatılmaktadır. Avesta'tada kötü insanların Zairimyangura yerine Zarimyaka dedikleri bu kötü mahlukun öldürülmesinin istenildiği ve bu varlığı öldürenlerin bütün suçlarının bağışlanacağı anlatılmaktadır (Avesta 13:1-7).

Zairimyangura kelimesinin sözlük anlamının 'kaplumbağa' olduğu,[156] mecaz anlam olarak ikiyüzlüleri ifade etmek için kullanıldığı[157] söylenmekle birlikte kelimenin kökeni açısından Zairimi ve anura kelimelerin birleşiminden meydana geldiği ve 'yiyeceğini derinlikte yemek' veya 'yiyeceğini karanlıkta yemek' gibi anlamlara geldiği söylenmekte ve kelime anlamından hareketle öldürüldüğü takdirde öldüren kişinin bütün günahlarının affedilmesini sağlayacak kadar kötü olan ve her gece güneş doğana kadar iyi varlıkları öldüren yaratığın 'köstebek' olduğu da ifade edilmektedir.[158]

2.8. Kutsal Boğa'nın Yaşam Sunması

Boğa kurban etmek çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Mithraizmdeki en önemli ritüeldir. İnanışa göre Mithra'nın öldürdüğü boğanın iliğinden buğday tarlaları, kanından üzüm bağları yeşermeye başlar. İran'da bir kayadan doğduğuna inanılan ve ışıkla özdeşleştirilen Mithra'nın göksel bir boğayı kurban ettiğine ve böylece kâinatı var ettiğine ve canlıların tamamının bu boğanın kanından meydana geldiğine inanıldığı ifade edilmektedir.[159]

---

156 Hans Reichelt, *Avesta Reader Texts, Notes, Glossary And Index* (Strassburg: Verlag Von Karl J. Trübner, 1911), 273.

157 Louis H. Gray, "The 'Ahurian' and 'Daevian' Vocabularies in the Avesta", *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 3 (1927), 437.

158 Pike, *Irano Aryan Faith and Doctrine As Contained in the Zend Avesta*, 324.

159 Mehmet Korkmaz, *Zerdüşt Dini-İran Mitolojisi* (Ankara: Alter Yayıncılık, 2010), 80-86.

Hint mitolojisindeki Brahmanik gelenekte var olan boğa kurbanı (*Gomedha*) ritüelinin İran'a geçtiği ve 19. Yüzyıla kadar uygulandığı ifade edilmektedir. Zerdüşt tarafından reforme edilen boğanın kurbanı uygulamasında boğanın yağının ateşe atılmasının aslında boğanın gücünün Tanrı'ya sunulması anlamına geldiği söylenmektedir.[160] Bununla birlikte Mithra'yı reddetmiş olan Zerdüşt'ün buna karşı çıktığı ancak din görevlisi zümresini oluşturan Magi rahipleri tarafından Mithra'ya tapınmanın devam ettiği, Kuzey Batı İran'ın yüksek bölgelerinde Mithra'yı baş tanrı olarak kabul eden gizli bir dinî oluşumun boğayı kutsallaştırdığı ifade edilmektedir.[161]

Avesta'da din düşmanı veya sahte din görevlisi olarak faaliyette bulunanları ifade etmekte kullanılan Ashemaogha ve zorba hükümdar (*Tyrant*) tarafından öldürüldüğü söylenen kutsal boğaya selam edilmektedir. Bolluk ve bereket kaynağı olan cömert kutsal boğanın henüz doğmamış olanlara bile lütufta bulunduğu ve armağanlar sunduğu anlatılmaktadır (Vendidat 21:1). Avesta'da yaşam kaynağı olarak takdim edilmese de boğanın insanlığa sunduğu nimetlerden bahsediliyor olması Zerdüşt geleneğinde boğanın önemli bir figür olduğunu göstermektedir.

160 Alıcı, *Kadim İran'da Din*, 27.

161 Kızıl, "Hint ve İran Mitolojilerine Göre 'Mitra'", 32.

İKİNCİ BÖLÜM
AVESTA'DA MÜDAHALENİN MORFOLOJİSİ

Avesta'da anlatılanlar çerçevesinde müdahale olgusunun şekil açısından analiz edilmesi ve ulaşılan bilgilerin tasnif edilmesi noktasında yapılan müdahale ile ortaya çıkan netice, kendisine müdahale edilen karakter üzerindeki etkisi ve müdahalenin hedef aldığı obje esas alınmıştır. İnsanın duygu, düşünce ve davranıştan mürekkep üç unsuru bulunmaktadır. Bu bağlamda insanın üç unsurunu maniple edecek müdahale şekilleri genel olarak kişinin bedenini, kişinin sosyal konumunu veya kişinin duygu ve düşüncelerini hedef almakta ve kişiden istenilen davranış değişikliğinin gerçekleşmesi amaçlamaktadır.

Avesta'da Zerdüşt dinine inanan bir kişinin uyması gereken davranış kuralları açıklanmıştır. Bu kurallara uymayan kişilere tatbik edilecek cezalar sosyal müeyyide veya fiziksel yaptırım kapsamında ele alınmıştır. Bu cezalar bizzat toplum tarafından tatbik edilmektedir. Bunun dışında toplumun bilmesinin mümkün olmadığı alanlarda sadece yapan kişi tarafından bilinebilen Avesta'ya aykırı davranışların öte dünyada cezalandırılacağının anlatılmasıyla oluşturulmak istenen psikolojik etki sayesinde kişinin istenen davranışı sergilemesinin amaçlandığı müdahaleler bu başlık altında tasnif edilmiştir.

1. PSİKOLOJİK MÜDAHALE ŞEKİLLERİ

Kutsal metinlerde bazı davranışlar yasaklanmıştır ve bu davranışları işleyenlerin nasıl cezalandırılacağı da belirlen-

miştir. Yasak davranışta bulunan kişiler toplumun liderleri ve dini önderleri tarafından dini kurallarda belirlendiği şekilde cezalandırılmaktadır. Ancak bazen Kutsal metinlerde bazı davranışlar yasaklanmakla birlikte bu davranışları yapanlara toplum tarafından uygulanacak cezalar açıklanmayıp bu kişilerin öte dünyada cezalandırılacağı anlatılmıştır. Bu durumda yasaklanan davranışı yapanlara toplum tarafından fiziksel bir ceza tatbik edilmemekle birlikte bu kişilerin öte dünyada cezalandırılacaklarını düşünmeleri sağlanmaya çalışılmakta, bu kişilerin suçluluk ve pişmanlık hissetmeleri istenmektedir. Böylece bu kişilerin hem yasaklanan davranıştan uzak durması hem de böyle bir davranışta bulunması halinde pişmanlık duygusuyla hareket ederek yapılan davranışın yıkıcı etkilerini tazmin etmesi beklenmektedir. Bu bağlamda yasak davranışlarda bulunan kişilerin kutsal metinlerde cehenneme atılmakla, Tanrı'nın yardımından mahrum bırakılmakla, lanetlenmekle veya terk edilmekle tehdit edilmeleri ve korkutulmaları psikolojik müdahale kapsamında yer almaktadır.

Tehdit edilmek veya korkutulmak kadar etkili bir müdahale şekli de bazı şeylerin kutsal metinlerde anlatılarak ilgili metinlere inanan kişilere sevdirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Kutsal metinlerde, tabiattaki bazı hayvan türlerinin metinlerde bahsi geçen kutsal kişilere yardım ettiğinin anlatılması okuyucuların bunlara sempati ile bakmasına neden olurken kutsal metinlerde bazı hayvanların ihanetle özdeşleştirilmesi veya buna benzer bir kötülükle birlikte anılması morfolojik açıdan ilgili kutsal kitabı okuyanların duygularına yönelik bir müdahale şeklidir.

Kutsal metinler, bu metinleri inanarak ve samimiyetle okuyanların kimi veya neyi seveceklerine veya kimden nef-

ret edeceklerine yönelik psikolojik müdahaleleri barındırmaktadır. Örneğin Avesta'da köpeğin kişiyi manevi kirlerden arındırdığı, ölen köpeklerin ruhlarının kutsal kabul edilen suya karıştığı, kasten köpek öldürmenin kuraklığa yol açtığı, kazara öldürülmesi halinde köpeğin ruhu için kurbanlar sunulması gerektiği anlatılmakta (Vendidat 13:50-55), köpeklere zarar verenlerin 10.000 kırbaçla cezalandırılması istenmektedir (Vendidat 14:1-18). Ayrıca Avesta'da Ahura Mazda'yı en çok mutlu eden şeylerden birinin köpeklerin serpilip büyümesi olduğu ifade edilmektedir (Vendidat 3:1-6). Bütün bu anlatımların Avesta okurları üzerinde mutlaka psikolojik bir karşılığı olacak ve Zerdüşt dinine inananlar köpeklere olumlu bakacaktır. Nitekim Zerdüştlükte köpek kutsal bir hayvana dönüşmüştür.[162]

Avesta'daki psikolojik müdahalelerle kısmen benzeşen bazı psikolojik müdahalelerin semitik dinlerde de bir karşılığı bulunmaktadır. Tevrat'ta vahşi hayvanların en kurnazı ve hilekârı olarak takdim edilen yılanın insan türünün cennetten kovulmasına neden olduğunun anlatılması hatta yılana Tanrı tarafından "*Bunu yaptığın için tüm çiftlik hayvanları ve tüm vahşi hayvanlar arasında lanetlisin…*" (Yaratılış 3:14) denildiğinin kutsal metinlerde yazılı olmasının bu metinlere inanan kişilerin yılan türüne yönelik algısının diğer hayvan türlerinden farklı olmasını sağlaması muhtemeldir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm'de domuz etinin yasaklandığını (Bakara 2/173), (Nahl 16/115) okuyan bir Müslümanın diğer hayvanlara karşı algısıyla domuza karşı bakış açısını farklılaşacaktır.

---

162 William Dwight Whitney, *On the Avesta or the Sacred Scriptures of the Zoroastrian Religion*, thk. George Anton Kiraz (New Jersey: Gorgias Press, 2010), 350.

1.1. Ahura Mazda'nın Yarattığı Ülkeleri Orada Yaşayan İnsanların Sevmesini Sağlaması

Avesta'ya göre evrenin ve içindeki her şeyin yaratıcısı olan Ahura Mazda, Zerdüşt'le yaptığı konuşmasında on altı ülkeyi yaratması hakkında bilgi vermektedir. Yurt olma özelliği taşımayan bu on altı ülke Ahura Mazda'nın müdahalesi ile üzerinde yaşayan halklar için cazip kılınmıştır. Zerdüşt'e bu durumu açıklayan Ahura Mazda, on altı ülkeyi üzerinde yaşayan halklar için değerli kılmamış olması halinde bütün halkların Airyanem Vaējah diyarına akın edeceklerini söyler. Bu anlatımdan anlaşıldığı kadarıyla diğer ülkeler gerçekte ideal yaşanacak yerler olmamakla birlikte üzerinde yaşayan, o ülkeleri yurt edinmiş olanlar için en yaşanabilir yer olarak algılanmaktadır zira Ahura Mazda orada yaşayan halkalara yönelik yapmış olduğu psikolojik müdahale ile orada yaşayanların yurtsever olmasını ve kendi topraklarını en yaşanılır yer sanmasını sağlamıştır. Avesta'ta anlatıldığına göre bu psikolojik müdahale yapılmamış olsa diğer on altı ülkenin halkı 'Aryan genişliği' anlamına geldiği ifade edilen üzerinde yaratılışın başladığı ve dünyanın merkezi konumunda olduğu söylenen (Boyce, 1996, s. 145) Airyanem Vaējah diyarına hücum edecektir (Vendidat 1:1).

Avesta'da insanların bir yerleşim yerini sevmesini sağlamaya yönelik gerçekleşen psikolojik müdahalenin bir benzerine Kur'ân-ı Kerîm'de rastlanmaktadır. İbrahim peygamberin "*…neslimden bir kısmını senin kutsal evinin yanında, ekilmemiş bir vâdiye yerleştirdim. İnsanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyledici kıl…*" (İbrâhim 14/37) diyerek, şehrin (*Mekke*) henüz kurulmadığı yıllarda insanların orayı yurt edinmelerini sağlaması böylece neslinin orada yalnız kalmaması için Allah'a dua ettiği anlatılmaktadır. Ayrıca hicretten sonra Hz. Peygamberin "*Allâh'ım! Bize Mekke'yi sevdirdi-*

ğin gibi Medîne'yi de sevdir" (Buhârî, Deavât, 43) diyerek dua ettiği ifade edilmektedir.[163]

1.2. Cennete Girebilmek için Sahip Olunması Gereken Özellikler

Dinî inanışların bünyesinde, yapılan her davranışın ölümden sonra bir karşılığının olacağı inancı bulunmaktadır. Bu inanç, inananların davranışlarını düzenlemesini sağlamaya yönelik bir nevi öte dünya yaptırımıdır. Bu bağlamda yeryüzündeki hayat sona erdikten sonra neyle karşılaşılacağı konusunda dinlerin genel olarak iki yaklaşım sergilediği görülmektedir. İlki; karma, samsara, reenkarnasyon veya tenasüh gibi kelimelerle ifade edilen ve Tanrı anlayışında monoteist olan Sihizm[164] ile birlikte Hinduizm, Budizm ve Caynizm gibi Hint dinlerinde görülen yeniden doğum döngüsü içerisinde kişinin yaptıklarının karşılığını göreceğini savunan inanç sistemidir. İkincisi de Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi dinler tarafından vazedilen, ölümün ardından yeniden dirilişin gerçekleşeceğini ve ardından da cennet veya cehennem gibi yerlerde kişinin yaptıklarının karşılığını göreceğini savunan inanç sistemidir.[165]

Doğu dünyası ile batı dünyası arasında yer alan Zerdüşt dininin eskatoloji anlayışının güçlü Hint köklerine rağmen semitik dinlere daha yakın olması, Zerdüşt inancının her iki coğrafyadan da etkilenmekle birlikte her iki tarafı da etkilediğini göstermektedir. Bu etkileşim Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam gibi semitik dinler ile Hint dinleri arasında yapıla-

---

163 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1998).

164 Huzeyfe Sayım, "Sih Dini", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 87-90.

165 Ramazan Adıbelli, "Dinlerdeki Kozmogonik ve Eskatolojik Anlatılar Bağlamında Ahlakı Anlamlandırmak", *Bilimname* 21 (2011), 41.

cak mukayeseli çalışmaların Zerdüşt dinini görmezden gelmesinin olanaksızlığına işaret etmektedir.

Avesta'daki psikolojik müdahale tarzları içerisinde en etkili olanı, istenilmeyen davranışların yapılması halinde kişinin 'müzik evi' anlamına gelen ve semitik dinlerdeki cennetin karşılığı sayılabilecek olan Garodman'dan mahrum bırakılacağının söylenmesidir. Bu durumda kişinin gideceği yer 'dipsiz kuyular', 'karanlıklar dünyası', 'acılar diyarı' olarak takdim edilen cehennem (*Arda Wiraz, Dushox*) olacaktır. Yapılan bu psikolojik müdahalenin amacı, kişinin cennetten mahrum bırakılıp cehenneme atılacağının söylenmesi suretiyle kişinin öte dünya beklentileri üzerinden tehdit edilmesi ve kişide istenilen yönde davranış değişikliğinin gerçekleşmesinin sağlanmasıdır.

Avesta'da kelime anlamı 'şarkı evi' olan Pehlevice Garodman kelimesi cenneti ifade etmektedir. Ayrıca cenneti ifade etmek için wahisht, anagr roshnīh ve anagran kelimeleri de kullanılmaktadır. Cehennemi ifade etmek için Arda Wiraz, Dushox kelimeleri kullanılmaktadır. Zerdüşt inanışına göre cennet ile cehennemin ortasında da Hamestagan (*araf*) denilen yerin bulunduğuna inanılmaktadır. Cennet ışıltılı, hoş, huzurlu, tatlı kokulu, en tatlı yiyeceklerle ve içeceklerle dolu, içindekilerin altın tahtlara, yumuşak minderli sedirlere uzandığı, sevdikleriyle bir araya gelip müziğin ve diğer eğlence türlerinin keyfini çıkardığı bir yerdir.[166] Böylesi bir yere gitmek isteyen özellikle Soğd bölgesindeki bazı Zerdüştilerin mezar taşlarına haleli ve kanatlı kadın hizmetkarlar, köşkler, taçlar ve müzisyenlerin kabartmalarını nakşettirdikleri ifade edilmektedir.[167]

---

166 William W. Malandra, "Garōdmān", *Encyclopædia Iranica* (Erişim 30 Aralık 2012), 10/317-318.

167 Sarah Stewart, *The Everlasting Flame Zoroastrianism in History and Imagination* (London: Bloomsbury Publishing, 2013), 27.

Cennete ya da cehenneme gitme noktasındaki ayrımı ifade eden, kişinin öte dünyadaki mekânının tespit edildiği yer, makam veya kurum olarak tanımlanması mümkün olan Chinvat köprüsü, cennete veya cehenneme açılan bir kapı mahiyetinde kişinin son durağına ulaşmasının gerçekleştiği bir yerdir. Chinvat, terim olarak 'geçiş', 'karar' veya 'ayıklama' gibi anlamları olan Zerdüşt dinine göre ruhların cennete girebilmesi için üzerinden geçmesi gereken bir köprüyü ifade etmektedir. Zerdüşt dinine göre bu köprüden geçmek isteyenlerin, bir İran/Hint terimi olan ve 'hakikat', 'doğruluk' veya 'düzen' gibi anlamlara gelen Asha/Arta ilkesine uygun bir yaşam sürmesi gerekmektedir. Ancak kişinin yaşam felsefesi, Asha/Arta ilkesinin mefhumu muhalifi olan, 'yalan' veya 'sahte' gibi anlamlara gelen ve kötülükle özdeşleştiren Druj doğrultusunda ise bu kişinin Chinvat köprüsü üzerinden geçişi esnasında köprünün üzerinin tıpkı bir bıçağın keskin tarafı kadar daraldığı ve üzerindekilerin cehennem çukuruna düştükleri ve orada ebediyen kaldıkları söylenmektedir. Dünyadaki ucunun Elbruz dağı veya Hara Berez dağı olduğuna inanılan Chinvat köprüsünün diğer ucunun cennete ulaştığı ifade edilmektedir.[168]

İslami kaynaklarda pek çok hadiste bahsi geçen Sırat köprüsünün Zerdüşt dinindeki Chinvat köprüsü ile benzerliğinden dolayı Zerdüştlükten İslam'a girdiği iddiasının, benzerlik gösteren her unsurun bir başka inanç sisteminden transfer edildiği yaklaşımına neden olacağı gerekçesiyle bu yaklaşımın bilimsellikle bağdaşmayacağı ifade edilmiştir.[169]

---

168 Gherardo Gnoli, "Chinvat Bridge", *Encyclopedia Of Religion Second Edition*, ed. Jones Lindsay (Detroit-London: Thomson Gale, 2005), 3/1647.

169 Abdulvehhab Gözün, "Hadislere Göre Sırat Köprüsü ve Özellikleri", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2021), 186-234.

İslami kaynaklardaki Sırat köprüsünün Zerdüşt inancındaki Chinvat köprüsüyle morfolojik açıdan benzerliği her iki dinde de var olan 'öte dünya' ve 'hesap' inancının sembolik dille anlatımıdır. Her iki dinde de kişinin yeryüzünde yaptığı davranışlara göre köprünün üzerindeki geçişinin kolaylaştığı ya da zorlaştığı bildirilmektedir. Böylece fenomenolojik açıdan psikolojik bir müdahale gerçekleştirilmekte ve köprüden rahatça geçmeyi arzulayan kişilerin dinî kurallara uygun davranışlar sergilemesi amaçlanmaktadır.

Avesta'ya göre bir kişinin cennete veya cehenneme gitmesi konusunda Chinvat köprüsü karar merci gibi gözükmekle birlikte aslında Chinvat köprüsü karar merci olmaktan ziyade infaz makamı mahiyetindedir. Zerdüşt inancına göre bir kişinin öte dünyada nereye gideceğini kişinin yeryüzündeki yaşamında özgür iradesiyle verdiği kararlar çerçevesinde gerçekleştirdiği davranışlar belirlemektedir. Zira Avesta'da kişinin yeryüzündeki yaşamında ne yapacağına kendisinin karar verdiği konusu özellikle vurgulanmaktadır.

Avesta'da, öküz ve inek ruhlarının Ahura Mazda'dan kendilerini gözetecek ve kurtuluşa ulaştıracak bir kişiyi başlarına çoban kılmasını talep ettikleri söylenmektedir. Yanındaki Amesha Spenta ile istişare eden Ahura Mazda'nın da dualarına karşılık olarak öküz ve inek ruhlarına Zerdüşt'ü peygamber yaptığı anlatılmaktadır (Yasna 29:1-11).

Zerdüşt'ün, Ahura Mazda dininin kurallarını ve dualarını anlatacağını söyleyerek dileyenin bunu kabul edebileceğini dileyenin de kötü tinsel varlık Angra Mainyu'nun peşinden gidebileceğini söylediği aktarılmaktadır. Zerdüşt, iki ruhun (*Ahura Mazda ile Angra Mainyu*) yaratılışın başlangıcında bir araya geldiklerinde birinin (*Ahura Mazda*) iyi olanı ve yaşamı seçtiğini, diğerinin (*Angra Mainyu*) ise ölümü ve kötü olanı seçtiğini anlatır. İnsanlardan bilge olanların iyi olanı seçtik-

lerini ahmak olanların ise kötü olanı seçtiklerini söyleyerek yeryüzündeki yaşam tamamlandığında bilgece davranıp Ahura Mazda'yı seçenler ödüllendirilirken kötü olan Angra Mainyu'nun peşinden gidenlerin cezalarını bulacaklarını söyler (Yasna 30:1-11).

Bu bağlamda Avesta'da, "*Ey günahkârlar! Karanlık Diyar'ı (cehennem) siz kendi yaptıklarınızla kazandınız*" (Vendidat 5:62) denilerek özgür iradeye vurgu yapılmakta ve cehenneme giden kişilerin kendi yaptıkları yüzünden cehenneme girdikleri vurgulanmaktadır. Zerdüşt inanışına göre Ahura Mazda tarafından yaratılmış olan insanların tıpkı büyük tanrılar veya diğer tinsel varlıklar gibi seçme gücüne sahip olduğu ve iyiyi veya kötüyü seçebildikleri ifade edilmektedir.[170]

Kişinin kötü tasavvurlarını veya art niyetini ifade eden Akoman (*akem manah*) ile müspet tasavvurlarını veya iyi niyetini ifade eden Vohuman'ın (*vohu manah*) aynı anda yaratıldığı ve her insanda bu ikisinin birlikte bulunduğu söylenmekte ve bu ikisinin tinsel bir varlık olarak algılandığı belirtilmektedir. Ayrıca Akoman'ın karanlıklar diyarına (*cehennem*) giderek Angra Mainyu'nun yanına yerleştiğine inanıldığı da ifade edilmektedir.[171]

Zerdüşt dinindeki kader anlayışına göre herkes ne yapacağına karar verme konusunda iradesini özgürce kullanabilmektedir. Kişi, dilemesi halinde iyilikle özdeşleşen Asha'yı seçebilmekte ve Ahura Mazda safında yer alabilmektedir. Kötülükle özdeşleştirilen Druj yolunu seçmesi halinde de Angra Mainyu safında yer almayı ve cehenneme düşmeyi kendisi tercih etmiş olmaktadır.[172] Öte dünyadaki yerinin

---

170 Forrest, *Witches, Whores, and Sorcerers The Concept of Evil in Early Iran*, 1.

171 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 369.

172 Varenne, "İslam Öncesi İran", 500-503.

Garodman olmasını isteyen kişinin servetini başkalarına iyilik yapmak için harcaması gerektiği söylenmekte ve hastalara, yolculara ve dindarlara yardım eden kişilerin yaşarken insanlardan sevgi ve saygı göreceği öldükten sonra da Garodman'da ödüllendirileceği ifade edilmektedir.[173]

Zerdüşt inanışına göre ölen kişinin ruhunun Daevalar tarafından rahatsız edilmemesi için ölenin akrabaları bir ateş yakmakta ve ölenin ruhu da bu ateşe tutunmaktadır. Bu esnada ibadet ve itaat ile özdeşleştirilen Sraosha tarafından kötü tinsel varlıklardan korunan ölen kişinin ruhu eğer saf değilse kötü tinsel varlıklar tarafından zincire vurularak köprüde bekleyen çirkin bir cadı görünümlü kendi vicdanına teslim edilmekte, yargılanmakta ve bütün yaratılanların yargılanacağı yargı gününe kadar Dushox'ta beklemek zorunda kalmaktadır. Eğer ölen kişinin yaşarken yaptığı iyilikler kötülüklerinden fazlaysa bu durumda Mithra, Rashnu ve Sraosha tarafından kötülükleri affedilmekte (*şefaat*) ve ona kötü tinsel varlıkların zarar vermesine engel olunmaktadır. Böylece bu kişinin ruhunun güvenle köprüden karşı taraftaki cennete (*Garodman, Wahisht*) geçmesi sağlanmaktadır. Yaptığı iyilikler ve kötülükler eşit olanlar ise zamanın sonuna kadar Hamestagan'da, bir belirsizlik hali içinde beklemektedir. Zerdüşt'ün öte dünya tasvirinin pek çok dini etkilediği, Hristiyanlığın Zerdüştlerin öbür dünya inancını özümsedikleri ancak sırat, cennet, cehennem ve araf gibi unsurlarla birlikte güzel, uysal, kadınsı tinsel varlıklarla dolu bir cennet tasarımının en mükemmel şekildeki karşılığına İslam dininde rastlanıldığı ifade edilmektedir.[174]

---

173 A. Buch Maganlal - G. Widgery Alban, *Zoroastrian Ethics* (Baroda (Vadodara): Mission Press, 1919), 136.

174 Choksy, *Evil, Good and Gender Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, 20-21.

Zerdüştlükteki cennet tasavvurunun bedensel olmadığı söylenmektedir. Ahura Mazda'nın dinine inananların ruhlarının ilk aşamada Humata (*Güzel Düşünce*), ikinci olarak Hukta (*Güzel Söz*), üçüncü aşamada da Hvarshta (*Güzel Davranış*) denilen cennet türü yerlere gideceği ve son olarak da ebediyen kalacağı Garodman'a yerleşeceği ifade edilmektedir.[175], Avesta'da, 'garo-demaria' veya 'garö-nmana' şekillerinde telaffuz edilen ve kelime anlamı 'övgü' ve 'yakarış evi' olan Garodman (*cennet*) kelimesi, Pehlevi dilinde 'garotmân', Farsçada da 'garazmân' şeklinde telaffuz edilmektedir. Burada Zerdüşt dinine göre en yüksek makam olan Ahura Mazda'nın sonsuz aydınlık makamı (*Enîrân*) bulunmaktadır. İnanışa göre yalancıların ve Angra Mainyu taraftarı olanların asla giremeyeceği Garodman'a girenler Ahura Mazda'yı görme şansı elde edeceklerdir.[176]

Zerdüş inancına göre kişi öldüğünde başına gelecekler, Avesta'nın eskatoloji konusuyla ilgili açıklamalarının bulunduğu Hadhokht Nask (*Hadhoxt Nask*) kitabında ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Ahura Mazda'nın dinine inanan bir kişi öldüğü zaman bedeninden ayrılan ruhu üç gün üç gece boyunca yeryüzündeki bütün canlılardan daha mutlu ve huzurlu bir şekilde beklemektedir. Üçüncü gecenin şafağında, güneyden esen hoş kokulu bitkilerin kokusunu taşıyan bir rüzgâr gibi kişinin kendi vicdanıyla özdeşleştirilen ve kısmen İslami terminolojideki amel defteri ile benzeşen kişinin Daena'sı, beyaz tenli, uzun boylu, dik duruşlu, kalın göğüslü, güzel vücutlu ve asil bir soydan gelen on beş yaşındaki bakire bir kız görünümünde gelir. İnançlı kişinin ruhu, kendi Daena'sına (*kız*) kim olduğunu sorar. Kız da "*ben senin*

175 Akyar, *Zerdüştîlikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri*, 75.
176 Ardaviraf, *Ardavirafname*, 158-159.

düşüncelerin, sözlerin ve davranışlarınım... Ben zaten güzeldim sen beni daha da güzel yaptın." der (Hadhokht Nask 2:1-14).

Avesta'ya göre dünya hayatında yapılanların sembolik bir karşılığı olan Daena henüz kişi hiçbir şey yapmadan önce tertemiz ve güzeldir. Kişinin eylemleri onu daha da güzelleştirebilme veya çirkinleştirme etkisine sahiptir. Ahura Mazda'nın dinine inanmış ve iyilikleri kötülüklerinden üstün gelmiş olanların öte dünyadaki ilk menzillerinin iyi düşünce cenneti (*Humata*), ikinci duraklarının iyi söz cenneti (*Hukta*), üçüncü duraklarının da iyi davranışlar cenneti (*Hvarshta*) olacağı ve en sonunda sonsuz ışıklarla dolu cennette (*Garodman*) ebediyen kalacakları belirtilmektedir. Daha önce oraya girenlerin aralarına katılan ruha dünyadaki hayatı ve ölümü hakkında sorular sormaya çalışacağı ancak Ahura Mazda'nın cennete giren bu ruha acı verecek hadiseleri hatırlamasına engel olacağı ve bu sorulara muhatap olmasına engel olup bu kişinin cennet nimetlerinden yararlanmasını sağlayacağı bildirilmektedir (Hadhokht Nask 2:1-15).

Avesta'nın anlatımlarından anlaşıldığı kadarıyla Garodman, zevk ve neşe ile dolu bir yerdir. Buranın sakinlerinin üzülmesine neden olacak herhangi bir şey burada olmayacaktır hatta cennet sakinlerinin dahi birbirlerini üzecek davranışlarda bulunmalarına Ahura Mazda engel olacaktır. Bu bağlamda semitik dinlerdeki cennet tasvirleri ile benzeşen bazı unsurlar bulunmaktadır. Cennete girenlerin kendilerini üzecek boş sözlerden uzak tutulması özellikle Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça vurgulanmakta ve "*Orada 'boş bir söz' işitmezler; sadece 'selam'ı işitirler. Sabah akşam onların rızıkları hazırdır*" (Meryem 19/62) denilerek kendilerini rahatsız edecek sözler duymak zorunda kalmayacakları sadece selam (*güvenli*) sözlerini duyacakları ve cennet nimetlerinden yararlanacakları ifade edilmektedir. Tanah'ta Tanrı'nın boş sözler söyleyen-

lerden hoşlanmadığı söylenmekte (Hezekiel 13:8), İncil'de de boş sözler söylemenin öte dünyada bir karşılığı olacağı ifade edilmektedir (Matta 12:36-37).

Cennet halkının ardından Avesta'da cehenneme (*Dushox*) girecek olanların durumu anlatılmaya başlanır. Kötü bir kişinin öldükten sonra üç gün üç gece boyunca cesedin yanı başında yeryüzündeki bütün canlıların hissedebileceği acının toplamı kadar acıyı hissederek pişmanlık içinde nereye gidip kime yakaracağını düşünerek bekleyeceği, üçüncü gecenin şafağında kuzeyden esen ve en iğrenç kokuları taşıyıp getiren bir rüzgâr görünümünde gelen kişinin kendi vicdanı tarafından önce kötü düşünce cehennemine, ardından kötü söz cehennemine, ardından da kötü davranış cehennemine atılacağı ve en sonunda bu kişinin sonsuz karanlıklar içinde olan cehennemde ebediyen kalacağı anlatılmaktadır. Tıpkı cennete girene dünyadan ve ölümün acılarından sorulduğu gibi bu kişinin ruhuna da hayatı hakkında sorular sorulacağı ancak bu sefer Ahura Mazda'nın yerine Angra Mainyu'nun soran kişinin sözünü keserek pis kokulu cehennem yiyeceğinin getirilip bu kötü ruha ondan verilmesini söyleyeceği anlatılmaktadır (Hadhokht Nask 2:16-36).

Avesta'da, cennete girecek olanların Daena'sının güneyden esen hoş kokulu bir rüzgâr gibi geleceği (Hadhokht Nask 2:7-9), cehenneme girecek olanların Daena'sının da kuzeyden esen iğrenç kokuları taşıyan bir rüzgâr gibi geleceği anlatılmaktadır (Hadhokht Nask 2:26-32). Kur'ân-ı Kerîm'de de kişilerin bu dünyada yaptıklarının kaydedildiği kitapların öte dünyada kişilerin yeryüzündeki davranışlarının iyi ya da kötü olması durumuna göre farklı yönlerden geleceği anlatılmaktadır. Allah'a iman edip salih ameller işleyenlerin kitaplarının sağ taraftan verileceği ve "*doğrusu ben hesabımla karşılaşacağımı biliyordum*" diyecek olan bu kişinin öte dünyada hoşnut olacağı bir hayat yaşayacağı belirtilmekte

(Hâkka 69/19) ve kitabı (*amel defteri*) arka taraftan verilenlerin çılgın bir aleve girecekleri bildirilmektedir (İnşikak 84/10-15).

Psikolojik müdahaleler neticesinde kişilerin ebedi yurtlarının kutsal metinlerde tasviri yapılan cennet olmasını arzulamaları ve cehennem korkusu taşıyarak yeryüzündeki yaşamlarını otokontrole tabi tutmaları hedeflenmektedir. Öte dünyada yaşanacağı ifade edilen hayattan sahnelerin tasvir edildiği kutsal kitap metinlerinde, inanan insanların duygu dünyalarındaki korku veya ümit gibi unsurların harekete geçirilmesi amaçlanmaktadır. Böylelikle inanan insanın yeryüzündeki yaşamında yaptığı her davranışın öte dünyadaki karşılığını zihninde canlandırarak davranışlarında dikkatli olması sağlanmaktadır. Bu bağlamda Avesta'da kişinin cennete girebilmesi için yapması gereken bazı davranışlar sınıflandırılmıştır.

1.2.1. Savurganlıktan Uzak Durmak

Avesta'da, cennet ve cehennem tasvirlerinin yapılması, kişiyi cehennemden kurtaracak olup cennete girmesini sağlayacak davranışların anlatılması, kişinin korkularına ve ümitlerine yönelik duygularını harekete geçirecek psikolojik müdahalelerle kişiden sergilemesi istenilen davranışı gerçekleştirmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda Avesta'da, savurganlık yapanların cennette yeri olmayacağı bildirilmekte (Vendidat 5:58-61), (Vendidat 7:21) ve Ahura Mazda dinine inanan insanların israftan kaçınması istenmektedir.

1.2.2. Süresi Dolan Dakhma'ların Yıkımına Katkı Sunmak

Zerdüşt inanışına göre cesedin toprağı, suyu ve ateşi kirletmemesi için gömülmemesi gerekmektedir. Cesetten kurtulmak için inşa edilmiş olan Dakhma adındaki silindir şek-

lindeki yapılara bırakılan cesetlerin hayvanlar tarafından parçalanması, yenilerek ortadan kaldırılması ve kalan kısmının da güneş altında kuruyup tozlaşması amaçlanır.[177] Bu bağlamda Avesta'ya göre cesedin Dakhma'ya bırakılmasının ardından 50 yıl geçmesi halinde ceset artık kirli ve kirletici olma özelliğini kaybetmiş olmaktadır. Bu durumda Dakhma'ların yıkılması gerekmektedir (Vendidat 7:45-50).

Avesta'ya göre Ahura Mazda'ya inananlardan bir kişi sadece kendi bedeni büyüklüğünde bir parça bile olsa bir Dakhma'nın yıkımına katkı sunması halinde bu kişinin düşüncelerinde, sözlerinde veya eylemlerinde ne kadar hata varsa bağışlanacağı ve bu kişinin bütün günahlarının sanki hiç işlenmemişçesine bağışlanacağı söylenmektedir. Bu kişi cennete girdiğinde yıldızlar, Ay ve Güneş kadar sevineceği ve kendisinin cennette, "*selam olsun sana ey insan!*" diyerek karşılanacağı ifade edilmektedir (Vendidat 7:51-52).

1.2.3. Ceset Arındırma İşlemleriyle Meşgul Olmak

Avesta'ya göre cenaze işleriyle ilgilenen kişilerin hoşnut edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda cesedin yaşarken sahip olduğu sosyal konumuna göre bir ceset temizleme ücretinin belirlendiği Avesta'da bu ücretin ödemesi istenmektedir. Cesedi temizleyip maddi ve manevi kirlerinden arındıran kişinin memnuniyetinin sağlanmaması ve bu kişinin öfkeli bir şekilde cenaze evini terk etmesi durumunda cesedin temizlenme işi tamamlanmış bile olsa yine de cesedin arınmamış sayılacağı, Druj Nasa denilen tinsel varlıkların cesede musallat olacağı ve cesedin ebediyen kirli kalacağı söylenmektedir (Vendidat 9:37-41).

---

177 Ervad Phiroze Shapurji Masani, *Zoroastrianism Ancient and Modern* (Bombay, 1917), 284.

Ceset arındırma işleriyle meşgul olanların geçimlerini sağlamak amacıyla bu kişilerin alacakları ücret belirlenmiştir. Bununla birlikte Avesta'da cesedi arındıran kişilerin insanları, hayvanları, bitkileri, ateşi, suyu ve toprağı hoşnut etmiş olacağı ve bu sebeple de cennete girecekleri söylenmektedir. (Vendidat 9:42-44). Zerdüşt inancına göre insanların, toprağın, suyun, ateşin, metalin, hayvanların ve bitkilerin ceset sebebiyle ortaya çıkan kirden uzak tutulması gerekmektedir[178] çünkü her manevi varlığın maddi alemde bir karşılığı vardır. Ahura Mazda'nın karşılığı insandır. Onun altı yardımcısından Vahu Manah'ın karşılığı hayvanlar, Asha Vahishta'nın karşılığı ateş, Xshathra Vairya'nın karşılığı metal, Spenta Armaiti'nin karşılığı su, Haurvatat ile Ameretat'ın maddi alemdeki karşılığı da bitkilerdir.[179]

Avesta'ya göre cesedi hem maddi hem de manevi açıdan kirlerden arındırma ritüelleri konusunda bilgili ve tecrübeli olan cenaze işleriyle uğraşan kişiler inançlı, doğru sözlü ve kutsal metinler konusunda bilgili olan kişilerdir. Bu kişiler cesedi arındırmakla hem maddi alemde bir hizmet sunmuş olmaktadır hem de manevi açıdan Ahura Mazda ile birlikte diğer tinsel varlıkları onurlandırmış olmaktadır. Bu sebeple cenaze işleriyle uğraşan kişiler cennete girecek zümre arasında yer almaktadır.

1.2.4. Fakirlere Yardım Etmek

Ahura Mazda'ya inanan bir kişinin ihtiyaç sahibi birisine bir çift kümes hayvanı (*parodarsy*) vermesi halinde sanki yüz adet sütunu olan, bin adet kirişi olan, on bin adet büyük

178 Choksy, *Purity and pollution in Zoroastrianism Triumph over Evil*, 168-176.

179 Choksy, *Evil, Good and Gender Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*, 16.

penceresi ve on bin adet de küçük penceresi olan bir ev vermiş gibi değerlendirileceği söylenmektedir. Zerdüşt dinine mensup bir kişiye kümes hayvanı miktarınca et yardımında bulunan bir kişinin, yapmış olduğu bu yardımı samimi duygularla yapmış olması ve yardım ettiği kişiyi incitmemesi halinde sorgusuz sualsiz cennete gideceği ifade edilmektedir (Vendidat 18:28-29).

1.2.5. Ritüelleri (İbadet) Yerine Getirmek

Avesta'ya göre her gece üç kere bir kuş (*horoz*) tarafından Ahura Mazda'ya inananlara seslenilmektedir. Onlara yataklarından kalkıp kuşağı bağlayıp ellerini iyice yıkamaları, odunları alıp yakmaları ve ayrıca iyi düşünce, iyi söz ve iyi davranış sahibi olmaları söylenmektedir. Bu çağrı gecenin ilk yarısı, ikinci yarısı ve son üçte birinde tekrarlanmaktadır. Avesta'ya göre eşlerden hangisi ilk önce uyanır ve horoz (*parodarsy*) beni çağırıyor diyerek kıyafetlerini giyinip güzelce ellerini yıkayıp ateşi yakar ve ibadetlerini tamamlar ise cennete ilk önce o girecektir (Vendidat 18:14-26).

Avesta'da ritüellere başlamadan önce yapılacak ritüelin yaratıcı Ahura Mazda için yapıldığının ikrar edilmesi istenmektedir (Yasna 1:1). Ayrıca Avesta'da, muhtevasında özellikle kalıp dua mahiyetindeki metinlerin yer aldığı Visperad bölümünde örnek dualar sunulmaktadır. Avesta'daki bu dualardan birinde Zerdüştlük dinine mensup olanların Ahura Mazda'ya dua etmesi ve kutsal yasaya uygun davranışları sergileyebilmesi için Ahura Mazda'dan yardım istemesi gerektiği ifade edilmektedir (Visperad 15:1-3). Zira Zerdüşt dininde ibadetlerin kurallara tamamen uygun bir şekilde yerine getirilmesi esas olup iyi niyetli olsa bile kurallara uygun olmayan ritüellerin kabul edilmeyeceği bildirilmektedir.

Zerdüşt dinine göre ibadetlerini yerine getirirken dikkatli olmayan bir kişi iyi niyetli bile olsa yanlış kurban sunduğu için ayağı kayabilir. Zerdüşt, Ahura Mazda'ya samimi duygularla ibadet etmeye çalışan bir kişin yanlış işler yapıp yapamayacağını sorar. Ahura Mazda da bir kişinin cesede temas edip kirlenmiş ve kurban için uygun olmayan bir suyu sunmuş olması durumunda ya da gecenin köründe içki sunması halinde bu kişinin niyetine bakılmayacak kadar büyük bir hata işlemiş olacağını söylemektedir (Vendidat 7:78-79).

1.2.6. Ahuna Vairya duasını okumak

Ahuna Vairya duası, Avesta'nın Yasna bölümünde geçen ve bir nevi inanç ikrarı (*credo*) olan bir duadır. Bu dua ile Ahura Mazda'nın hakimiyetinin kabul edildiği ikrar edilir ve Zerdüşt'ün, Ahura Mazda'nın istediği gibi bir örnek öğretici olduğu ifade edilmiş olunur. Avesta'da, Ahuna Vairya duasını ezberleyip önce alçak sesle ardından yüksek sesle okuyarak ibadet eden ve bunu üç kere tekrar edenlerin Chinvat köprüsü üzerindeki geçişlerinin bizzat Ahura Mazda tarafından yapılan yardımla gerçekleşeceği ve bu kişilerin kolayca cennete gireceği ifade edilmektedir (Vendidat 19:6).

Zerdüşt dinine inanan bir kişinin ibadetlerini yerine getirmesi ve son nefesini vermeden önce bazı duaları okuması halinde Ahura Mazda'nın bu kişiyi yeryüzünün uzunluğu ve genişliği kadar cehennemden uzak bir mesafede koruyacağı anlatılmaktadır. Bu kişinin hiç kaygı çekmeden Chinvat köprüsünden geçeceği ve dualar okuyarak mutlu bir şekilde cennete gireceği bildirilmektedir (Yasna 71:1-16).

1.2.7. Doğru Sözlü Olmak

Ahura Mazda'nın dinini eksiksiz bir şekilde yaşayan ve doğruluktan ayrılmayanlara tüm zamanlarda en değerli ve en kutsal olanın verileceğinin anlatıldığı Avesta'da, doğru-

luk konusunda yarışılması tavsiye edilmekte ve ancak doğruluk konusunda yarışanların bu ödülü almaya layık olacağı söylenmektedir. Yalanla mutluluk arayanların hüsrana uğrayacağı ve (*cehennemde*) pis kokulu yemeklerden tatmak zorunda kalacağı anlatılmakta (Yasna 53:1-6), zihinsel dünyasında eğrilik olmayanların ise altı büyük tinsel varlıktan biri olan ve doğrulukla özdeşleştirilen Asha Vahishta (*Ordibehişt*) ile birlikte cennette bulunacağı vurgulanmaktadır (Yasna 59:11-12).

1.3. Bazı Suçların Ağır Günah (Peshôtanu) Olarak Tasnif Edilmesi

Dinlerin tamamında bazı davranışların yapılması emredilirken bazı davranışların yapılması da yasaklanmıştır. Bazı dinlerde yasaklanan davranışlardan bazıları diğerlerinden ayrıştırılarak tasnif edilmiştir. Örneğin Hristiyanlıktaki ölümcül günahlar (Yuhanna'nın Birinci Mektubu 5:16,17) ve İslam dinindeki büyük günahlar (Nisâ 4/31) gibi tasnifler o dine inanan insanların bazı davranışları diğerlerinden çok daha olumsuz olarak algılamasını sağlamakta ve toplumun bazı fertleri tarafından bu suçlar işlendiğinde toplumun geneli tarafından çok daha sert bir tepkiyle karşılanmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda Avesta'da da bazı suçlar diğerlerinden daha olumsuz lanse edilmiş ve cezaları çok daha sert bir şekilde tanzim edilmiştir. Avesta'da beş suç diğer günahlardan çok daha ağır kabul edilmektedir. İlki, Zerdüşt dinine inanan bir kişiye başka dinleri anlatarak aklını çelmek ve bu kişinin Ahura Mazda'nın dinini inkâr etmesine sebep olmaktır. İkincisi bir çoban köpeğine veya bir bekçi köpeğine çok sert bir kemik veya çok sıcak bir yemek yedirmek suretiyle onun ölümüne sebep olmaktadır. Üçüncüsü hamile bir kö-

peği korkutmak suretiyle ona zarar vermektir. Dördüncüsü köpeğin uçurumdan düşmesine sebep olmaktır. Beşincisi de regl halinde olan veya hamileliği belli olan bir kadınla ilişkiye girmektir (Vendidat 15:1-8).

Avesta'da yapılan bu günah taksimi Ahura Mazda'nın dinine inanan insanların tutum ve davranışlarına yön vermelerinde etkili bir psikolojik müdahaleye neden olma potansiyeli taşımaktadır. Örneğin Avesta'da bir kişinin başka bir dine geçmesine sebep olmak ağır suçların arasında ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Zerdüşt dinine inanan biri başka bir dini araştırsa bile asla diğer bir Zerdüşt dinine inanan kişiyle başka bir din hakkında konuşmaya kalkışmayacaktır. Aynı şekilde köpeğini besleyen kişi verdiği yiyecekten dolayı köpeğin zarar görmesinden korktuğu için belki de kendi yemeğinden arta kalan kemikleri köpeğine vermekten korkacaktır.

1.4. Kozmik Düzenin Yapılan Dualarla Devam Ettiği İnancı

Avesta'da anlatıldığına göre Ahura Mazda'nın dinine inanan insanların yaptıkları ibadetler ve okudukları dualar, evreni ve içindeki unsurları arındırıp ahenk içinde devam etmesini sağlamaktadır. Zerdüşt'ün ateşi, toprağı, sığırları, ağaçları, yıldızları, güneşi ve sonsuz ışığı arındırmayı nasıl başarabileceklerini sorması üzerine Ahura Mazda, iman etmiş insanların okudukları duaların bütün bu sayılan unsurların arınmasını sağlayacağını söyler ve ateş, toprak, su ve yıldızlar gibi unsurların her biri için hangi arındırma duasının okunması gerektiğini bildirir (Vendidat 11:1-20).

Bu dualarda dinsel ve kozmik düzenin devamını sağladığı için Ahura Mazda'ya şükredilir ve kendisi için dua edilen unsurların önemine değinilir. Örneğin güneş için yapılan

duada güneş ile rızık arasındaki ilişkiye değinilerek kozmik düzen açısından güneşin önemi vurgulanır. Ayrıca Zerdüşt inanışına göre güneş dinsel açıdan da önemlidir. Avesta'daki güneş duasında, ölümsüz kutsal tinsel varlıklar olan Amesha Spenta'nın güneşle uyum içinde olduğu söylenmekte, güneşin doğuşunun devamı için dua ve tövbe edilmekte ve güneşin doğmaması halinde yedi bölgede yaşayan bütün canlıların Daevalar tarafından öldürüleceği söylenerek güneş için kurban sunulmaktadır (Khwarshed Niyayesh 1:1-19).

Avesta'da verilen bu bilgiler Ahura Mazda'nın dinine inanan bir Zerdüşti için ibadetten çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Avesta'da verilen bilgiler çerçevesinde, yapmış olduğu ibadetlerin ve okumuş olduğu duaların sadece kendisinin Chinvat köprüsünden geçişini kolaylaştırmakla kalmadığını, bu dualar sayesinde evrenin bütün kötü unsurlardan arındığını ve yeryüzündeki düzeninin devam ettiğini öğrenen bir kişi, tabiat felaketlerinden ve yeryüzünde meydana gelen afetlerden dolayı insanları suçlayacak ve insanların dini sorumluluklarını yerine getirmedikleri için bu felaketlerin yaşandığına inanacaktır.

1.5. Kötü Tinsel Varlıkların (Druj) Musallat Olması

Teolojik kavramların dinî hikâyeler üzerinden açıklanmasının etkin bir yöntem olduğu ve Hint Vedalarında pek çok teolojik unsurun kısa hikâyeler üzerinden aktarıldığı ifade edilmektedir.[180] Talmud'da kral Süleyman'ın tinsel varlıkları zincire vurup onlardan zorla bilgi aldığının anlatıldığı hikâyenin[181] morfolojik açıdan bir benzerine Avesta da rastlamaktayız. Avesta'da da tıpkı Talmud'da olduğu gibi kötü

[180] Saniye Köker, "Kısa Hikâyenin Tarihsel Gelişimi ve Başlıca Özellikleri", *Premium E-Journal of Social Sciences* 4/7 (2020), 251.

[181] Simon Maurice, *Babylonian Talmud, Gittin, 68a-68b.* (2009), 195-198.

tinsel varlıklardan zorla bilgi alınmakta ve kötü tinsel varlıklar konuşturularak okuyucuya mesaj verilmektedir.

Her iki hikâyede de kötü tinsel varlığa hâkim olan daha üstün iyi bir karakter, kötü tinsel varlığı zorla konuşturmakta ve kötü tinsel varlığın taktikleri ve eylemleri hakkında bilgi almaktadır. Avesta'daki hikâyede Talmud'dan farklı olarak kötü tinsel varlığı ondan daha güçlü olan iyi karakterli bir tinsel varlık konuşturmaktadır. Talmud'da ise kötü tinsel varlığı bir insan (*kral Süleyman*) kendisine bahşedilen gücü kullanarak konuşturmaktadır.

Avesta'ya göre önemli Yazatalardan biri olan ve Ahura Mazda'nın hizmetkarı olan iyi karakterli Sraosha, elindeki sopa (*mızrak*) ile Druj'a (*İblis*) vurarak onu konuşturur. Sraosha, nasıl kötülüğe gebe kaldığını sorunca Druj da cimrilerden, ayağının üzerine suyunu dökenlerden, uyurken ihtilam olanlardan ve son olarak da beline kuşağı takmamış ve gömleğini giymemiş halde dolaşan on beş yaşın üzerindeki bütün erkek ve kadınlardan aldığı güç ile kötülüğe gebe kaldığını söyler. Sraosha, bunları yapanların hatalarını nasıl telafi edeceklerini ve kötülüğün doğmasını nasıl engelleyeceklerini sorar. Druj, cimri olan kişinin kendisinden istenilmediği halde samimi duygularla Zerdüşt dinine inanan insanlara yardım etmeye başlamasıyla gebe kaldığı ilk kötülüğün doğmadan önce önlenmesinin mümkün olabileceğini söyler. Sırasıyla diğer iki kişinin yapması gerekenleri de açıklayan Druj, sonuncusuna gelince on beş yaş üzeri bir kadın ya da bir erkeğin beline kuşağı takmadan ve gömleğini giymeden dolaşması halinde bu kişiler ne yaparlarsa yapsınlar gebe kaldığı kötülüğün mutlaka doğacağını ve bu kötülüğün dünyaya gelmesine kimsenin engel olamayacağını söyler (Vendidat 18:30-59).

Avesta metinlerini okuyan ve bu bilgilere uygun davranmaya çalışan bir toplumda yaşayan Zerdüşt dinine bağlı bir kişinin beline kuşak bağlamadan veya gömlek giymeden dışarıya çıkması durumunda Avesta'ya aykırı davrandığı gerekçesiyle toplum tarafından en basitinden kınamak şeklinde bir baskıya maruz kalması muhtemeldir. Bu yönüyle Avesta'da anlatılan bu hikâyenin psiko-sosyal bir etkiye neden olması muhtemeldir.

Uykusunda ihtilam olan bir kişinin, Avesta'da anlatılan böylesi bir durumda yapılması gereken ritüelleri yapmış olup olmaması durumu toplum tarafından bilinemeyeceği için psiko-sosyal bir müdahale gerçekleşmeyecektir. Ancak bu kişinin yapması gereken ritüelleri yapmadan geçirdiği süre içerisinde yaşadığı olumsuz durumları ihtilam olduğu halde kendisini arındırmamış olmasıyla ilişkilendirmesi mümkündür. Bu bağlamda Avesta'da anlatılan bu hikâyenin Zerdüşt dinine inanan bazı bireyler üzerinde psikolojik bir müdahale özelliği taşıdığını söylemek mümkündür.

1.6. Yağmurun Arındırıcı Özelliği

Avesta'da anlatıldığına göre Ahura Mazda nasıl dua etmesi gerektiği konusunda Zerdüşt'e yol göstermekte ve bulutlara seslenerek binlerce damlacık halinde yeryüzüne yağmur olarak inmeleri için niyazda bulunması gerektiğini anlatmaktadır. Tarım toplumunda yağmurların zamanında ve yeterli miktarda yağması oldukça önemlidir. Kuraklık tehlikesi baş gösterdiği zaman gerçekleşecek kıtlıktan korunmak için pek çok dini inanışta yağmurun yağması için bazı ritüellerin yapıldığı bilinmektedir. Bu bağlamda yağmur hem maddi hem de manevi açıdan Zerdüşt inancında da önemli bir tabiat olayıdır.

Avesta'da da tarım için yağmurun önemine değinilmektedir ancak yağmur yağmasının dini arınma açısından önemi çok daha kuvvetli bir şekilde vurgulanmaktadır. Yağmurun cesedin neden olduğu kirliliği ve hastalıklara sebep olan kirliliği temizlediği söylenmekte ve hastalığa neden olan kirliliği yok edecek olan yağmurun yağması için dua edilmesi istenmektedir. Avesta'ya göre ölüm hadisesi gerçekleştikten sonra ölenin yakınlarının yağmur yağması için dua etmesi gerekmektedir. Ölüm olayı öğleden sonra gerçekleşirse akşam vakti yağmur yağması için ölüm olayı akşam gerçekleşirse gece vakti yağmur yağması için ölüm olayı öğleden sonra gerçekleşirse şafak vakti yağmur yağması için dua edilmesi gerekmektedir (Vendidat 21:2-3).

Yağmurun yağmasıyla birlikte cenaze nedeniyle oluşan, hastalık ve ölüm getirdiğine inanılan kirliliğin son bulacağı algısına neden olan Avesta metinlerine inanan bir toplumda bir yakınını kaybeden kişinin vefatın gerçekleşmesinin ardından yağmurun yağması durumunda kaybettiği yakınının akıbeti hakkında olumlu bir yargıya varması mümkündür. Böylesi bir halk inanışının yerleşmesine neden olması ve ölen kişinin Ahura Mazda nezdindeki konumu ile yağmurun yağıp yağmaması arasında ilişki kurulmasına neden olması bakımından Avesta'nın verdiği bilgilerin psikolojik bir müdahale anlamına geldiğini ifade etmek mümkündür.

1.7. Zerdüşt Taraftarlarına Yardım Edileceğinin Söylenmesi

Avesta'da yer alan, Zerdüşt ve taraftarlarına zarar vermek isteyenlerin iyi yaşamdan uzak olmalarını temenni eden bir ilencin devamında bu kötü kişilerin Chinvat köprüsünden geçemeyeceği ve yalan evinde (*cehennem*) kendilerine eziyet edileceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte Ahu-

ra Mazda tarafından Zerdüşt yanlılarına hem yeryüzündeki yaşamda hem de öte alemde yardım edileceği vurgulanmaktadır. Ahura Mazda tarafından yapılacağı taahhüt edilen yardımın öte dünyada Chinvat köprüsünden kolaylıkla geçmek olduğu söylenmektedir. Yeryüzünde Zerdüşt yanlılarına yapılacağı ifade edilen yardımla ilgili olarak Ahura Mazda'nın bu kişileri dostu olarak kabul edeceği, bu kişilerin toplum nezdinde itibarlı olmasını sağlayacağı, maddi açıdan zenginleştireceği söylenmekte ve Ahura Mazda'nın bu kişileri koruyup gözeteceği ifade edilmektedir (Yasna 46:8-15).

2. SOSYAL MÜDAHALE ŞEKİLLERİ

Avesta'da sosyal müdahale başlığı, Zerdüşt dininin müntesiplerinin birbirleriyle ilişkilerinde uymaları gereken kuralları içermektedir. Bu kuralların belirleyicisi Ahura Mazda olduğu için yapılan müdahale aslında tanrısal bir müdahaledir. Bununla birlikte kendisine müdahale edilen unsur toplum olmakta ve Ahura Mazda'nın kuralarının kontrolü, tatbiki ve kurallara uymayanların cezalandırılması işlemleri bizzat toplum tarafından uygulanmaktadır. Bu kapsamda morfolojik açıdan müdahale şekli itibarıyla toplumsal yapı ve kişiler arası ilişkilerde uyulması gereken kuralları değiştirmeye yönelik müdahaleler de sosyal müdahale kapsamında yer almaktadır.

2.1. Varlıklı Olanların Sosyal Statülerinin Üstün Tutulması

Avesta'da, yaşam ve gelişim dinsel açıdan bir hayli önemlidir. Bu sebeple kişilerin sosyal ve ekonomik durumlarına göre dinsel statüleri belirlenmektedir. Bazı özelliklere sahip olanlar toplumsal ve dinsel açıdan diğerlerinden daha

üstün tutulmaktadır. Evli ve çocuk sahibi olanlar bekarlardan daha üstün tutulmaktadır. Kişinin medeni hali ve evlat sahibi olup olmaması hem sosyal statüsünü belirlemekte hem de dinsel açıdan iyi bir kul olup olmaması noktasında belirleyici olmaktadır. Aynı şekilde kişinin ekonomik durumu da etkili olmaktadır. Zengin, evi barkı olan bir kişi fakir, evsiz barksız kişiden daha üstün tutulmaktadır. Hatta kişinin beslenme alışkanlığı da bu konuda belirleyici olmaktadır. Et yiyerek beslenen kişi diğerinden daha üstün tutulmaktadır. Avesta'da neden böyle bir kıyaslama yapıldığı da açıklanmaktadır. Zengin olan ve bir aile yuvasına sahip olan kişi düzenli olarak beslenecek ve böylece hem hastalıklara hem de kışın soğuğuna daha dayanıklı olacaktır. Bedensel olarak daha güçlü olan bu kişi ayrıca hem dinsel vecibesini yerine getirme konusunda hem de demonik tinsel varlıkların saldırılarına karşı koyma konusunda daha dirençli olacaktır (Vendidat 4:47-49). Dolayısıyla Avesta'ta zenginin fakirden üstün tutulmasının asıl sebebi zenginin daha sağlıklı daha dirençli ve dinî görevlerini yerine getirme konusunda daha kuvvetli olacağı savına dayanmaktadır.

Semitik dinlerde zengin düşmanlığı yoktur ancak İncil'de geçen "*devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır*" (Matta 19:24), (Luka 18:25) sözleri, tüm mal varlığını tasadduk etmekten imtina eden bir kişi için söylenmiştir. Dolayısıyla zenginlik zem edilmemekte yardımdan kaçınmak eleştirilmektedir. Zengin kişinin yardım yaparak sevap kazanma imkânı olması onu fakirden daha avantajlı yapacaktır. İslam dininde de Müslümanların hayır işlerinde yarışması istenmekte (Bakara 2/148) ve yardım eden kişiler yardım alan kişilerden daha üstün tutulmaktadır (Müslim, Zekât, 94), (Ebû Dâvûd, Zekât, 28). Zengin de olsa fakir de olsa herkes Müslüman olması bakımın-

dan eşit olmakla birlikte yardım eden kişi daha çok sevap kazandığı için yardım alan kişinin önüne geçmiş olmaktadır.

2.2. Cesetlerin Manevi Kirlilik Durumlarına Göre Sosyal Sınıfların Tespiti

Zerdüşt, Ahura Mazda'ya aynı mekânda bulunan kalabalık bir gruptan bir kişinin ölmesi halinde ölen kişinin cesedindeki manevi kirin (*Druj Nasu*) kaç kişiye sirayet edeceğini sorar. Ahura Mazda ölen kişinin kim olduğuna göre cevabın değişeceğini söyler. Ölen kişi bir din görevlisiyse, cesedi çevresindeki on kişiyi kirletmektedir. Ölen kişi bir asker ise dokuz kişiyi, bir çiftçiyse sekiz kişiyi, bir çoban köpeğiyse yedi kişiyi, bir ev köpeğiyse altı kişiyi, bir Vohunazga köpeğiyse beş kişiyi, Taurana köpeğiyse dört kişiyi, bir karakulak köpeğiyse üç kişiyi, bir Gazu köpeğiyse iki kişiyi, bir Aiwizu köpeğiyse sadece bir kişiyi kirletmiş olmaktadır. Eğer ölen bir Vizu köpeği ise cesedin kiri yanındakine ulaşır ancak kimseyi kirletmez. Eğer ceset bir su köpeğine (*su samuru, kunduz*) aitse hiç kimseyi kirletmez çünkü kendisi kirli değildir (Vendidat 5:27-34).

Zerdüştlükte köpek kutsal bir hayvandır.[182] Ölen kişiye ulaştırılmak üzere ruhlar alemini temsil eden köpeğe yiyecek verilmektedir.[183] Köpeğin bizzat Ahura Mazda tarafından yaratıldığına inanılmaktadır. Ayrıca öte alemde Chinvat köprüsünün bekçiliğini yapan köpek, cesetleri yemek suretiyle bu dünyayı da korumaktadır.[184] Köpeklerin sadece yiyerek değil bakarak da cesetleri arındırdığına inanılmaktadır. Sag-did ritüelinde köpeğin cesedi görmesi sağlanır. İna-

182 Whitney, *On the Avesta or the Sacred Scriptures of the Zoroastrian Religion*, 350.
183 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 120.
184 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 102.

nışa göre köpekler cesedin etrafındaki kötü tinsel varlıkları görebilmekte ve onları uzaklaştırabilmektedir.[185] Cesede kuzeyden yaklaşan Druj Nasu'nun sinek formunda cesede hücum ettiği ancak köpek veya kuşların cesede bakması ve cesetlerin üzerine bazı dualaların okunması halinde Druj Nasu'nun geldiği taraf olan kuzeye doğru kaçıp kaybolduğuna inanılmaktadır.[186]

Avesta'da ölen köpeklerin ruhlarının suyun kaynağında su köpeğine dönüştüğü, bu hayvanları kasten öldürenlerin kuraklığa sebep oldukları, bu sebeple öldürülmeleri gerektiği söylenmekte hatta bu kişilerin öldürülmesi de düzenin tekrar kurulması için yeterli görülmemekte ve üç gün sürecek bir ritüelle birlikte köpeğin ruhu için kurban sunulması istenmektedir (Vendidat 13:50-55). Kazara bu hayvanların ölümüne sebebiyet verenlerin ise en üst sınır olan 10.000 kırbaçla cezalandırılması istenmektedir. Bir insana kızıp üzerine yürümekten ona saldırmaya kadar her davranışın bir karşılığı vardır. Bu durumda sadece birinin üzerine öfkeyle yürümek (*Âgerepta*) 5 kırbaç cezası gerektirirken (Vendidat 4:18-21), o kişiye zarar verilmesi durumunda en üst ceza sınırı Peshôtanu (*200 kırbaç*) olarak belirlenmiştir (Vendidat 4:34-42). Ancak su köpeğine sehven zarar vermenin cezası 10.000 kırbaç olarak belirlenmiştir.

Zerdüşt, cesetlerin sahiplerine ve bu kişilerin yaşantılarına göre kirlilik durumlarını sormaya devam eder. Hain, zorba ve inancı olmayan bir kişinin (*Aşemaogha*) cesedinin kaç kişiye kirlilik bulaştırabileceğini sorar. Ahura Mazda cevap verir, böylesi bir kişinin zehrinin salyası kurumuş bir kurbağadan fazla zarar veremeyeceğini söyler ve bu kişinin hayatta iken yaptıklarına değinmeye başlar. Ölmeden önce bu ki-

185 Peer, "Zoroastrian Rituals in India", 777.
186 Masani, *Zoroastrianism Ancient and Modern*, 268.

şinin ateşi ve suyu kirlettiği, insanların hayvanlarını çaldığı, canını aldığı anlatılır ve ölü haliyle bütün bu kötülükleri yapamayacak hâle geldiği vurgulanır (Vendidat 5:35-38).

Ölüden diriye zarar gelmez mesajının verildiği bu açıklamalar daha önceki açıklamalarla aynı kapsamda değerlendirildiği zaman ölen kişinin iyi ve değerli olması durumunda daha çok kişiyi kirlettiği, ölen kişinin kötü olması halinde de daha az kişiyi kirlettiği sonucuna ulaşmak mümkündür ancak Zerdüşt inancına göre köpeğin değerli olduğu ve bir su köpeğine (*su samuru, kunduz*) zarar vermenin cezasının bir insana zarar vermekten çok daha ağır olduğunu değerlendirecek olursak cesedin değerli birine ait olması halinde daha çok kişiyi kirlettiği, aksi halde daha az kişiyi kirlettiği tezi tutarlılık açısından sağlam bir zeminden yoksun kalacaktır.

2.3. Din Hizmeti Sunanlar ve Sahte Din Görevlileri

Zerdüşt'ün ardından hem Ahura Mazda'nın dinini tanımayanlara tanıtmak (*misyonerlik faaliyeti*) hem de bu dine inananların din hizmetlerini yürütmek için Zerdüşt inanışına göre Yima (*Jamshid*) tarafından Athravan (*ateş hizmetkarı*) isimli din hizmetleri sınıfı oluşturulmuştur. Avesta'da gerçek din adamlarına (*Athravan*) itibar edilmesi istenmekte ve sahte din adamlarının (Ashemaogha) hem dine hem de topluma zarar verecekleri söylenerek sahte din görevlilerinin cezalandırılması istenmektedir.

2.3.1. Din Hizmeti Sunanlar (Athravan)

Hint sosyal yapılanmasındaki Brahmanların İran'daki karşılığı olarak 'din adamları' ya da 'ruhaniler sınıfı' zümresinin Avesta'daki isminin Athravan olduğu söylenmektedir.[187] Zerdüşt inancına göre Jamshid (*cemşit*) tarafından ih-

[187] Kızıl, "Rig Veda ve Avesta Tanrı Panteonundaki Benzerlikler", 49.

das edilen Athravan isimli din adamları, başlangıçta sadece kutsal ateşin hizmetkarlarıydı ve görevleri yalnızca tepeler ve dağlar gibi yüksek yerlerde tutulan ateşlerle ilgilenmekti.[188] Ancak hizmet sundukları kişilerin sosyal konumlarına göre ücret alan bu kişilerin[189] zamanla toplumda yüksek bir konuma eriştikleri, dua etme, kurban sunma ve Haoma içkisi hazırlama gibi dinsel hizmetlerin yanı sıra tıbbi uygulamalar ve arınma ritüellerinde elde ettikleri kazançlarla geçindikleri ve yöneticilerle uyum içinde hareket ettikleri söylenmektedir.[190]

İran'da Hîrbed ve destûr isimleriyle anılan din adamlarını ifade eden Mûbed (*Magus*) kelimesinin 'Muğ'ların önderi' anlamına geldiği, Med imparatorluğu döneminde İran'ın batısı ve güneyinde Zerdüşt dini yayılmaya başlayınca Muğ'ların konumunun güçlendiği, Sasani döneminde de din adamlarına genellikle 'Muğ' denildiği söylenmektedir. Bununla birlikte Avesta'daki din önderleri veya din adamlarının genel olarak Athravan olarak isimlendirildiği ifade edilmektedir.[191] Din adamlarının Zerdüşt'ün öğretilerini savaşa başvurmaksızın sadece misyonerlik çabalarıyla yaymaya çalıştığı, bu sebeple de din adamlarının Ahura Mazda'nın dinini uzak diyarlara yaymak için uzun yolculuklar yaptıkları söylenmektedir.[192]

---

188 Kassam vd., *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*, 821.

189 Jivanji Jamshedji Modi, "The Social Life of The Ancient Iranians, as Presented By The Avesta A Discourse before the Bhandarkar Oriental Institute at Poona, on the Occasion of its 7th Anniversary", *Bhandarkar Oriental Research Institute*, (1923), 103.

190 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 37.

191 Nimet Yıldırım, "Zerdüşt'ün Kutsal Kitabı Avesta", *Şarkiyat Mecmuası* 18 (2011), 153.

192 Boyce, *A History of Zoroastrianism Volume One*, 250.

Zerdüşt geleneğin oluşum sürecinde, ilk başlarda bir tapınak geleneğinin oluşmadığı ve Athravan zümresinin doğu İran kültürünün bir parçası olarak sadece bazı güçlü ailelere hizmet verdiği söylenmektedir. Batı İran geleneğinin bir parçası olan Magi'nin bir kabile olup olmadığı veya Magus'un sadece bir rahip için kullanılan genel bir terim olup olmadığı konusunun tartışmalı olduğu bildirilmekle birlikte Zerdüşt dininin batıya doğru Babil'e, İsrail'e, Anadolu'ya ve ötesine taşınması faaliyetinin Batı İran'ın resmi din görevlileri tarafından gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Özellikle de saray yöneticilerine kehanet figürünün öne çıktığı dinsel ve büyüsel bir öğretinin Magi'ler tarafından taşındığı söylenmektedir. Ahameniş döneminde tapınak tarzı yapılanmaya gidilmesiyle birlikte güçlü ailelerin din görevlisi sınıfı ile tapınak din görelisi sınıfı arasında belirgin bir farklılığın oluştuğu ve böylece Sasaniler döneminde imparatorluk tapınaklarındaki din görevlilerinin hatırı sayılır bir güç ve servet elde ettiği ifade edilmektedir.[193]

Avesta'da, Ahura Mazda'ya inananların sahte din adamlarına itibar etmemesi ve gerçek din adamlarına yönelmesi istenmektedir (Vendidat 18:8-12). Avesta'da din görevlilerinin genel olarak gelir kaynaklarının iki hizmetten (*hekimlik ve cenaze hizmetleri*) geldiği görülmektedir. Avesta'da cesedin maddi ve manevi kirlerinden arındırılması için yapılması gereken ritüelin bilgili, tecrübeli ve dindar biri tarafından gerçekleştirilmesinin isteniyor oluşu cenaze hizmetleriyle geçimini sağlayan bir din adamı zümresinin oluşmasına neden olmuştur. Bu zümre cesedi arındırmak gibi dinsel ayinleri icra etmenin yanı sıra hastaları tedavi etmekle de ilgilenmekte hatta cerrahi operasyonlar gerçekleştirmektedir. Bu kişilerin göreve başlamadan önce Zerdüşt dinine inan in-

193 Hinnells, *Zoroastrian and Parsi Studies*, 297.

sanları tedavi etmesi yasaktır. Acemilik döneminde ancak Ahura Mazda dinine mensup olmayanlar (*Daeva tapıcılar*) üzerinde ihtisas yapmalarına izin verilmektedir. Bu evrede üç kişiye kadar hasta kaybına müsaade edilmekte, tedavi ederken üç kişinin ölümüne sebep olan din görevlisinin hekimlik ehliyeti elinden alınmaktadır (Vendidat 7:36-40).

Hekimlik ücret tarifesi Avesta'da belirlenmiştir. Hekim din görevlisi, başka bir hekim din görevlisini tedavi edecek olursa sadece onun kutsamasıyla yetinecek ve böylece manevi bir ödül almış olacaktır. Din görevlisi dışında kalan kişilerden ise sosyal konumlarına göre ücret alınacaktır. Aynı şekilde Avesta'da cenaze hizmetlerinin ücret tarifesi de belirlenmiştir. Bu uygulama ile hem din görevlisi zümresinin geçim kaynağı belirlenmiş olmakta hem de yaptıkları işin toplum tarafından değersiz görülmesi önlenmiş olmaktadır. Öte yandan sevdiğini kaybetmiş insanların yakınlarının öte dünyada rahat etmelerini sağlamak için özellikle de varlıklı olan ailelerin cenaze işlerini yürütenlere aşırı yüksek bedeller ödemesi de engellenmiş olmaktadır.

2.3.2. Sahte Din Görevlileri (Ashemaogha)

Sahte din adamlarını tarif etmek için kullanılan Ashemaogha kelimesi, 'doğruluğu (Asha/Arta) yok eden kişi' anlamına gelmektedir. Adaletsizce davranışlar sergileyenler için Dregvant kelimesinin kullanıldığı, dini inanç ve ibadetler konusunda yerleşik dini öğretilerinden sapmış olan ve bunu vaaz eden kişiye teolojik bir adlandırma olarak Ashemaogha isminin verildiği ancak bu kelimenin bir tahkir ifadesi olarak yaygın bir kullanımının olduğu ve bu kelimenin gerçek anlamının dışında daha başka kötü davranışlarda bulunan kişileri ifade etmek için de kullanıldığı söylenmektedir.[194]

[194] Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 249.

Avesta'da bahsi geçen Ashamaogha kelimesinin, Pehlevice 'inançsız', 'kafir' gibi anlamlara gelen Ahlomōgh kelimesiyle özdeş olduğunun savunulduğu ancak Avesta'da veya daha sonraki Zerdüşt eserlerinde bu kelimenin Zerdüştlük inancını terk edenleri ifade etmek için kullanıldığına dair bir kanıtın bulunmadığı, Ashamaogha kelimesinin tam anlamıyla düzen (*Asha*) kelimesi ile bozan veya karartan (*Maogha*) kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşturulduğu dolayısıyla Ashamaogha kelimesinin 'kötü kurban sunan' ve 'kaderinde ışık ve yaşam yerine karanlık ve ölüm olan' insanları ifade etmek için kullanıldığı söylenmiştir .[195]

Avesta'da doğru olanlar (*Ashavan*) ile yanlış olanlar (*Dregvant*) arasındaki sınır, iki karşıt formu birbirinden ayırmaktadır. Bu karşıtlığın ortasında doğruluğu (*Asha*) yok eden anlamına gelen Ashemaogha bulunmaktadır. Ashemaogha, dinsel öğretilerinden sapmayı ve ritüellerin kurallarını değiştirmeye kalkışmayı ifade etmektedir. Dinsel kuralları inkârdan ziyade tahrif eden bir davranış sergileyen Ashemaogha genellikle haksızlıkla eşdeğer bir davranıştır. Bu sebeple Zerdüştlükte esas olan temizlik ve arınma gibi konularda bilgisi olmadan ritüelleri uygulayacağını ve ceset sebebiyle ortaya çıkan kirlilikten arındırmayı gerçekleştireceğini iddia eden kişiler için Ashemaogha sıfatı kullanılmıştır. Bu tiplemenin kutsal yiyecekleri günahkârlara veren ve ülkesine felaket getiren bir sapkın olduğu ifade edilmekte[196] ve ritüellerle ilgili kuralları bir uzmandan öğrenmeden cesedi arındırmaya kalkışan kişilerin kınanması ve kovulması istenmektedir.[197]

---

195 Forrest, *Witches, Whores, and Sorcerers The Concept of Evil in Early Iran*, 66.

196 Dhalla, *History of Zoroastrianism*, 248-250.

197 Pike, *Irano Aryan Faith and Doctrine As Contained in the Zend Avesta*, 323.

Sonuç olarak Avesta'da Ashamaogha olarak bahsi geçen kişinin dinden dönen veya dini inkâr eden bir kişi mi olduğu yoksa sadece dini konularda yanlış uygulamalarda bulunan ve belli bir ücret alabilmek için bilgisi olmadığı halde ceset arındırmaya talip olan bir kişi mi olduğu konusu tartışmalı olmakla birlikte Ashamaogha kelimesinin Avesta'da olumsuz bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Avesta'ya göre sahte din görevlisi (Ashamaogha) olan bazı kişilerin kendilerini din görevlisi (*Athravan*) olarak tanıtmalarının iki temel nedeni vardır. İlki, din görevlisi (*Athravan*) zümresinin gelir kaynaklarından yararlanmaktır. İkincisi de toplum tarafından din görevlilerine gösterilen itibardan faydalanmaktır.

Kendisini din görevlisi (*Athravan*) olarak tanıtan ancak yanlış dinî kuralları öğreten, okuduğu dua ağzından aşağıya inmeyen ve kendisi ibadetlerini yerine getirmediği halde dini ritüelleri yönetmeye kalkışan sahte din adamlarına (*Ashemaogha*) itibar edilmesinin yasaklandığı Avesta'da, böylesi bir kişinin kötü güçlere (*Angra Mainyu*) hizmet ettiği ifade edilmektedir. Avesta'ya göre sahte din adamlarının ritüellerine yardımcı olmak, şehirde yaşayan binlerce Ahura Mazda'ya inanmış insanın üzerine binlerce at sürüsünü salmak gibidir. Aynı şekilde bir Ashemaogha'nın hapisten kaçmasına yardımcı olmak bir insanın canlıyken derisini yüzüp kafasını koparmaktan daha beter bir davranıştır (Vendidat 18:8-12).

Avesta'da, Ahura Mazda'nın dinine bağlı kalan ve gerçek din görevlilerinin ardından gidenlerin ödüllendirileceği anlatılmakta ve sahte din görevlisi ile birlikte onun öğretisini kabul edenlerin sonlarının kötü olacağı söylenmektedir (Yasna 45:1-8). Avesta'da, Zerdüşt tarafından öğretilen Ahura Mazda dinini anlatan gerçek din görevlilerini terk edip sahte din görevlisinin ardından gitmenin öte dünyadaki kar-

şılığından bahsediliyor olması psikolojik bir müdahale anlamına gelmektedir. Ancak Avesta'da sahte din görevlisine toplum tarafından uygulanacak fiziksel-sosyal bir cezalandırmadan daha bahsedilmektedir.

Avesta'da, sahte din görevlisine toplum tarafından uygulanacak olan cezanın açıklamalarına Zerdüşt tarafından Ahura Mazda'ya sorulan bir sorunun cevabıyla giriş yapılır. Zerdüşt, cesedin nasıl arındırılacağını bilmeden cesedi arındırmaya kalkışan kişiyle (*Ashemaogha*) nasıl mücadele edilmesi gerektiğini sorar. Ahura Mazda da böylesi bir kişinin Druj Nasu isimli kötü tinsel varlıkları daha da güçlendirdiğini söyleyerek bu kişinin yaptığı şeyden dolayı cezalandırılmasını ister. Ahura Mazda bu kişinin ellerinin bağlanmasını, elbiselerinin soyulup canlı iken derisinin yüzülmesini ve ardından da kafasının kesilmesi suretiyle idam edilmesini ve cesedinin de kuşlara yem edilmesini emreder. Ayrıca Ahura Mazda, ülkenin bereketini kaçıran Ashemaogha idam edilmediği takdirde ülkeye mahsulün, sağlık ve sıhhatin gelmeyeceğini söyleyerek Ashemaogha'nın en kısa sürede idam edilmesini ister (Vendidat 9:47-57).

2.4. Din Görevlilerinin Gelir Kaynakları

Avesta'da, din görevlileri (*Athravan*) için gelir kaynağı olmak üzere hekimlik ücreti ile cenaze hizmetleri ücretleri konusunda bir ücret skalası belirlenmiştir. Belirlenen miktarın altında ödeme yapılması ya da din görevlisinin gönlünün hoş tutulmaması halinde din görevlisi tarafından arındırma işlemi yapılmış olsa bile bunun geçersiz sayılacağı söylenerek din görevlilerine karşı olumlu bir tutum sergilenmesi sağlanmıştır. Ayrıca Avesta'da kefaret cezalarının dindar kişilere ödenmesi istenerek din görevlileri için üçüncü bir gelir kapısı daha açılmıştır.

2.4.1. Din Görevlilerinin Hekimlik Ücretlerinin Belirlenmesi

Avesta'da, her şeyin yaratıcısı olarak takdim edilen Ahura Mazda'nın bile şifacı tinsel varlık Airyaman'a kendisini (*evreni*) tedavi etmesi karşılığında hediyeler verdiği anlatılmakta (Vendidat 22:1-25) ve böylece hekim ücretlerinin ödenmesi konusunun önemine işaret edilmiş olmaktadır. Ancak Avesta'ya göre kendisi de aynı zamanda bir din görevlisi olan bir hekim, başka bir din görevlisini iyileştirecek olursa hizmeti karşılığında sadece tedavi ettiği din görevlisi tarafından kutsanacak ve maddi bir ücret almayacaktır (Vendidat 7:41). Böylece hem din görevlisi sınıfının ayrıcalığı vurgulanmış olmakta hem de manevi ücretin diğer ücretlerden çok daha değerli olduğu algısı oluşturulmaktadır.

Avesta'da hekimin, birden fazla şehrin (*eyalet*) yöneticisini tedavi etmesi durumunda ücretinin dört (*tekerli veya öküzlü*) bir araba olması gerektiği belirtilmektedir. Tedavi edilen kişinin bir şehrin yöneticisi olması halinde hekimin ücreti iyi bir öküz (*boğa*), daha küçük bir şehrin (*kasaba*) yöneticisini tedavi etmesi durumunda ücreti ortalama bir öküz (*tosun*) olacaktır. Halktan bir aile reisini tedavi etmesi durumunda ücreti düşük değerli bir öküz (*dana*) olacaktır (Vendidat 7:41). Bu ücretler erkekler için belirlenmiştir ve verilmesi gereken hayvanların da erkek olduğu görülmektedir.

Kadınlar için de bir ücret skalası belirlenmiştir. Avesta'ya göre birden fazla şehrin (*eyalet*) yöneticisi konumunda olan bir adamın karısı tedavi edildiği takdirde hekim ücreti dişi bir devedir. Tedavi edilen kişi bir şehrin yöneticisinin karısı ise hekimin ücreti bir kısrak, daha küçük bir şehrin (*kasaba*) yöneticisinin karısı ise hekimlik ücreti bir inek olarak belirlenmiştir. Halktan bir aile hanımının tedavi edilmesi durumunda da hekimin alacağı ücret dişi bir eşek olacaktır. Ailede mirasçı

konumunda olan evlat tedavi edildiği takdirde ücret iyi bir öküz olacaktır (Vendidat 7:42). Kadınlar için belirlenen ücretlerin dişi hayvanlardan oluştuğu görülmektedir.

Ayrıca Avesta'da sadece insanların tedavi ücretleri değil hayvanların da tedavi edilmeleri durumunda nasıl bir ücret ödenmesi gerektiği konusunun açıklandığı görülmektedir. İyi bir öküzü (*boğa*) tedavi eden hekime ortalama bir öküz (*tosun*), ortalama bir öküzü (*tosun*) tedavi eden hekime düşük değerli bir öküz (*dana*), düşük değerli bir öküzü (*dana*) tedavi eden hekime bir koyun ve bir koyunu tedavi eden hekime de bir parça et verilmesi istenmektedir (Vendidat 7:43).

Avesta'da yapılan bu belirleme ile hem sosyo ekonomik hayata bir müdahale hem de sosyal sınıfların ve statülerin belirlenmesine yönelik bir müdahale yapılmış olmaktadır. Ücretlerin belirlenmiş olması pazarlık faktörünü ortadan kaldırmış ve hekim din görevlileri arasında fiyat kırma şeklinde gerçekleşebilecek bir rekabetin önüne geçilmiş olmaktadır. Hiçbir hekim daha az veya daha fazla bir ücret talep etme hakkına sahip değildir çünkü hizmet çeşitlerine göre ücret tablosu Zerdüştlerin kutsal kitabı olan Avesta tarafından belirlenmiştir. Rekabet bu koşullarda aynı ücreti almak kaydıyla sadece daha iyi hizmet sunma şartına indirgenmiştir.

Hekimlik ücretlerinin belirlenmesi aynı zamanda sosyal yapıya da bir müdahale anlamına gelmektedir. Yönetici ile halk arasındaki hekimlik ücreti farklılığı bulunması sosyal sınıflara yönelik bir vurgulamadır. Kadın ve erkek hastaların tedavi ücretlerindeki farklılıklar da sosyal statülerin belirginleşmesine katkı sunmaktadır. Kadın hastaların tedavi edilmesi karşılığında daha az değerli bir ücretin alınması ve bunun yanı sıra ücretin dişi hayvanlarla yapılmasının istenmesi cinsiyet farklılığına yönelik bir vurgulamadır. Aves-

ta'da tedavi ücretleri belirlenirken veterinerlik hizmetleri karşılığında alınacak ücretlerin de belirlendiği görülmektedir. Hayvanların tedavi ücretlerinin belirleniş şekline bakıldığında kırsal yaşamın realitesinin Avesta'ya yansıdığı, çiftçi için değerli olan hayvancılığın dinsel açıdan da değerli hâle getirildiği ve böylece kimin veya neyin ne kadar değerli görülmesi gerektiğine dair bir izlenimin oluşturulduğu görülmektedir.

Bir din görevlisine sunulan tedavi hizmetleri karşılığında maddi bir ücret alınmaması ve sadece tedavi eden kişinin kutsanıyor olması da psiko-sosyal bir mesaj mahiyetindedir. Zerdüşt toplumunda, kişinin Chinvat köprüsünü rahat bir şekilde geçmesine katkı sunan manevi kazançların maddi kazançlardan çok daha değerli olduğu algısını yerleştirmesi bakımından tedavi hizmetlerindeki en yüksek ücretin bir din görevlisi tarafından kutsanmak olarak belirlenmiş olması hem din görevlilerinin toplumsal statüsünü belirlemeye yönelik bir sosyal müdahale hem de manevi kazancın maddi kazançtan daha değerli olduğu algısını inşa etmesi bakımından psikolojik bir müdahale mahiyetindedir.

2.4.2. Din Görevlilerinin Cenaze Hizmetleri Ücretlerinin Belirlenmesi

Cenaze hizmetleri karşılığında alınacak ücretlerin açıklandığı Avesta'da, tıpkı hekimlik ücretinde olduğu gibi cenaze hizmetlerini yerine getiren bir din görevlisinin başka bir din görevlisinin cenazesinin arındırılması işleminden dolayı ücret alması yasaklanmıştır. Din görevlisine verdiği hizmet karşılığında bir din görevlisinin alacağı ücret ancak manevi bir kutsanma olacaktır. Cenaze işleriyle ilgilenmiş olan bir din adamı eğer arındırdığı ceset, birden fazla şehrin (*eyalet*) yöneticisine ait ise değerli bir deveyi ücret olarak ala-

caktır. Cenazesi arındırılan kişi eğer bir şehrin yöneticisi ise din görevlisine değerli bir aygır verilmesi istenmektedir. Ceset, küçük bir şehrin (*kasaba*) yöneticisine ait ise din görevlisine değerli bir boğa ödenecektir. Halktan bir aile reisinin cesedinin arındırılması halinde din görevlisinin ücreti 3 yaşına girmiş bir inek olacaktır. Evin hanımının cesedinin arındırılmasının karşılığında tarla süren bir öküz, diğer yetişkinler için sütü sağılan bir inek ve çocuklar için de bir kuzu, din görevlisinin verdiği hizmet karşılığında alacağı ücret olarak belirlenmiştir. Avesta'da ücretler belirlendikten sonra verilecek hayvanların sürüdeki en gözde olanlardan seçilmesi gerektiği hatırlatılarak cesedi arındıran din görevlisinin hoşnut edilmemesi halinde cesede Druj Nasu isimli tinsel varlıkların musallat olacağı söylenerek din görevlisinin memnuniyetinin sağlanmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Vendidat 9:37-38).

Cenaze hizmetlerindeki ücret skalasının belirlenme yöntemine bakıldığında tıpkı tedavi hizmetlerinin cenaze hizmetlerinin ücretlerinin tespitinde olduğu gibi ölen kişinin yaşarken ki sosyal konumuna göre bir ücret tespitinin yapıldığı görülmektedir. Aynen tedavi hizmetlerinde olduğu gibi din görevlisine sunulan cenaze hizmetleri karşılığında maddi ücret almak yerine cenaze hizmetlerini yapan kişinin kutsanmakla (*sevap kazanmakla*) yetinmesinin istenmesi, Zerdüşt toplumuna manevi kazancın dünya malından daha değerli olduğu algısını yerleştirmeye yönelik psiko-sosyal bir müdahaledir.

2.4.3. Kefaret Ücretlerinin Dindarlara Verilmesi

Zerdüşt dininde din görevlilerinin gelir kaynaklarından biri de suçlular tarafından ödenen kefaret ücretleridir. Avesta'ya göre kefaretler dindar olanlara verilmelidir. Suçlular

işledikleri suça göre bedensel cezalarını çekmekle birlikte ruhlarını kurtarabilmek için aynı zamanda kefaret de ödemek zorundadırlar. Kişinin işlediği suça göre bedenine yönelik öldürme, kırbaçlama veya yaralama gibi fiziksel cezalar uygulanmakla birlikte kişinin öte dünyada ruhunun huzur bulması için tövbe dualarını okuması ve ayrıca suç işlemiş olan kişinin suçuna kefaret olmak üzere para cezası ödemesi gerekmektedir. Avesta'ya göre para cezasını ödemekle mükellef olan kişiler bu cezayı dindar kişilere vermelidir. Dolayısıyla bu tanıma en uygun kişiler de din adamlarıdır.

Avesta'ya göre bir su köpeğinin (*su samuru, kunduz*) ölümüne sebep olan kişiye 10.000 kırbaç cezası uygulanmalıdır. Bu ceza tipolojik açıdan kişinin bedenine uygulanan fiziksel bir cezalandırmadır. Bu kişiye ayrıca para cezası da uygulanmaktadır. Bu kişinin ritüellerde kullanılmak üzere din görevlilerine 10.000 yük iyi kurumuş odunla birlikte ıtriyat ve içki vermesi ve ardından da kaplumbağa, kurbağa, sinek gibi bazı hayvanları öldürmesi gerekmektedir. Ancak bütün bunlar su köpeğinin ölümüne sebep olan kişinin cezasının sadece bir kısmıdır. Bu kişinin ruhunun öte dünyada huzur bulması için ayrıca din görevlilerine ritüel aletleri (*körük, maşa, keser, testere, kupa, kâse…*), savaş aletleri (*kılıç, mızrak, ok, yay, sapan, zırh…*), çiftçi aletleri (*iki öküz, saban, üvendire, havan, el değirmeni…*) ve nakit para (*aygır parası kadar gümüş, erkek deve parası kadar altın…*) vermelidir. Ayrıca bu kişi bakire bir kızı dindar kişilere hizmetkar olarak verecektir. Bütün sayılan kefaretleri yerine getirdiği takdirde su köpeğinin ölümüne sebep olan kişi bağışlanacak ve cennete (*Garodman*) girmeye hak kazanacaktır. Kefaretleri yerine getirmeyenler ise karanlıklar (*Dushox*) içinde cezasını çekecektir (Vendidat 14:1-18).

2.5. Toplumdan Uzaklaştırma

Dini kimliğin oluşum sürecinde, toplum tarafından bireyden dinî sembol ve kavramlar ile yaşantısı arasında bir bağ kurmasının, birtakım duygulanımlar yaşamasının ve bunu davranışlarına yansıtmasının beklendiği ifade edilmektedir.[198] Bu bağlamda dinî kimliğini oluşturamayan veya toplumun dini değerleriyle bağdaşmayan davranışlarda bulunan bireylerin toplumdan dışlanması veya uzaklaştırılması mümkündür. Ancak Avesta'da dinsel kurallar çerçevesinde bazı şahısların özel durumlarından dolayı toplumdan uzaklaştırılmasının talep edildiği görülmektedir. Bunlar genelde cenaze ile ilgili kurallar çerçevesinde belirlenmiş olmaktadır. Cesetle temas eden kişilerin ve ceset ile temas etmese bile ölen kişinin yakınlarının toplumdan uzaklaştırılması uygulaması cenaze ritüelleri konusunda ifade edilmiştir. Cenaze işlemleri dışında toplumdan uzaklaştırılan fertler genellikle kadınlardır. Avesta'ya göre düşük yapan veya kanaması olan kadınlar tıpkı ceset ile temas eden kişiler gibi arınmaları tamamlanıncaya kadar toplumdan uzak durmalıdır

2.5.1. Düşük Yapan Kadınların Toplumdan ve Kutsal Elementlerden Tecrit Edilmesi

Avesta'da düşük yapan kadının toplumsal ilişkilerinin nasıl olması gerektiği belirlenmiştir. Zira bebek ölü olarak doğunca ceset hem kirli hem de kirletici özellikte olduğu için annesi de cesede temas ettiği için kirlenmiş olmaktadır. Bu sebeple arınma süresi boyunca kadının tecrit edilmesi, ateş ve su gibi kutsal elementlerden ve Baresma demeti gibi kutsal nesnelerden en az 30 adım ötede, insanlardan da en az 3

198 Ümit Harun Akkaya, "Kimlik", *Din sosyolojisi*, ed. Özcan Güngör - Rıdvan Şimşek (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020), 412-414.

adım ötede kendisine tahsis edilen etrafı çevrili bir mekânda (*Armêstgâh*) toplam 9 gece beklemesi gerekmektedir. Bekleme süresinin ilk 3 gecesi boyunca hayati tehlike olmaması kaydıyla (Vendidat 7:60-72) kadının kirli olmasından dolayı suyu kirletmemesi için su içmemesi veya içerisinde su bulunan bir gıdayı tüketmemesi gerekmektedir. Bu süre boyunca sıvı kaybına uğramaması için kadının süt, içine su katılmadan hazırlanmış meyve suyu veya şarap içmesine izin verilmektedir. Kadın 9 gecelik bekleme süresini tamamladıktan sonra yıkanıp elbiselerini de yıkamalıdır. Ancak bundan sonra kadının topluluğa katılmasına izin verilmektedir. Kadının elbiseleri yıkandıktan sonra dahi elbiseler kirli kabul edilmektedir. Bu elbiselerin, çalışamayacak durumda olanların ve engellilerin dışında bir Zerdüşti tarafından kullanılması yasaktır. Ayrıca bu uygulama ile israfın önlenmesinin amaçlandığı vurgulanmaktadır (Vendidat 5:45-59).

Avesta'daki dinsel kuralların Avesta'nın yaşamı korumaya yönelik genel amacını gerçekleştirmeye yönelik olduğu görülmektedir. Düşük yapan kadının toplumdan tecrit edilmesi uygulaması cesedin kirli oluğu inancına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu uygulamada cinsiyete yönelik bir ayrımcılık amacının taşınmadığı anlaşılmaktadır. Zira cesedin erkek veya kadın olmasına bakılmaksızın bütün cesetlerin kirli ve hastalık yaydığını savunan Zerdüşt inancına göre cesetle temas eden kadın erkek herkesin arınma süreci boyunca toplumdan uzak durması gerekmektedir.

Kadının ölü doğan bebekten dolayı hem maddi hem de manevi açıdan kirli olduğunu kabul eden Avesta, kadının insanlardan, hayvanlardan, bitkilerden, kutsal elementlerden (*ateş, toprak, hava, su*) ve kutsal nesnelerden (*Baresma, Kâse, Havan, Haoma bitkisi*) uzak durmasını istemekte ve bu bağlamda düşük yapan kadının su içmesini yasaklayacak

kadar katı kurallar koymaktadır. Ancak hayatın korunması genel ilkesinin belirleyici olduğu bu uygulamada kadının su kaybından dolayı hayati tehlikesinin olması durumunda yaşamı önceleyen Avesta ilkesi doğrultusunda kadının su içmesine izin verilmektedir.

Düşük yapan kadının 9 günlük bekleme süresini tamamladıktan sonra yıkanıp kıyafetlerini de yıkadıktan sonra topluma katılmasına izin verilmekle birlikte kadının arınma süresi boyunca giydiği kıyafetlerin yıkansa dahi kirli olduğunun söylendiği Avesta'da, bu kıyafetlerin aşırı derecede yaşlandığı için çalışamayacak duruma gelmiş olanlar, engelliler veya daha başka sebeplerle çalışamayacak durumda olanlar tarafından kullanılmasına izin verilmektedir. Avesta'daki bu yaklaşım tarzıyla toplumun muhtaç kesimlerinin gözetilmesinin amaçlandığı ve bunun gerçekleşmesi için dini kuralların uygulanması noktasında bir esneklik sağlandığı görülmektedir.

2.5.2. Kanaması Olan Kadınların Toplumdan ve Kutsal Elementlerden Tecrit Edilmesi

Avesta'da, adet (*regl*) dönemlerindeki kadınların nefeslerinin veya bakışlarının ateşi kirletmemesi için kadınların kendilerine tahsis edilen bir mekânda tecrit edilmesi emredilmekte ve kadının yürüdüğü yere toz serpilmesi istenmektedir. Adet dönemindeki kadınların ateşe, suya veya ritüellerde kullanılan Baresma bitkilerine 15 adımdan daha fazla yaklaşması yasaklanmakta ve insanlara en fazla 3 adım mesafeye kadar yaklaşmalarına izin verilmektedir. Ayrıca ekmek ve arpa suyu ile beslenmesine müsaade edilen adet dönemindeki kadının sadece metal kaplarda yemek yemesine izin verilmektedir (Vendidat 16:1-6).

Adet dönemi biten kadın iki defa gomez denilen sıvıyla ardından da suyla yıkandıktan sonra arınmış olmaktadır.

Bununla birlikte tam bir arınmanın sağlanabilmesi için iki yüz adet zararlı haşeratın veya karıncanın öldürülmesi de gerekmektedir. Eğer birisi kadının adet süreci boyunca uyması gereken kurallara uymasına mâni olur ve kadını gizlerse Avesta'ya göre bu kişiye 200 kırbaç cezası uygulanır. Adet döneminde toplumdan tecrit edilen kadına 3 adımdan daha fazla yaklaşan kişiye ilkinde 30, ikincisinde 50, üçüncüsünde 70, dördüncü kez yaklaştığında 90 kırbaç cezası uygulanır. Eğer yaklaşan kişi cinsel bir ilişki olmadan sadece kadına temas ederse 90 kırbaç cezasına çarptırılır. Avesta'ya göre adet dönemindeki bir kadınla cinsel ilişkiye giren kişi kendi oğlunun cesedini ateşe atmış kadar kötü bir şey yapmıştır ve dinî kuralları hiçe saymıştır. Ahura Mazda'nın dini kurallarını hiçe saymanın cezası da idam edilmektedir (Vendidat 16:1-18).

2.6. Antlaşmalarla İlgili Kurallar ve Antlaşmaları Bozmanın Cezası

Avesta'ya göre yapılan antlaşmaya sadık kalınması ve emanet alınan eşyanın iade edilmesi gerekmektedir. Kişi eğer ödünç aldığı eşyayı iade etmiyorsa bu davranış Avesta'ya göre hırsızlıktır ve ödünç alınan eşya iade edilmediği her gün hırsızlık suçu tekrarlanmış olmaktadır (Vendidat 4:1). Avesta'da, karşılıklı rızaya dayalı olarak yapılan her tür alışverişin onaylandığı belirtilmekte ve alınan eşyaların iade edilmesi istenmektedir. İhtilaf durumunda suyun ve yanan ateşin önünde yapılan yeminli beyan esas alınmaktadır (Vendidat 4:43-46).

Avesta'ya göre altı adet antlaşma yöntemi bulunmaktadır. İlk antlaşma yöntemine göre iki kişi yapmış oldukları antlaşmayı karşılıklı olarak sözlü beyan ederek bağlayıcı hâle getirir. İkinci antlaşma yönteminde iki taraf antlaşmayı tokalaşa-

rak onaylar. Antlaşmanın daha bağlayıcı hâle gelmesi isteniyorsa üçüncü antlaşma yöntemi uygulanır ve antlaşma bir koyuna bedel olarak tescillenir. Dördüncüsünde antlaşma bir öküze bedel, beşincisinde bir insana (*hizmetkar-köle*) ve altıncısında da bir tarlaya bedel antlaşma yapılır. Antlaşmaya sadık kalmayan taraf antlaşma hangi kategoride yapılmış ise cezası antlaşma türünün bir üstü olur (Vendidat 4:2-4).

Karşılıklı beyan ile karara bağlanmış sözlü antlaşmanın bozulması halinde antlaşmaya sadık kalmayan kişiye üç yüz kırbaç cezası uygulanır. İki taraf karşılıklı anlaştıktan sonra tokalaşmışsa antlaşmayı bozan tarafa altı yüz kırbaç cezası uygulanır. Koyun antlaşması yapılmışa antlaşmaya sadık kalmayanın cezası yedi yüz kırbaçtır. Öküz antlaşmasına sadık kalmayana sekiz yüz kırbaç, insan (*hizmetkar-köle*) antlaşmasına sadık kalmayana dokuz yüz kırbaç, tarla antlaşmasına sadık kalmayana da bin kırbaç cezası uygulanmaktadır (Vendidat 4:11-16).

2.7. Dinsel ve Toplumsal Kurallara Uymayanlara Uygulanacak Cezalar

Avesta'daki cezalandırma olgusunu psikolojik ve fiziksel açıdan sonuç doğurması bakımından ikiye ayırmak mümkündür. Ahura Mazda tarafından konulan dinsel kuralların çiğnenmesi halinde hem maddi dünyada bazı cezalandırma tiplerinin uygulanacağı ifade edilmektedir hem de ölümden sonraki hayatta suçlunun cezalandırılacağı bildirilmektedir. Dolayısıyla Avesta'da bazı suçlardan dolayı kişinin öte dünyada cezalandırılacağının anlatılıyor olması kişiyi korkutup endişeye sevk edeceği için bu ceza tipini psikolojik ceza olarak adlandırmak mümkündür.

İkinci ceza tipi ise kişinin bedenine yönelik cezalandırma çeşitlerinden oluşmaktadır. Kişinin işlediği suçla orantılı ola-

rak fiziksel açıdan cezalandırıldığı bu tasnifte bedene yönelik en ağır ceza idamdır (Vendidat 9:47-57). Bu bağlamda kişinin bazı suçları işlemesi halinde kefaret ödemesiyle idam cezasından kurtulması mümkün değildir. Bununla birlikte bedene yönelik ölüm cezasından nispeten daha hafif olan kırbaçlanma cezası uygulanmaktadır (Vendidat 6:1-25). İşlenen suçla orantılı olarak en az uygulanan ceza beş kırbaç, en çoğu da on bin kırbaçtır. Bazı suçlarda ise suçlu para cezası ödeyerek cezasını çekmiş olmaktadır (Vendidat 14:1-18).

2.7.1. Cenaze Ritüelleri Konusunda Kurallara Uymamak

Avesta'daki vurgulamalardan anlaşıldığı kadarıyla cenaze ritüelleri, Ahura Mazda dininin esasları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Avesta'ya göre ölülerin gömülmesi uygulamasını ilk kez ortaya çıkaran kişi Avesta'da kötü bir tinsel varlık olarak tanıtılan Angra Mainyu'dur. Ahura Mazda onuncu ülke olan Harahvaiti'yi yarattığı esnada cenaze ritüellerinin kurallarını bozmak isteyen Angra Mainyu ölü gömme günahının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Vendidat 1:12).

Zerdüşt dinindeki cenaze ritüelleri kişi ölüm döşeğindeyken başlamaktadır. Yakınları, Asha'nın çağrılması için "*Asha tüm iyilerin en iyisidir: aynı zamanda mutluluktur. Mükemmel kutsallıkla kutsal olan adama ne mutlu!*" anlamına gelen Ashem Vohu duasını ve "*Onun iradesi doğruluğun yasasıdır. Bu dünyada Ahura Mazda için yapılan işlere Vohu-mano'nun armağanları verilecek. Fakirlere yardım eden, Ahura Mazda'yı hâkim kılar.*" anlamına gelen Ahuna vairya duasını okurken ölüm döşeğindeki kişinin bu dualara eşlik etmesi beklenir.[199]

[199] Irach J. I. Taraporewala, *Zerdüşt Dini: Zerdüşt'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din (Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm)*, çev. Nice Damar (İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2002), 82.

Ölüm gerçekleştikten sonra ruh (*urvan*) bedenden ayrılmakta üç gün sonra da ölüler diyarına ulaşmaktadır.[200] Bu süre zarfında ölen kişi iyi biriyse dünyadaki güzel anılarını izlemekte, değilse kötü anılarını hatırlayarak üzülmektedir.[201]

Ruh bedenden ayrıldıktan sonra cesede bulaşan kirden (*nasu*) sakınmak Zerdüşt dinindeki en önemli ritüellerdendir. Ceset için kullanılan 'Nasa' kelimesi, cesede sirayet eden 'Nasu' isimli demonik tinsel varlıktan türetilmiştir.[202] Vefatın ardından dinsel açıdan kirli olan cesedin toprağı, suyu ve ateşi kirletmemesi için kurallara uygun bir cenaze ritüeli düzenlenmesi gerekmektedir.[203]

Cesedin toprağa gömülmesi Avesta da yasaklanmıştır (Vendidat 1:12). Hatta Avesta'da Ahura Mazda'yı en çok kedere boğan yerin kabristan oluğu, Ahura Mazda'yı en çok memnun eden kişinin de topraktan cesetleri çıkaran kişi olduğu anlatılmaktadır (Vendidat 3:8-12). Zira topraktan ceset çıkaran kişi toprağı kirden arındırmaktadır. Ceset toprağa gömülemeyince, cesetten kurtulmak için cenaze kuleleri (*dakhma*) ihdas edilmiştir. Bu kulelere bırakılan cesedin et kısmı hayvanlar tarafından yendikten sonra kalan kemikler de bir kuyuya bırakılmıştır.[204]

Bu uygulamanın zamanla terk edildiği ve Ahameniş İmparatorluğu (MÖ 550-330) döneminde ölülerin gömülmesi işlemine başlandığı ifade edilmektedir.[205] Ancak bu uygula-

---

200 *Avesta*, 11.

201 Nevfel Akyar - Süleyman Sayar, "Zerdüştî Kutsal Metinlerinde Ahiret Tasavvuru", *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (2020), 61.

202 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 117.

203 Albert De Jong, "Purity and Pollution in Ancient Zoroastrianism", *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, ed. Christian Frevel - Christophe Nihan (Leiden & Boston: Brill, 2013), 184.

204 Korkmaz, *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*, 53-54.

205 Eshat Ayata, *Zerdüşt Avesta Bölümler* (İstanbul: Kora Yayın, 2011), 35-36.

manın cesetler için değil de kuyuya bırakılan kemikler için başlatıldığını iddia edenler de bulunmaktadır. Ölen kişinin cesedinin vahşi hayvanlar tarafından yenilmesiyle birlikte cesedin eti ortadan kalkmaktadır. Ancak kalan kemik parçalarından da kurtulmak isteyen Zerdüştiler, zamanla bu kemik parçalarının hayvanlar tarafından bir akarsuya veya tarlaya taşınmasını önlemek için Asto-danna isminde bir sistem geliştirmişlerdir. Böylece taş veya tuğla gibi malzemeler kullanarak lahit benzeri kemik koruma hazneleri imal etmişlerdir.[206]

Bununla birlikte Avesta'da hayvanlar tarafından taşınılan ceset parçalarıyla kirlenmiş ağaç dallarını bilmeden yakıp ateşi kirletenlerin durumu hakkında açıklama yapan Ahura Mazda, Köpeklerin, kuşların veya rüzgârın cesetten taşıdığı kir (*Nasu*) sebebiyle kişiye herhangi bir sorumluluk yüklenemeyeceğini söylemiştir. Zira yeryüzünde her gün birçok canlının öldüğü ve bu cesetlerden tamamen sakınmanın mümkün olmadığını ifade etmiştir (Vendidat 5: 1-4).

Zerdüşt inancına göre ceset kirlidir ve kirleticidir. Cesedi kirleten Nasu sadece ölen kişiye değil belli bir mesafeden daha fazla ölüye yaklaşan kişilere de sirayet etmekte ve onları da kirletmektedir. Cesede dokunmamak gerekir ancak birilerinin cesedi yıkayıp arındırması ve dakhma üzerine kadar taşıması gerekmektedir. Bu vazifeyi yerine getiren kişiler ve cesede temas eden nesneler de kirlenmiş olmaktadırlar ancak temizlenmek için su kullanmaları mümkün değildir zira Zerdüşt inancına göre suya temas etmeleri halinde kendileri kirli ve kirletici olan bu kişiler veya nesneler temizleyici bir element olan suyu da kirletecektir. Bu sebeple uzman din adamları tarafından tertip edilmesi gereken arınma

206 Masani, *Zoroastrianism Ancient and Modern*, 284.

ritüelinde (*rimani*) su yerine sığır idrarından elde edilen ve üzerine bazı dualar okunmak suretiyle Nasu'dan temizleyecek bir madde haline getirilen Nirang/Gomez kullanılmaktadır. Bu madde ile yıkandıktan sonra kirli olanlar ayrıca suyla da temizlenerek arınma işlemini tamamlamaktadırlar. Ayrıca kirlenmiş olanların köpeğe gösterilmesi (*Sagdid*) uygulaması ve ardından Baj duası okunarak tövbe edilmesi gibi uygulamalar da yapılmaktadır.[207]

Cenaze hizmeti veren kişiler (*Nasasa*) bazı arınma ritüellerini (*Rimani*) yapmak durumunda kalmışlar ancak yine de toplumdan dışlanmışlardır. Bu kişilerin bayram veya düğün gibi toplu yemek merasimlerinde diğer misafirlerle birlikte sofraya oturması yasaklanmış hatta kendi ailelerinden bile ayrı yemek zorunda kalmışlardır.[208] Cenaze hizmetleri veren kişiler, arınma ritüellerini bilfiil yapmaları durumunda dahi toplumla birlikte sofraya oturmaktan men edilmektedir. Dolayısıyla cenaze ritüellerine aykırı davrananlara ölüm cezası uygulanması doğal bir durumdur.

Ölüyü toprağa gömmek, tek başına cesedi taşıyarak kendini kirletmek veya mevtadan materyal yemek gibi davranışlar, ölüm cezasına uğramaya neden olan büyük suçlar (*anaperetha*) arasında yer almaktadır. Eğer kasti olarak bu suçlar işlenmişse bu kişiler için 'ölümü hak eden' anlamına gelen 'Margarjan' ifadesi kullanılmaktadır. Cenaze konusunda Zerdüşt dininin kurallarına uymayanların idam edilmesinin yanında ölüme sebebiyet verenlerin kırbaçlanarak cezalandırılıyor olması bir çelişki gibi görünmektedir. Ancak bu durum ölüme sebebiyet veren kişinin sadece bir kişiyi hayattan koparmasının yanında cenaze ritüellerine dikkat

---

207 Akyar, *Zerdüştîlikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri*, 91-94.

208 Nelson Taylor A., "Food and Purity in Zoroastrianism: Then to Now", *Intermountain West Journal of Religious Studies* 11 (2021), 56.

etmeyen kişilerin halk sağlığını tehlikeye atmak suretiyle bütün bir toplumun canına kastetmiş olmasıyla açıklanmaktadır.[209]

Avesta'ya göre üzerine insan ya da köpek cesedi bırakılmış bir toprak parçası artık kirlenmiştir. Ceset ve varsa parçalar toplandıktan sonra bu toprağa bir yıl boyunca hiçbir şey ekilemez ve toprak bir yıl boyunca nadasa bırakılır. Ceset parçalarını topraktan kaldırmayan veya bu toprağa bir şeyler ekmeye kalkışanlara 200 kırbaç cezası uygulanır. Toprağa serçe parmağının ucu kadar bir insanın ya da bir köpeğin leş parçasını atana 30 kırbaç cezası uygulanır. Toprağa atılan leş parçasının büyüklüğüne göre ceza da artar. İnsan ya da köpek cesedinden işaret parmağının ucu kadar leş atana 50 kırbaç, orta parmağın ucu kadar leş atana 70 kırbaç, bir parmak büyüklüğünde leş atana 90 kırbaç, iki parmak büyüklüğünde leş atana 200 kırbaç, kol kemiği veya uyluk kemiği büyüklüğünde leş atana 400 kırbaç, kafatası büyüklüğünde leş atana 600 kırbaç, ölü bedenin tamamını toprağa atıp da toprağı kirleten kişiye ise 1.000 kırbaç cezası uygulanmaktadır (Vendidat 6:1-25).

Zerdüşt, Ahura Mazda'ya cesetlerin nereye konulması gerektiğini sorar. Ahura Mazda, cesedin köpeklerin ve kuşların bulunduğu yüksek zirvelere götürülmesini, cesedin parçalarının vahşi hayvanlar tarafından başka yerlere taşınmaması için cesedin ayaklarından ve saçlarından taş, pirinç veya kurşun gibi ağırlıklarla bağlanmasını emreder ve cesetlerin bu şekilde bağlanmaması sebebiyle cesetlerin vahşi hayvanlar tarafından ağaçlara veya suya taşınmasına sebep olunması halinde cezasının 200 kırbaç olması gerektiğini söyler (Vendidat 6:44-48).

---

209 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 167-168.

Avesta'da cesedin maddi ve manevi kirlerden arındırılması işlemlerinin nasıl yapılması gerektiği ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Öncelikle suyun ve ağacın en az olduğu bir yer bulup iki ila dört parmak derinliğinde bir çukur kazılır. Birer adım arayla altı çukur daha ve ardından üçer adım arayla üç çukur daha kazılır. Cenaze işleriyle ilgilenen din görevlisi belli bir mesafeye kadar yaklaştığı cesede 'Nemaskâ yâ ârmaitis îzâkâ' duasını okuyarak ritüele başlar. Avesta'ya göre bu dua kötü tinsel varlıklara savurulan bir kılıç gibi etkili bir manevi arındırma sağlamaktadır. Cesedi arındırmak için kullanılması gereken malzeme, kül ve sığır idrarı gibi malzemeler kullanılarak elde edilen gomez isimli sıvıdır. Avesta'da, cesedi arındıracak kişinin öncelikle cesedin ellerini üç kere gomez ile yıkamış olması gerektiği söylenmekte ve din görevlisinin cesedin ellerini üç kez yıkamadan ritüele başlaması halinde bütün vücudun kirli kalacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca Avesta'da din görevlisinin gomez dökerken dokuz boğumlu bir çubuğun ucuna tutturduğu pirinç ya da kurşun malzeme kullanılarak imal edilmiş bir kepçe kullanması gerektiği söylenmektedir. Cesedin elleri yıkandıktan sonra sırasıyla cesedin başı, sağ omzu, sol omzu, sırtı, göğsü (*ceset kadınsa önce göğsü sonra sırtı*), sağ kalçası, sol kalçası, sağ dizi, sol dizi, sağ ayağı ve sol ayağı yıkanmalı ve ardından 'Yathâ ahû vairyô' duası okunmalıdır. Böylece ceset arındırılmış olmaktadır ancak cesedi arındırma işlemini yapan din görevlisinin de arınması gerekmektedir. Din görevlisi hazırladığı çukurlarda dualarını okuyup son üç çukura kadar cesetten uzaklaşır. Burada 15 kez vücudunu toprakla ovalar ve artık su ile yıkanacak aşamaya gelmiş olur. Kalan üç çukurda sırasıyla ilk çukurda bir kez, ikincisinde iki kez üçüncüsünde üç kez yıkandıktan sonra vücuduna güzel kokulu bitkiler sürer, giyinip evine gider. Ancak din görevlisi arınmış olmasına rağmen hane halkına ve Ahu-

ra Mazda'ya inanan insanlara yaklaşamaz. Evde hasta olanlar için ayrılmış olan köşede (*Armêstgâh*) üç gün üç gece bekler. Daha sonra gomezle giysilerini yıkar ve kendisi de yıkanır. Bu şekilde altı gece daha hasta köşesinde tecrit olmuş vaziyette bekler. Bekleme süresi olan dokuz gece tamamlanınca önce gomez ardından da su ile yıkandıktan sonra din görevlisi de arınması tamamlanmış olmaktadır (Vendidat 9:3-36).

Cenaze ile ilgili ritüellerde katı kurallar ve ağır cezalar bulunmamakla beraber semitik dinlerde de cesedin yıkanarak arındırılması uygulaması bulunmaktadır. Ayrıca Cenaze hizmetlerinin ardından bu işleri yapan kişilerin de yıkanması ve kendilerini arındırması istenmektedir. Yahudilikte, bir tahta üzerine yatırılan ceset iki kişi tarafından esanslı su ile yıkanmaktadır.[210] Çünkü Yahudiliğe göre ölen kişi, Zerdüştilikte olduğu gibi hem kirlidir hem de kirleticidir.[211] Hristiyanlıkta cesedin yıkanmasının ardından en güzel elbiseleri giydirilmektedir.[212] İslam dininde de cesedin en kısa sürede yıkanması gerekmektedir (el-Buhârî, Cenâiz, 51), (Tirmizî, Cenâiz, 30).

2.7.2. Ceset Gömmenin Cezası

Avesta'ya göre kirli olan cesedin toprağa gömülmesi toprak elementini kirletmektedir. Ancak ceset gömme suçu işlenip de daha sonra cesedin topraktan çıkarılması durumunda uygulanacak ceza, cesedin toprakta kalma süresiyle orantılı-

210 J. D. Eisenstein, "Taharah", *The Jewish Encyclopedia*, ed. I. Singer (New York: Funk and Wagnalls, 1905), 11/668.

211 Rabi Nisim Behar, *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*, ed. Moşe Farsi, çev. Mordehay Yanar (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2009), 426-427.

212 Şahin Kızılabdullah, "Pre and Post-Death Rituals in Christianity: A Phenomenological Analysis", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 125.

dır. Süre uzadıkça artan bir cezalandırma sistemi uygulanmaktadır. Zerdüşt, Ahura Mazda'ya insan ya da köpek cesedini toprağa gömüp de altı ay çıkarmayanın cezasını sorar. Ahura Mazda da beş yüz kırbaç cezası uygulanmasını emreder. Gömdüğü cesedi bir yıl boyunca çıkarmayana bin kırbaç cezası uygulanacağını söyler. İkinci yılda da cesedi topraktan çıkarmayan kişi ise affedilemez bir suçu işlemiştir. Ancak bu kişi Ahura Mazda'nın dini kuralları konusunda bilgisiz ise suçunu itiraf ederek bir daha işlememek üzere pişmanlık sunması halinde bağışlanır (Vendidat 3:36-40).

2.7.3. Ceset (leş) Yemenin Cezası

Avesta'nın ceza hukukuna göre işledikleri suçla orantılı olarak suçlulara iki tür ceza uygulanmaktadır. Bu cezalar, toplum tarafından uygulanması istenen cezalar ve ahirette Tanrı Ahura Mazda tarafından uygulanacağı ifade edilen cezalardır. Dünyevi cezalandırmayı hak eden bazı suçlar Avesta'ya göre öylesine ağır suçlardır ki bu suçların kefareti veya affı mümkün olmadığı için 'kabul edilmeyen' anlamına gelen 'anaperetha' ifadesi kullanılmaktadır. Bu ağır suçlardan biri de Avesta'ya göre insan cesedi veya ölü köpek eti yemektir. Leş yiyenlerin 'ölümü hak eden kişi' (*Margarjan*) olduğu ve topluluk tarafından idam edilmesi gerektiği ifade edilmekle birlikte[213] bu kişinin bütün kötü düşüncelerinden, sözlerinden ve davranışlarından uzaklaşarak tövbe etmesi halinde başka bir kötülük işlememiş olması şartıyla Zerdüşt'ün, günahını itiraf eden kişiden günahını çekip aldığı ve ortadan kaldırdığı, kefareti olmayan ve affedilmeyen günahları bile bağışladığı da söylenmektedir.[214]

---

213 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 167-169.
214 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 190-191.

Avesta'da, genellikle önemli görülen ve vurgulanmak istenen konular Zerdüşt'ün Ahura Mazda'ya sorduğu sorulara verilen cevaplarla açıklanmaktadır. Zerdüşt, bir insanın cesedinden ya da bir köpeğin ölmüş etinden yiyen bir kişinin tekrar temizlenme imkânının olup olmadığını sorar. Ahura Mazda da böyle bir şeyin mümkün olmadığını söyledikten sonra bu kişinin kuyusunun kazılması, gözünün oyulması ve canının çıkarılması gerektiğini söyler (Vendidat 7:23-24).

2.7.4. Şiddet Türleri ve Şiddet Uygulayanların Cezaları

Avesta'da, sözlü kavgadan fiziksel şiddete kadar yaşanabilecek durumlar tarif edilerek tasnif edilmiş ve cezaları belirlenmiştir. İlk şiddet türü, kişinin birine zarar vermek maksadıyla öfkeyle ayağa kalkmasıdır. Âgerepta adı verilen bu durumda henüz fiziksel bir şiddet uygulanmamıştır ancak yine de zarar verme niyetiyle ayağa kalkılmış olması Avesta'ya göre cezalandırılması gereken bir davranıştır. Ayağa kalktıktan sonra kişi hasmına vurmaya çalışmışsa bu davranışa Avaoirista denilmektedir. Kişi bilinçli bir şekilde hasmına vurmuşsa Aredus suçunu işlemiş olur. Beşinci kez Aredus suçunu işleyen kişi de Peshôtanu suçunu işlemiş olmaktadır (Vendidat 4:17).

Avesta'ya göre bir kişi, başkasına vurmasa bile üzerine hücum etmişse Âgerepta suçunu işlemiştir ve 5 kırbaç ile cezalandırılır. Bu suçu ikinci kez işlerse 10 kırbaç, üçüncüde 15 kırbaç, dördüncüde 30 kırbaç, beşincide 50 kırbaç, altıncıda 60 kırbaç, yedincide ise 90 kırbaç cezasıyla cezalandırılmaktadır. Bu kişi suçunun kefaretini ödemeyi reddedip aynı suçu sekizinci defa işlemişse bu durumda suçun kapsamı değişmiştir. Artık Âgerepta suçu Peshôtanu suçuna dönüşmüştür. Bu durumda kişinin cezası da 200 kırbaca çıkmış olmaktadır (Vendidat 4:18-21).

Avesta'ya göre bir kişi, öfkeyle hücum ettiği kişiye vurmaya çalışmışsa Avaoirista suçunu işlemiştir ve cezası 10 kırbaçtır. Bu kişi aynı suçu ikinci kez işlerse 15 kırbaç, üçüncüde 30 kırbaç, dördüncüde 50 kırbaç, beşincide 70 kırbaç, altıncıda 90 kırbaç ile cezalandırılmaktadır. Bu kişi kefaret ödemeye karşı çıkmış ve sekizinci defa yine aynı suçu işlemişse bu sefer suçu Peshôtanu suçuna dönüşmekte ve kişinin cezası 200 kırbaç olmaktadır (Vendidat 4:22-25).

Avesta'ya göre bir kişi, vurmak için bilinçli bir şekilde saldırmış ve hasmına vurmuşsa işlediği suç Aredus olmaktadır. Bu suçun cezası 15 kırbaçtır. Bu kişi aynı suçu ikinci kez işlerse 30 kırbaç, üçüncüde 50 kırbaç, dördüncüde 70 kırbaç, beşincide 90 kırbaç ile cezalandırılmaktadır. Bu kişi daha önceki suçlardan dolayı kefaretini ödememiş ve altıncı kez aynı suçu işlemişse bu kişinin suçu artık Peshôtanu suçuna dönüşmekte ve 200 kırbaçla cezalandırılmaktadır (Vendidat 4:26-29).

Avesta'ya göre yukarıdaki davranışların tamamı henüz yaralama durumu oluşmamış kavgalardır ancak yine de suç kapsamındadır ve cezalandırılması gerekmektedir. Yaralama durumu gerçekleşirse 30 kırbaç ikinci yaralamada 50 kırbaç, üçüncü yaralamada 70 kırbaç, dördüncü yaralamada ise 90 kırbaçla cezalandırılmaktadır. Öncekilerde olduğu gibi kişinin kefaretini ödemeden bu suçu tekrarlaması halinde suçu, Peshôtanu suçuna dönüşmekte ve bu kişi 200 kırbaçla cezalandırılmaktadır (Vendidat 4:30-33).

Yaralama olayı artık kişinin hasmının kanını akıtacak düzeye ulaşmışsa kişiye 50 kırbaç cezası verilmektedir. İkinci tekrarda 70 kırbaç, üçüncü tekrarda 90 kırbaç cezası uygulanmaktadır. Kefaretin ödenmemesi ve suçun tekrarı durumunda Peshôtanu cezası (*200 kırbaç*) uygulanmaktadır. Hadise kan akıtmaktan da ileri düzeye taşınmış ve kişi hasmı-

nın kemiğini kırmışsa 70 kırbaç, ikinci tekrarda 90 kırbaç cezası uygulanmaktadır. Kefaret ödenmeden suç tekrarında, Peshôtanu (*200 kırbaç*) ile cezalandırılmaktadır. Olay artık cinayete dönüşmüşse katile 90 kırbaç cezası verilmektedir. Kefaretin ödenmemesi halinde Peshôtanu (*200 kırbaç*) cezası uygulanmaktadır (Vendidat 4:34-42).

2.7.5. Cinsel Suçlar ve Cezaları

Avesta'daki affedilmeyecek suçlardan (*anaperetha*) biri de 'doğal olmayan günahlar' olarak isimlendirilen cinsel suçlardır.[215] Doğal olanın Ahura Mazda'nın yarattığı dünya olduğu, Angra Mainyu tarafından müdahale edilmiş ve bozulmuş olan unsurların da genel olarak 'doğal olmayan' şeklinde ifade edildiği söylenmektedir.[216] Zerdüşt inancına göre bazı günahların kefareti ya da affı yoktur. Ölüm cezasını gerektiren bu suçlardan biri de 'doğal olmayan davranışlarda bulunma' suçudur.[217] Zerdüştlükte, genel olarak 'doğal olmayan ilişki' olarak tanımlanan birliktelikler, eşlerin birbirine sadık kalmaması, eşcinsel ilişkilerde bulunulması veya hayvanlarla cinsel münasebette bulunulması gibi insan tabiatına aykırı davranışlardır. Bu davranışlarda bulunanların boyunlarının vurulduğu ve karınlarının yarıldığı ifade edilmektedir.[218]

Avesta'ya göre rızası olmadan cinsel suçlardan birini işleyen kişinin cezası sekiz yüz kırbaçtır. Eğer bu suç isteyerek işlenmişse ve suçu işleyen kişi dini kuralları bilen bir kişi ise bu suçun karşılığı ölümdür. Eğer bu suçu işleyen kişinin

---

215 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 167-169.

216 Yuhan Sohrab - Dinshaw Vevaina, "Theologies and Hermeneutics", *Zoroastrianism*, ed. Michael Stausberg (West Sussex: Wiley Blackwell, 2015), 222.

217 Müller, *The Sacred Books of the East Volume IV*, 100.

218 Maganlal - Alban, *Zoroastrian Ethics*, 126-128.

Ahura Mazda'nın dini konusunda bir bilgisi yok ise bu durumda bu kişi Ahura Mazda dinini kabul ettiğini söyleyip günahını itiraf ettiği takdirde ve bir daha bu suçu işlememesi halinde günahı bağışlanır ve idam cezası uygulanmaz (Vendidat 8:26-32).

Avesta'da, hamile kalan bir kadının adetten kesildiğini gizlemek maksadıyla bazı ilaçları kullanması yasaklanmıştır. Hamileliğin gizlenmesi için adet (*regl*) düzenine müdahale edilmesinin ve ana rahmindeki ceninin düşürülmesi için bitkisel ilaçlardan yaralanmanın yasaklandığı Avesta'da, kürtaj yapılması yasaklanmış olmakla birlikte kadının toplumdan çekindiği için kürtaj yapması halinde hem anne hem de baba bu suçun faili olarak görülmektedir. Ayrıca Avesta kürtaj işleminin gerçekleşmesine yardımcı olan şifacı kabilinden şahısları da kürtaj suçunun failleri arasında saymaktadır (Vendidat 15:9-14).

Avesta'da, doğum gerçekleşinceye kadar hamile kalan bir kadının bakımıyla ilgilenme görevi ilk önce kadını hamile bırakan erkeğe yüklenmiştir. Ancak kadını hamile bırakan kişi kadının bakımına yanaşmaz ve kadın da bakımsızlık yüzünden doğum esnasında bebeğini kaybedecek olursa kadını hamile bırakıp da bakımına yanaşmayan kişi ölen bebeğin katili sayılmıştır. Avesta'da, İslam dinindeki farz-ı kifâye kabilenden bazı uygulamalara rastlanmaktadır. Örneğin Avesta'da cenazeden arındırma ritüellerinin yerine getirilmesi bütün toplumun üzerine yüklenmiştir (Vendidat 8:97-102).

Kadını hamile bırakan adamın, hamilelik süreci boyunca kadının bakımını üstlenmesi gerekmektedir. Eğer adam bakıma yanaşmazsa Avesta'ya göre bütün Zerdüşt toplumu bu kadının bakımından sorumludur. Birilerinin bu sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir ve toplum sadece hamile

kadınların değil bütün hamile köpeklerin de bakımıyla ilgilenmek zorundadır (Vendidat 15:15-19).

2.7.6. Ceset Yakma Suçunu İşleyenlerin Cezaları

Avesta'ya göre Ahura Mazda'ya inananlardan birisi yolculuk esnasında bir cesedin pişirilmek üzere yakıldığını görürse hemen müdahale etmeli ve cesedin yakılmasına engel olmalıdır. Cesedi pişirmeye kalkışan kişi öldürülmeli, cesedin pişirildiği kazan ve üzerine konulduğu saç ayağı derhal (*kutsal*) ateşten uzaklaştırılmalıdır. Ateşin içindeki henüz yanmamış odun parçaları ateşten uzaklaştırılarak ateşin daha çabuk sönmesi sağlanmalıdır. Bu işlemin dokuz kez tekrarlanmasıyla ateşin arınması sağlanmış olacaktır. Avesta'ya göre bu arındırma işleminin ardından güzel kokulu ağaçların ve bitkilerin ateşe atılmasıyla rüzgârın ateşten taşıdığı güzel kokular etraftaki kötü tinsel varlıkların tamamını öldürecektir (Vendidat 8:73-80).

2.7.7. Saç ve Tırnak Kesme Kurallarına Uymamanın Cezası

Avesta'da anlatıldığına göre Zerdüşt, Ahura Mazda'ya en ölümcül günahlar arasında yer alan ve yapıldığı zaman sanki Daevalara kurban sunulmuş kadar ağır bir suç işlenmesine sebep olan günahın hangisi olduğunu sorar. Ahura Mazda, saçını ya da tırnağını kesen bir adamın Ahura Mazda'nın kurallarına uymaması halinde zararlı haşeratın ve Daeva isimli kötü tinsel varlıkların ortaya çıkacağını söyler. Avesta'nın anlatımına göre kesilen saç veya tırnak parçaları insanlardan 10, ateşten 20, sudan 30, kutsal Baresma bitkilerinden 50 adım uzakta bir yere 10-20 parmak kalınlığında kazılan çukura gömülmelidir ve ardından bazı dualar (*Ahuna Varya*) okunmalıdır. Ayrıca kesilen parçalar iyi tinsel varlıklara sunulmalıdır aksi halde bu saç ve tırnaklar Mâzainya

Daevasının kullanabileceği bir savaş malzemesine (*mızrak, ok, yay, bıçak ve sapan*) dönüşecektir. Ahura Mazda, bu kuralları açıkladıktan sonra kurallara uymayan kişinin aslında kuralları küçümsediğini söylemekte ve bu sebeple inançsız bir asiye dönüşen böylesi kişilerin cezasının ölüm öldüğünü belirtmektedir (Vendidat 17:1-6).

2.7.8. Kanaması Olan Kadınla İlişkiye Girmenin Cezası

Avesta'ya göre bir kadının normal zamanlarda gördüğü kanaması (*hayız, nifas*) varsa veya olağan dışı görülen bir kanaması (*istihaze*) varsa ve bir adam bu kadınla ilişkiye girmek istediğinde kadın da bu ilişkiye rıza göstermiş ise bu ilişkiden dolayı ceza olarak 1.000 adet küçük davarın kesilmesi, hayvanların bağırsaklarının ateşe, kürek kemiklerinin de suya sunulması gerekmektedir. Bununla birlikte 1.000 yük dolusu hoş kokulu yakacak odunun toplanması, 1.000 adet Baresma demetinin bağlanması, 1.000 yılanın, 2.000 kaplumbağanın ve 3.000 adet karıncanın öldürülmesi gerekmektedir. Ayrıca 30 adet köprü inşa edildikten sonra 1.000 adet kırbaç cezası uygulanacaktır. Avesta'ya göre bütün bu cezalar çekilip de kefaret yerine gelmediği sürece kişinin öte dünyada cennete girmesi mümkün değildir (Vendidat 18:67-76).

Avesta'ta belirtilen bu cezalardan kaçınan kişinin cennetten mahrum kalacağının ifade edilmesi psikolojik bir ceza tipi olmakla birlikte diğer cezaların neredeyse tamamı sosyal ceza tipine girmektedir. Kişinin maddi külfet gerektiren cezaları yerine getirmesinin takipçisi olan toplum bu kişinin nasıl bir kabahat işlediğinden haberdar olacağı için aynı zamanda bu cezalandırma şeklini tipolojik açıdan psiko-sosyal müdahale kapsamına almak da mümkündür. Cezalar arasında yer alan köprü inşa etme cezası, kamu menfaati doğ-

rultusunda bir hizmetin yerine getirilmesini sağlaması bakımından tam anlamıyla sosyal bir müdahale anlamı taşımaktadır.

2.8. Toplumun Cenaze İşlemlerini Yerine Getirme Konusundaki Sorumluluğu

Avesta'da, cenaze işlemlerinin yerine getirilmesi görevi, tıpkı İslam dinindeki cenaze işlemlerinin farz-ı kifâye olması gibi topluma yüklenmiştir. Zira bu işlemin yapılmaması durumunda cesedin sebep olacağı hastalıkların bütün toplumu etkilemesi söz konusudur. Topluluktan bazılarının cenazenin arındırılması işlemini yerine getirmesiyle toplumun sorumluluğu yerine getirilmiş olmakta, hiç kimsenin bu işlemi yerine getirmemesi durumunda tüm topluluk sorumlu tutulmaktadır.

Bir kişinin yerleşim yerinden uzakta bir yerde, kırsalda veya ormanda bir cesede temas etmesi halinde yapması gerekenler Avesta'da açıklanmaktadır. Bu kişinin temas ettiği cesede köpekler ve kuşlar uğradıysa adam vücudunu 30 kez gomez ile yıkayıp kurulaması gerekmektedir. Henüz köpekler veya kuşlar cesede uğramamışsa bu durumda kişinin vücudunu 15 kez gomez ile yıkayıp kurulaması gerekmektedir. Ardından bu kişi en yakın yerleşim yerine doğru bağırarak koşmalıdır. Kendisinin bir cesetle karşılaştığını ve arındırılması gerektiğini haykırarak birine rastlayıncaya kadar koşması gerekmektedir. İlk rastladığı kişi bu adamı arındırmalıdır. Eğer arındırmazsa günahlarının üçte biri bu adama yüklenir ve adam koşmaya devam eder. Karşılaştığı ikinci kişi de bu adamı arındırmazsa günahların yarısı bu adama yüklenir. Cesede temas eden adam bağırarak kendisinin arındırılması gerektiğini söyler ve bu şekilde koşmaya de-

vam eder. Karşılaştığı üçüncü kişi de bu adamı arındırmazsa adamın bütün günahları yüklenmiş olur (Vendidat 8:97-102).

2.9. Yakın Akrabası Vefat Edenlerin Arınma Süresi Boyunca Tecrit Edilmeleri

Avesta'ya göre yakın bir akrabası ölen bir kişinin (*Upaman*) 'yas süresi' veya arınmak için 'bekleme süresi' boyunca tecrit edilmesi gerekmektedir. Bu süre, ölen kişinin dinsel açıdan durumuna göre ve kişinin ölen kişiye akrabalık derecesinin yakınlığına göre değişiklik göstermektedir. Bu süre boyunca cenaze sahiplerinin dinî açıdan yaslı/kirli sayılmalarından dolayı diğer Zerdüştileri ve temiz nesneleri kirletmemesi için bekleme köşesinde (*Armêstgâh*) beklemeleri gerekmektedir. Bu tecridin iki sebebi olduğu söylenmektedir. İlki vefat eden kişinin akrabaları aynı mekânı paylaşıyor olmalarından dolayı ceset ile temas ettikleri için kirlidir ve arınma süresi boyunca kendilerini tecrit etmeleri gerekmektedir. İkinci sebep ise sadece ölenin akrabaları olmalarıdır. Akraba oldukları için aile bireylerini birbirine bağlayan doğal bir bağ vardır ve bu bağ tüm aile bireylerine ölüm getirir. Dolayısıyla ölen ile akrabaları arasında ölüm açısından bir illiyet kurulmuştur. Aynı ilişki ölen kişi ile öldüğü ev arasında da kurulmuştur. Cenaze evinin de arındırılması gerekmektedir. Evin dinî açıdan kirli olması, evin uğursuz sayılmasına neden olmuştur. Günümüzde bile cenaze evinin uğursuz görüldüğü, evladın babasının öldüğü evi terk ettiği söylenmekte ve ev için "*içinde yaşayamadı, yürüyemedi, uğursuzluk buradadır. Her erkeğin evi onunla birlikte ölmelidir*" diye düşünüldüğü ve evin terk edildiği daha uzakta başka bir ev inşa edildiği söylenmektedir.[219]

[219] Müller, *The Sacred Books of the East Volume IV*, 144.

Avesta'da ebeveyni vefat eden evladın Upaman (*Yaslı/kirli*) olma süresi ölen kişinin mütedeyyin olup olmamasına göre belirlenmiştir. Eğer ölen kişi dindar biriyse süre 30 gün değilse 60 gündür. Aynı şekilde evladı vefat eden ebeveyn de ölen kişinin dindar olması durumunda 30 gün aksi halde 60 gün boyunca Upaman'ın uyması gereken kurallara uygun davranması gerekmektedir. Cenaze sahipleri bekleme süresi (*30 veya 60 gün*) boyunca kirlidir ayrıca cenaze evi de kirlidir ve arındırılması için bazı uygulamaların yapılması gerekmektedir. Öncelikle evi arındıracak olanların 3 kere kendilerini, 3 kere de elbiselerini yıkaması ve ardından da 3 kere bazı duaları okuması gerekmektedir. Ardından bu kişinin Ahura Mazda'nın kutsal ateşi için kurban sunması, Baresma demetleri sunması ve kutsal su için içki sunması gerekmektedir. Bu ritüeller yerine getirildikten sonra ev temizlenmiş olduğu için artık hane halkı evin içine ateş veya su sokabilecektir. Ev artık temiz hâle geldiği için Ahura Mazda'nın yardımcısı olan altı tinsel varlığın (*Amesha Spenta*) da eve girmeye başlayacağı ifade edilmektedir. Kardeşi vefat eden kişi, kardeşinin dindar olması durumunda 30 gün değilse 60 gün Upaman kurallarına uyacaktır. Evin reisi veya evin hanımı ölünce dindar ise 6 ay değilse 1 yıl boyunca maiyetindekiler (*köleler, hizmetkarlar*) Upaman'dır. Kişinin dedesi, ninesi veya torunu öldüğünde ölen dindar ise 25 gün değilse 50 gün, kişinin amcası, dayısı, teyzesi veya halası öldüğünde dindar ise 20 gün değilse 40 gün, kişinin kuzenlerinden biri ölürse dindar ise 15 gün değilse 30 gün, kişinin kuzeninin çocuklarından biri ölürse dindar ise 10 gün değilse 20 gün, kişinin kuzeninin torunlarından biri ölürse ölen kişi dindar ise 5 gün değilse 10 gün boyunca Upaman kurallarına uyması gerekmektedir. Ölen kişi Ahura Mazda'nın dinine inanmayan biriyse Avesta'ya göre bu kişi yaşarken tıpkı bir

zehirli kurbağa gibidir ancak öldükten sonra nasıl ki zehirli kurbağanın cesedi kimseye zarar veremiyorsa inançsız kişinin cesedi de aynıdır ve bu kişi için Upaman kurallarına uyulmasına gerek yoktur (Vendidat 12:1-24).

Avesta'daki Upaman kuralları hem sosyal hem de psikososyal bazı müdahaleler içermektedir. Upaman kurallarının belirlenişinde ölen kişiyle yakınlık derecesine göre bir yas tutulma süresinin belirlendiği görülmektedir. Ölen kişi ne kadar yakınsa o kadar değerlidir ayrıca Avesta'ya göre ölen kişi uzak bir akraba bile olsa değerli görülmelidir. Upaman kuralları, ölen kişiye karşı akrabalık ilişkisine dayalı sorumlulukların devamlılığını sağlaması açısından bir sosyal müdahale tarzıdır. Kişinin kuzeninin torunlarının dahi cenazesine iştirak etmesinin dinî bir kural haline getirilmesi, akrabalık ilişkilerinin devam etmesine ve toplumsal yapının korunmasına yönelik bir müdahale mahiyetindedir. Ölen kişinin dindar olup olmamasına göre yaslı/kirli olma süresinin belirleniyor olması da ölen kişinin yaşarken kendine çeki düzen vermesine neden olması bakımından veya en azından toplum tarafından kendisinin dindar bir kişi olarak bilinmesine yönelik davranışlar sergilemesini sağlaması açısından psiko-sosyal bir müdahale mahiyetindedir.

Yahudilikteki Onen uygulaması Zerdüştlükteki Upaman uygulamasıyla benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda Zerdüşt dinindeki Upaman olmuş kişi ile aynı konumda olan Onen için belirlenmiş bazı kurallar bulunmaktadır. Yahudi inancına göre ölenin annesi, babası, çocukları, kardeşleri ve eşine Onen denir.[220] Cenazenin defnedilmesine kadar Onen halinde olan kişi yasta olduğu gerekçesiyle et yemeği yiye-

[220] Yitshak Haleva vd. (ed.), *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 3. Kitap: Vayikra*, çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010), 885.

mez, şarap içemez, eşi ile ilişki kuramaz ayrıca kirli olduğu gerekçesiyle dini yükümlülüklerin çoğundan muaftır. Tora okuyamaz, dualara ve ibadetlere katılamaz. Ellerini yıkama (*Netilat Yadayim*) ritüelini yapar ancak bu ritüeli yaparken okunması gereken dualardan çoğunu okuyamaz. Yemeklerden sonra yapılan yemek dualarını (*Birkat Amazon*) okuyamaz hatta başkasının yaptığı yemek duasına 'Amen' dahi diyemez. Onen olan kişi henüz akıl bâliğ (*Bar Mitzva-Ergen Erkek / Bat Mitzva-Ergen Kız*) olmamış bir çocuksa Şema ve Amida dualarını okuyabilir. Ergenlik çağına girmiş ise bu ibadetleri yapmaktan muaftır. Cenaze gömüldükten sonra Onen'lik durumu da sona ermiş olmaktadır.[221]

Ayrıca Zerdüşt dinindeki cenaze çıkan eve karşı olumsuz bakışın bir benzerini Yahudi inancında da görmekteyiz. Yahudi inancına göre ölen kişinin cesedi tüm evi manevi açıdan kirletmiştir[222] hatta cenaze evine bitişik olan komşu evlere eğer bir geçiş varsa komşu evler de manevi açıdan kirli hâle gelmiştir.[223]

Zerdüşt dininde, ölen kişinin akrabalarının yas tutma süresi boyunca kirli sayılması inanışı ile cenazenin çıktığı evin kirli sayılması inancının Yahudilikteki inanç ve uygulamalarla olan benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Bununla birlikte Zerdüşt dinindeki Upaman ile Yahudilikteki Onen arasındaki en göze çarpan farklılık ise ölen kişinin toplum tarafından algılanış şekline göre cenaze sahiplerinin yaslı/kirli olma süresinin belirleniyor olmasıdır. Zerdüşt dinindeki inanışa göre dindar biri ile dindar olmayan birinin ölümünün ardından yakınları için Upaman (*yaslı/kirli*) olma süresi

221 Behar, *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*, 385-389.

222 Abdullah Altuncu, *Yahudilikte Gelenek ve Haskala İlişkisi* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 45-46.

223 Behar, *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*, 426-427.

farklılık göstermektedir ancak Yahudilikteki Onen olma durumunda böyle bir süre belirlemesi bulunmamaktadır.

2.10. Bir Başkasının Köpeğine Zarar Veren Kişiye Uygulanacak Cezalar

Avesta'da, köpeğin bizzat Ahura Mazda tarafından kıyafetleri (*tüyler*) ve ayakkabıları (*patiler*) ile yaratıldığı ve insanları koruması için dişlerinin sivri olmasının sağlandığı anlatılmaktadır. Yaratılıştan insanların mallarına bekçilik yapmak için uygun özelliklerle donatılan köpeğin yiyeceğini de insandan temin etmesine karar verildiği ifade edilmektedir (Vendidat 13:39). Avesta'ya göre eğer bir kişi bir başkasına ait bir çoban köpeğine zarar verir ve köpek de yaralandığı için sürüyü koruyamazsa, sürüye kurt saldırması durumunda köpeğe zarar veren kişi sürü sahibinin bütün zararını karşılamak zorundadır. Ayrıca çoban köpeğine zarar verdiği için de cezalandırılacaktır. Aynı şekilde bir kişinin başka birinin evini koruyan bir köpeğe zarar vermesi durumunda, köpek aldığı yaradan dolayı evi koruyamaz hâle gelmiş ise ve köpek tarafından korunamayan eve hırsız girmiş ise köpeğe zarar veren kişi hem hırsızın çaldığı bütün malları evin sahibine ödemek zorundadır hem de köpeğe zarar verdiği için köpeğin türüne göre belirlenen sayıda kırbaçla cezalandırılmaktadır (Vendidat 13:10-16).

Bir köpeğe zarar verme suçuna karşılık olarak morfolojik açıdan iki tür cezalandırmanın uygulandığı görülmektedir. İlkinde, köpeğin maddi değeri ve işlevi üzerinden bir değerlendirme yapılmakta ve köpeğin koruması gereken sürüyü koruyamaz hâle gelmesinden dolayı oluşan maddi hasarın köpeğe zarar veren kişi tarafından tazmin edilmesi şeklinde bir nevi para cezası uygulanmaktadır. İkincisinde ise köpeğin manevi değeri üzerinden bir değerlendirme yapılmakta-

dır zira Zerdüştlükte köpek kutsal bir hayvandır.[224] Dolayısıyla Zerdüşt dininde kutsal bir hayvan olan köpeğe zarar verdiği için bu kişiye para cezasının yanı sıra bedensel bir ceza daha uygulanmakta ve köpeğe zarar veren kişi kırbaçlanmaktadır.

[224] Whitney, *On the Avesta or the Sacred Scriptures of the Zoroastrian Religion*, 350.

SONUÇ

Avesta'daki müdahale fenomenolojinin anlaşılması açısından Avesta'daki anlatımlar çerçevesinde Tanrı Ahura Mazda'nın tipolojik değerlendirmesinin tespit edilmesi gerekmektedir. Avesta'nın anlatımlarına göre Tanrı Ahura Mazda, âlemleri yaratan, her şeyi bilen, her şeyi gözleyen, her şeyden büyük olan, ilk ve son olan, her şeyi hatasız olarak düzenleyen ve yöneten, her zaman var olan ve her zaman var olmaya devam edecek olandır.

Avesta'nın anlatımlarına göre bu özellikler birinde olursa bir başkasında olamaz. Dolayısıyla Ahura Mazda ilk ise onun karşıtı olduğu söylenen Angra Mainyu'nun ilk olması mümkün olamayacaktır. Aynı şekilde Avesta'da anlatıldığına göre Ahura Mazda eğer en büyük olansa Angra Mainyu'nun Ahura Mazda'ya denk olması söz konusu olamayacaktır. Yine Avesta'nın ifadelerine göre eğer Ahura Mazda her şeyi yaratan ise Angra Mainyu da yaratılmışlar arasında yer alacaktır.

Dolayısıyla Avesta'da Yahudilik ve İslam inançlarında olduğu kadar net bir monoteizme rastlanmasa bile iki tanrının karşıtlığı üzerine kurulu bir düalizmden söz etmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Avesta'daki iyi (*Asha*) ile kötü (*Druj*) arasındaki veya iyi tinsel varlıklar (*Yazata*) ile kötü tinsel varlıklar (*Daeva*) arasındaki karşıtlık sebebiyle bir düalizmden bahsetmek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır zira bütün dinlerdeki iyi ve kötü unsurlar birbirine karşıttır.

Avesta'ya göre Ahura Mazda hayatı, Angra Mainyu da ölümü temsil etmektedir. Bu sebeple sağlıklı bir yaşam için gerekli olan tarımsal veya iklimsel koşullar Ahura Mazda ile özdeşleştirilirken kış, hastalık ve benzeri unsurlar Angra Mainyu ile özdeşleştirilmiştir. Avesta'da, Ahura Mazda'nın en çok sevdiği şeyler anlatılırken bu şeylerin başında tarlanın ekilip sulanması, sığırların serpilip büyümesi, hayvan yeminin artması, köpeklerin serpilip büyümesi, ailenin gelişip çocukların sayısının artması gibi yaşama dair unsurlar anlatılmaktadır.

Avesta'da yaşam konusu veya yaşamın korunması konusu o kadar ön plana çıkarılmıştır ki sanki yaşayan bütün varlıklar Ahura Mazda için yaratılmamış da Ahura Mazda yaşamı korumak ve geliştirmek için varmış gibi bir algı oluşmaktadır. Avesta'daki ritüellerin büyük çoğunluğu maddi ve manevi kirlerden arınmak, hastalık ve ölümden uzak kalmak için yapılmaktadır. Ceset, hastalık yayan bir kaynak olarak görülmekte ve cesetten kurtulmaya yardımcı olan başta köpek gibi bütün unsurlar kutsanmaktadır. Avesta'da toplumsal hayatı düzenleyen kuralların çoğunluğu Ahura Mazda'yı yüceltmekten ziyade yaşamı korumayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, bir kutsal kitapta mutlaka olması gereken en önemli özellik, inanç sistemi, ritüeller veya sosyal düzenlemeler gibi konuların tamamının tanrı merkezli olmasıdır. Avesta'da yaşam ve onun devamını sağlayacak temizlik gibi konular o denli öne çıkmıştır ki Ahura Mazda'nın esas görevi yaşamı korumaya dönüşmüş ve kötü tinsel varlıkların tek amacı da yaşama saldırmak olmuştur.

KAYNAKLAR

Adıbelli, Ramazan. "Dinlerdeki Kozmogonik ve Eskatolojik Anlatılar Bağlamında Ahlakı Anlamlandırmak". *Bilimname* 21 (2011), 33-56.

Ahmadi, Amir. *The Daēva Cult in the Gāthās An ideological archaeology of Zoroastrianism*. London, New York: Routledge, 2015.

Akkaya, Ümit Harun. *Büyü Din ve Toplum*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020.

Akkaya, Ümit Harun. "Kimlik". *Din sosyolojisi*. ed. Özcan Güngör - Rıdvan Şimşek. 385-428. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2020.

Akyar, Nevfel. *Zerdüştîlikte Ahiret İnancı ve Cenaze Törenleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Akyar, Nevfel - Sayar, Süleyman. "Zerdüştî Kutsal Metinlerinde Ahiret Tasavvuru". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 57-83.

Alıcı, Mehmet. *Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2012.

Alles, Gregory D. - McDaniel College (ed.). *The Encyclopedia of World Religions Revised Edition*. thk. Robert S. Ellwood. New York: Facts on File Publications, 2007.

Altuncu, Abdullah. *Yahudilikte Gelenek ve Haskala İlişkisi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Ardaviraf. *Ardavirafname*. çev. Nimet Yıldırım. İstanbul: Pinhan Yay., 2011.

Arık, Durmuş. "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2005), 157-174.

Asa, Ester. *Gerçeğe Yolculuk Tora ve Yahudilik Üzerine Merak Edilen Konular*. çev. İzzet Berkan - Yosi Berkan. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2006.

Ayata, Eshat. *Zerdüşt Avesta Bölümler*. İstanbul: Kora Yayın, 3. Basım, 2011.

Bagli, Jehan. "Zoroastrian Theology and Eschatology". *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*. ed. Zayn R. Kassam vd. thk. Arvind Sharma. 753-773. Claremont, Toronto: Springer Press, 2018.

Behar, Rabi Nisim. *El Gid Para El Pratikante Dini Uygulama Rehberi*. ed. Moşe Farsi. çev. Mordehay Yanar. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2009.

Bhattacharyya, Tarapada. "The Avesta, Ṛigveda And Brahmā Cult". *Bhandarkar Oriental Research Institute* 51/4 (1970), 31-50.

Avesta: Zerdüştilerin Kutsal Metinleri. çev. İbrahim Bingöl - Fahriye Adsay. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2012.

Boyce, Mary. *A History of Zoroastrianism Volume One*. Leiden, New York, Köln: Brill, 1996.

Boyce, Mary. *Textual Sources for The Study of Zoroastrianism*. ed. John R. Hinnells. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.

Boyce, Mary. "The Penguin Handbook of The World's Living Religions". *Zoroastrianism*. ed. John R. Hinnells. London: Penguin Books, 1984.

Boyce, Mary. *Zoroastrians Their Religious Beliefs and Practices*. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1979.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-. *el-Câmiu's-Sahîh*. Riyad: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, 1998.

Cardona, George. "General Introduction". *The Indo-Aryan Languages*. ed. George Cardona - Dhanesh Jain. 1-52. New York, London: Routledge, 2014.

Choksy, Jamsheed Kairshasp. *Evil, Good and Gender Facets of the Feminine in Zoroastrian Religious History*. thk. Donald Wiebe. New York, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford: Peter Lang Publishing, 2002.

Choksy, Jamsheed Kairshasp. *Gifts to A Magus*. ed. Jennifer Dubeansky. thk. Donald Wiebe. New York, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford: Peter Lang Publishing, 2008.

Choksy, Jamsheed Kairshasp. *Purity and pollution in Zoroastrianism Triumph over Evil*. Austin Texas: University of Texas Press, 1989.

Daniel, Elton L. - Mahdi, Ali Akbar. *Culture and Customs of Iran*. London: Greenwood Press, 2006.

Daniels, Mark. *Bir Nefeste Dünya Mitolojisi*. çev. Pınar Üstel. İstanbul: Maya Kitap, 2014.

De Jong, Albert. "Magi". *Encyclopedia Of Religion Second Edition*. ed. Jones Lindsay. 8/5559-5562. U.S.A.: Thomson & Gale, 2005.

De Jong, Albert. "Purity and Pollution in Ancient Zoroastrianism". *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Medi-*

terranean World and Ancient Judaism. ed. Christian Frevel - Christophe Nihan. 183-194. Leiden & Boston: Brill, 2013.

Dhalla, Maneckji Nusservanj. *History of Zoroastrianism*. Oxford University Press: New York, London, Toronto, 1938.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Şam, Beyrut: Risâle, 2013.

Eisenstein, J. D. "Taharah". *The Jewish Encyclopedia*. ed. I. Singer. 11/668. New York: Funk and Wagnalls, 1905.

Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysterialarına*. çev. Ali Berktay. İstanbul: Kabalcı, 2003.

Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Gece Yayınları, 1991.

Eliade, Mircea - Couliano, Ioan P. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

Forrest, S. K. Mendoza. *Witches, Whores, and Sorcerers The Concept of Evil in Early Iran*. Austin Texas: University of Texas Press, 2011.

Gnoli, Gherardo. "Chinvat Bridge". *Encyclopedia Of Religion Second Edition*. ed. Jones Lindsay. 3/1647. Detroit-London: Thomson Gale, 2005.

Gnoli, Gherardo. "Dâityâ". *Encyclopædia Iranica*. VI/598-599, 1993. https://www.iranicaonline.org/articles/daitya-vahvi

Gözün, Abdulvehhab. "Hadislere Göre Sırat Köprüsü ve Özellikleri". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2021), 179-211.

Gray, Louis H. "The 'Ahurian' and 'Daevian' Vocabularies in the Avesta". *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 3 (1927), 427-441.

Guillemin, Jacques Duchesne. *Symbols and Values in Zoroastrianism Their Survival and Renewal*. New York: Harper & Row Publishers, 1970.

Gündüz, Şinasi. "Mecûsîlik". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/279-284. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Güngör, Harun. "Şamanizm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/325-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Hafızoğlu, Yakup. "Kâdî Abdülcebbâr'ın Mecûsî Teoloji Tenkidi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 929-957.

Haleva, Yitshak vd. (ed.). *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 1. Kitap: Bereşit*. çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010.

Haleva, Yitshak vd. (ed.). *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara 3. Kitap: Vayikra*. çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yayınları, 2010.

Hartz, Paula R. *World Religions Zoroastrianism Third Edition*. thk. Joanne O'Brien - Martin Palmer. New York: Chelsea House Publishers, 2009.

Hinnells, John R. *Zoroastrian and Parsi Studies*. London, New York: Routledge, 2006.

Humbach, Helmut vd. *The Gathas of Zarathushtra and the Other Old Avestan Texts Part II Commentary*. Heidelberg: Carl Winter Universitatsverlag, 1991.

İpek, Yasin. *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Bahailik ve Türkiye'de Bahailer*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2020.

İpek, Yasin. *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.

Jackson, A. V. Williams. *Avesta Reader First Series Easier Texts, Notes, And Vocabulary*. Stuttgart: Kommerzienrat W. Kohlhammer, 1893.

Jackson, A. V. Williams. "The Ancient Persian Conception of Salvation according to the Avesta, or Bible of Zoroaster". *The University of Chicago Press* 17/2 (1913), 195-205.

Jakson, Danny P. *Gılgamış Destanı*. çev. Ahmet Antmen. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2005.

Johnson, Paul. *Yahudi Tarihi*. çev. Filiz Orman. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2000.

Kak, Subhash. "Vedic Elements in the Ancient Iranian Religion of Zarathushtra". *The Adyar Library Bulletin* 67 (2003), 47-63.

Kassam, Zayn R. vd. (ed.). *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*. thk. Arvind Sharma. Claremont, Toronto: Springer, 2018.

Kaya, Korhan. *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. Ankara: İmge Kitabevi, 2. Basım, 1997.

Kayalı Yalçın. "Hint ve Türk Mitolojilerinde Balık Motifi". *Akademik Bakış Dergisi* 58 (2016), 252-265.

Kaynak, İbrahim Hakkı. "Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı". *Sutad* 39 (2016), 443-455.

Kazimi, Parviz. "Formation of Religion - Social And Cultural Communicatıon in Early History". *Akedemik Tarih ve Düşünce Dergisi* 8/4 (2021), 2077-2093.

Kızıl, Hayreddin. "Hint ve İran Mitolojilerine Göre 'Mitra'". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 10 (2013), 26-41.

Kızıl, Hayreddin. "Mitra'dan Mithras'ın Sırları'na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni". *EKEV Akademi Dergisi* 17/55 (2013), 113-136.

Kızıl, Hayreddin. "Rig Veda ve Avesta Tanrı Panteonundaki Benzerlikler". *Marife* 13/1 (2013), 29-52.

Kızılabdullah, Şahin. "Pre and Post-Death Rituals in Christianity: A Phenomenological Analysis". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2019), 117-135.

Klima, Otakar. "Avesta, Antik Pers Kitabeleri, Orta Farsça Edebiyatı". çev. Ayşe Gül Fidan. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 37/63 (2018), 433-460.

Korkmaz, Esat. *Zerdüştlük Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2004.

Korkmaz, Mehmet. *Zerdüşt Dini-İran Mitolojisi*. Ankara: Alter Yayıncılık, 2010.

Köker, Saniye. "Kısa Hikâyenin Tarihsel Gelişimi ve Başlıca Özellikleri". *Premium E-Journal of Social Sciences* 4/7 (2020), 249-258.

Gılgamış Destanı. çev. Sevim Kutlu - Teoman Duralı. İstanbul: Hürriyet Yayınevi, 1973.

Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî ibn. *es-Sünen*. Beyrut: Dâr'u-Sıddîk, 2010.

Maganlal, A. Buch - Alban, G. Widgery. *Zoroastrian Ethics*. Baroda (Vadodara): Mission Press, 1919.

Malandra, William W. *An Introduction to Ancient Iranian Religion Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions*. Minneapolis: University Of Minnesota Press, 1983.

Malandra, William W. "Garōdmān". *Encyclopædia Iranica*. 10/317-318. Erişim 30 Aralık 2012. http://www.iranicaonline.org/articles/garodman

Masani, Ervad Phiroze Shapurji. *Zoroastrianism Ancient and Modern*. Bombay, 1917.

Maurice, Simon. *Babylonian Talmud, Gittin, 68a-68b.* 2009. https://www.halakhah.com/gittin/gittin_68.html

Mayor, Adrienne. *Mithradates*. ed. Levent Cinemre. çev. Ergin Gürkan. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.

Mills, Lawrence Heyworth. "Avesta Eschatology Compared with The Books of Daniel and Revelation". *Oxford Journals* 17/4 (1907), 583-609.

Modi, Jivanji Jamshedji. "The Social Life of The Ancient Iranians, as Presented By The Avesta A Discourse before the Bhandarkar Oriental Institute at Poona, on the Occasion of its 7th Anniversary". *Bhandarkar Oriental Research Institute*, 91-112.

Monaghan, Patricia. *The Encyclopedia of Celtic Mythology and Folklore*. New York: Fact On File, Inc, 2004.

Müller, F. Max (ed.). *The Sacred Books of the East Volume IV*. çev. James Darmesteter. Oxford: Clarendon Press, 2. Basım, 1895.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, 2003.

Panaino, Antonio. "An Aspect of Sacrifice in the Avesta". *Istituto Italiano per l'Africa e l'Oriente* 36/3 (1986), 271-274.

Panaino, Antonio. "Cosmologies and Astrology". *Zoroastrianism*. ed. Michael Stausberg vd. 235-259. West Sussex: Wiley Blackwell, 2015.

Peer, Rooyintan Peshotan. "Zoroastrian Rituals in India". *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*. ed. Zayn R. Kassam vd. thk. Arvind Sharma. Claremont, Toronto: Springer, 2018.

Pike, Albert. *Irano Aryan Faith and Doctrine As Contained in the Zend Avesta*. Louisville: The Standard Printing, 1924.

Raffaelli, Enrico G. *The Sih-Rozag in Zoroastrianism A Textual and Historico-Religious Analysis*. ed. Homa Katouzian - Mohamad Tavakoli. New York: Routledge, 2014.

Reichelt, Hans. *Avesta Reader Texts, Notes, Glossary And Index*. Strassburg: Verlag Von Karl J. Trübner, 1911.

Rose, Jenny. *Zoroastrianism An Introduction*. London: I.B.Tauris, 2011.

Sadeghi, Fatemeh. *The Sin of the Woman Interrelations of Religious Judgments in Zoroastrianism and Islam*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2018.

Safra, Jacob E. - Cauz, Jorge Aguilar. *Britannica Encyclopedia of World Religions*. ed. Michael Frassetto. Chicago, London, New Delhi: Encyclopædia Britannica, Inc., 2006.

Sayım, Huzeyfe. "Sih Dini". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2001), 85-95.

Sayım, Huzeyfe. "Zerdüştîlik'de Kozmogoni ve Yaratılış". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/16 (2004), 91-101.

Sivrioğlu, Ulaş Töre. "Avesta Dilinin Tarihi Coğrafyası". *Turkish Studies* 8/8 (2013), 1141-1165.

Skjærvø, Prods Oktor. "Avestan and Old Persian Morphology". *Morphologies of Asia and Africa*. 853-940. Pennsylvania: Eisenbrauns Publishing, 2007.

Skjærvø, Prods Oktor. *Introduction to Zoroastrianism*. Early Iranian Civilizations, 2005. https://books.google.com.tr/books?id=mHqmgEACAAJ

Skjærvø, Prods Oktor. *The Spirit of Zoroastrianism*. New Haven, London: Yale University Press, 2011.

Sohrab, Yuhan - Vevaina, Dinshaw. "Theologies and Hermeneutics". *Zoroastrianism*. ed. Michael Stausberg. 211-235. West Sussex: Wiley Blackwell, 2015.

Stewart, Sarah. *The Everlasting Flame Zoroastrianism in History and Imagination*. London: Bloomsbury Publishing, 2013.

Stock, Jennifer - Kim Hunt (ed.). *Encyclopedia of World Mythology*. thk. Rebecca Parks. Gale Cengage Learning, 2009.

Taraporewala, Irach J. I. *Zerdüşt Dini: Zerdüşt'ün Gathaları Üç Unutulmuş Din (Mitraizm, Maniheizm, Mazdakizm)*. çev. Nice Damar. İstanbul: Avesta Basın Yayın, 2002.

Tatar, Burhanettin. "'Kutsal Mekan': Fenomenolojik Bir Analiz". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2017), 8-22.

Taylor A., Nelson. "Food and Purity in Zoroastrianism: Then to Now". *Intermountain West Journal of Religious Studies* 11 (2021), 47-60.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-. *Süneni't-Tirmizî*. Şam, Beyrut: Risâle, 2011.

Tural, Mustafa. "Semitik Dinsel Metinlerde Tinsel Varlık Fenomenolojisi". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2019), 29-72.

Tural, Mustafa. "Semitik Metinlerde Apokaliptik Anlatımlar Üzerine Psiko-Fenomenolojik Analizler". *Türk Din Psikolojisi Dergisi* 3 (2021), 115-160.

Ünal, Mustafa. *Din Fenomenolojisi Tarihçe Yöntem ve Uygulama*. Kayseri: Geçit, 1999.

Vajifdar, Farrokh Jal. "Zoroastrian Calendars and Festivals". *Encyclopedia of Indian Religions Islam, Judaism, and Zoroastrianism*. ed.

Zayn R. Kassam vd. thk. Arvind Sharma. 753-773. Claremont, Toronto: Springer Press, 2018.

Varenne, Jean. "Hint - Avrupalılar". çev. Yılmaz Levent. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 1*. ed. Yves Bonnefoy. 450-456. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

Varenne, Jean. "İslam Öncesi İran". çev. Yılmaz Levent. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 1*. ed. Yves Bonnefoy. 493-504. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

Varenne, Jean. "Mithra". çev. Yılmaz Levent. *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü Cilt 2*. ed. Yves Bonnefoy. 799-800. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

Whitney, William Dwight. *On the Avesta or the Sacred Scriptures of the Zoroastrian Religion*. thk. George Anton Kiraz. New Jersey: Gorgias Press, 2010.

Wiesehöfer, Josef. *Antik Pers Tarihi*. çev. Mehmet Ali İnci. İstanbul: Telos Yayıcılık, 2002.

Winternitz, H. M. *Hind Destanlari Râmâyana Mahâbhârata Harivamşa*. çev. Korhan Kaya. Ankara: İmge Yayınları, 2002.

Witzel, E. J. Michael. *The Origins of the World's Mythologies*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2012.

Yavuz, Ömer Faruk. "Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri". *Milel ve Nihal* 3/1 (2005), 39-68.

Yazır, Elmalı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn Yayıncılık, 1992.

Yıldırım, Nimet. "Eski İran'da Dinler ve Dinsel İnanışlar-I". *Doğu Araştırmaları* 5 (2010), 5-32.

Yıldırım, Nimet. *İran Mitolojisi*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.

Yıldırım, Nimet. "Zerdüşt Mitolojisi". *Doğu Esintileri İranoloji, Fars Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15/2 (2021), 75-99.

Yıldırım, Nimet. "Zerdüşt ve Öğretisi". *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 3 (Ocak 2019), 5-24.

Yıldırım, Nimet. "Zerdüşt'ün Kutsal Kitabı Avesta". *Şarkiyat Mecmuası* 18 (2011), 147-170.